

ANKARA
HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**KÜBA KRİZİ BAĞLAMINDA TÜRK DIŞ
POLİTİKASININ SEYRİ**

Merve KÖRPE İŞLER

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Mustafa EKİNCİKLİ**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
TARİH ANABİLİM DALI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ BİLİM DALI**

Eylül-2022

KÜBA KRİZİ BAĞLAMINDA TÜRK DIŞ POLİTİKASININ SEYRİ

MERVE KÖRPE İŞLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TARİH ANABİLİM DALI

TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ BİLİM DALI

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

EYLÜL 2022

ETİK BEYAN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Merve KÖRPE İŞLER

14.09.2022

KÜBA KRİZİ BAĞLAMINDA TÜRK DIŞ POLİTİKASININ SEYRİ
(Yüksek Lisans Tezi)

Merve KÖRPE İŞLER

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Eylül 2022

ÖZET

Soğuk Savaş Döneminde iki blok lideri olan ABD ve SSCB'yi ilk kez ciddi manada karşı karşıya getiren Küba Füze Krizi, ABD'nin Türkiye'de yerleştirdiği Jüpiter füzelerinin bir benzerinin SSCB tarafından Küba'ya yerleştirilmesi girişiminin ortaya çıkması ile uluslararası bir bunalım haline dönüştü. Dünyayı nükleer bir savaş tehdidi ile karşı karşıya bırakan bu kriz sırasında ABD ve SSCB tarafından Türkiye'deki Jüpiterler pazarlık konusu yapıldı. Bu kriz ABD'nin Türkiye'deki Jüpiter füzelerini sökmesi, SSCB'nin de Küba'da benzer silahları yerleştirmekten vazgeçmesi üzerine uzlaşarak sonlandırıldı. Yapılan bu pazarlık 1964 yılında Kıbrıs Bunalımının yaşandığı dönemde ortaya çıktı. Kıbrıs bunalımı sırasında Türkiye'nin milli çıkarlarını yakından ilgilendiren bir davada ABD'nin sergilemiş olduğu tutum Johnson'un mektubu ile ortaya çıktı. Türk dış politikasında Küba Krizi sonucunda Jüpiter füzelerinin kaldırılmasıyla çatırdamaya başlayan Türk-ABD ilişkileri Johnson'un mektubu ile ağır bir darbe aldı. Bu bağlamda İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana Batı ekseninde dış politika yürüten Türkiye uluslararası alanda konumunu sorgulamaya başladı. Türk dış politikasının değişmesine sebep olan bu gelişmeler çok yönlülüğe geçişi başlattı.

Bilim Kodu : 118101
Anahtar Kelimeler : Küba Krizi, ABD, Türkiye, Jüpiter Füzeleri, Türk Dış Politikası, Johnson'un Mektubu
Sayfa Adedi : 113
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Mustafa EKİNCİKLİ

THE PROGRESS OF TURKISH FOREIGN POLICY IN THE CONTEXT OF THE CUBA
CRISIS

(M. Sc. Thesis)

Merve KÖRPE İŞLER

ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY
THE INSTITUTE OF GRADUATE STUDIES

September 2022

ABSTRACT

Cuba Missile Crisis which made face off two bloc leaders USA and USSR seriously for the first time at The Cold War Period, Likewise Jupiter missiles which USA settled in Türkiye, with emerging of attempting to settle another similar missiles in Cuba by USSR, it became an international problem. The Cuba Missile Crisis, which face off the USA and the USSR, the leaders of the two blocs, seriously for the first time during the Cold War Era, turned into an international crisis with the emergence of the USSR's attempt to place similar missiles in Cuba, like Jupiter missiles which placed in Türkiye by the USA. During this crisis, which confronted the world with the threat of a nuclear war, Jupiters in Türkiye were made the subject of bargaining by the USA and the USSR. The crisis was ended by a compromise after the USA dismantled the Jupiter missiles in Türkiye and the USSR stopped placing similar weapons in Cuba. This compromise emerged again in 1964, during the Cyprus Crisis. The attitude of the USA in a case which closely concerns Türkiye's national interests during the Cyprus crisis was revealed by Johnson's letter. Turkish-US relations, which started to crack with the removal of Jupiter missiles as a result of the Cuba Crisis in Turkish foreign policy, received a heavy blow with Johnson's letter. In this context, Türkiye, which has been following foreign policy on the axis of the West since the Second World War, began to question its position in the international arena. These developments, which led to a change in Turkish foreign policy, initiated the transition to versatility.

Bilim Kodu	: 118101
Anahtar Kelimeler	: Cuban missile crisis, ABD, Turkey, Jupiter missiles, Turkish foreign policy, Johnson letters
Sayfa Adedi	: 113
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Mustafa EKİNCİKLİ

TEŞEKKÜR

Çalışmamda, ilimin hassasiyetini ve önemini vurgulayarak tezin her aşamasında desteklerini bir an olsun esirgemeyen değerli danışmanım Prof. Dr. Mustafa Ekincikli hocama teşekkürü bir borç bilirim. Doç. Dr. Ümmügülsüm POLAT hocama katkıları ve desteklerinden dolayı şükranlarımı sunarım. Ayrıca çalışmam boyunca beni motive edip güvenen başta en değerli varlığım anneme, çalışmalarımı yaparken vaktinden çaldığım güzeller güzeli kızıma, maddi manevi desteğini esirgemeyen eşime, Microsoft Word programında beni son derece geliştiren Bilgisayar Öğretmeni biricik ablama ve uzakta olsa da faydalandığım kaynaklardan alıntı yapmamda yardımlarını esirgemeyen kâtip kardeşime ve tüm aileme şükranlarımı sunarım.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	ix
1. GİRİŞ	1
2. KÜBA FÜZE KRİZİ’NİN ORTAYA ÇIKIŞI VE SONUÇLARI.....	7
2.1. Füze Krizi Öncesinde Küba	7
2.2. Küba Devrimi	9
2.3. Küba- ABD İlişkilerinin Füze Krizine Etkileri	12
2.4. Küba ve SSCB Yakınlaşması	15
2.5. Domuzlar Körfezi Çıkarması	18
2.6. Mongoose Operasyonu.....	21
2.7. Türkiye’ye Jüpiter Füzelерinin Yerleştirilmesi	23
2.8. Sovyet Füzelерinin Küba’ya Yerleştirilmesi	26
2.9. Küba Krizi	35
2.9.1. Küba Füze Krizi Sırasında Türkiye’deki Jüpiterlerin Gündeme Gelmesi.....	40
2.9.2. Küba Füze Krizi’nin Tırmanması ve Türkiye’nin Takip Ettiği Politika	49
2.9.3. ABD- SSCB Arasındaki Füze Krizin Sona Ermesi	55
3. KÜBA KRİZİNİN SONUÇLARI VE TÜRK DIŞ POLİTİASINA ETKİLERİ	61
3.1. Jüpiter Füzelерinin Sökülmesinin Türk Dış Politikasına Yansıması.....	63
3.1.1. Jüpiter Füzelерinin Sökülmesinin Türk- Sovyet İlişkilerine Yansıması	72

	Sayfa
3.1.2. Jüpiter Füzelерinin Sökölmesinin Türk- ABD İlişkilerine Yansıması	73
3.2. 1964 Yılında Kıbrıs Krizi'nin Ortaya Çıkışı	76
3.3. Türk- ABD İlişkileri'nin Kırılma Noktası: Johnson Mektubu	86
3.4. Kıbrıs Meselesinin ve Amerikan Yaklaşımının Türk Dış Politikası Açısından Sonuçları	93
4. SONUÇ	103
KAYNAKLAR	109
ÖZ GEÇMİŞ	113

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
BM	Birleşmiş Milletler
CENTO	Central Treaty Organization
CIA	Central Intelligence Agency
EXCOMM	The Executive Committee of the National Security Council
ICBM	Intercontinental Ballistic Missile
IRBM	Intermediate-range Ballistic Missile
KGB	Komitet Gosudarstvennoy Bezopasnosti
MAP	Mutual Agreement Procedure
MLF	Multilateral Nuclear Force
MRBM	Medium-range Ballistic Missile
NATO	North Atlantic Treaty Organization
OAS	Organization of American States
SACEUR	Supreme Allied Commander Europe Komutanı
SAM	Surface to Air Missile
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
FRUS	Foreign Relations of the United States

1. GİRİŞ

İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünya güç dengesini elinde tutan iki süper gücün silahlanma yarışına dayanan Küba ekim füzeleri sorunu, Soğuk Savaş'ın doruğunu oluşturmaktadır. İnsanlığı dehşete düşüren nükleer silahlara sahip iki devlet Küba krizi ile ilk defa doğrudan karşı karşıya gelecektir.

Küba krizi öncesinde dünyayı derinden etkileyecek olan nükleer silah çılgınlığının başlangıcı İkinci Dünya Savaşı'na dayanır. Nükleer silahların önderliğini yapan ABD, İkinci Dünya Savaşı sırasında 6 Ağustos 1945 Nagazaki'ye 9 Ağustos 1945 tarihinde Hiroşima'ya atom bombalarını atarak binlerce sivil halkın yok olmasına neden olmuştur. Savaş sonrası Sovyetler Birliği'nin tüm nükleer silah ve atom bombalarının dünya çapında yok edilmesi konusunda yaptığı teklif ABD tarafından reddedilecek ve bu nedenle Sovyetler Birliği de kendi güvenlik stratejisini geliştirerek nükleer programını dört yıl içerisinde başarıyla uygulamaya sokacaktır. Bugün hala insanlık için çok ciddi bir tehdit olan atom bombalarının tamamen yok edilmemesi o dönemde ABD'nin dünya liderliğini bırakmama isteğinden kaynaklanmıştır.

Savaş sonrasında uluslararası politika açısından en önemli özelliği, o zamana kadar uluslararası ilişkilerin odaklaştığı Avrupa'nın ikinci plana düşmesi ve dünya güç dengesini ABD ile toprakları esas itibarıyla Asya kıtasında bulunan SSCB'nin belirlemesidir.¹ Soğuk savaşın başlayıp giderek ısındığı yıllarda ABD ve SSCB iki karşıt ideoloji etrafında savaştan yenik çıkan Avrupa devletlerini kendi etraflarında tutmaya çalışmıştır.

Uluslararası sistemde Avrupa'nın bir güç merkezi olarak dünya politika sahnesinden çekilmesinden sonra dünya en az yirmi yıl kesin çizgileriyle ABD ve SSCB çevresinde iki kutuplu bir hal almıştır. Savaşın sonunun kaderini belirleyen Avrupalı devletler değil, ABD ve SSCB olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrasında 1970'lere kadar olan süreç iki karşıt ideolojiye bağlanmış ABD ve Sovyetler Birliği'nin yeryüzünde etki kurmak için gösterdikleri çabaların öyküsü olarak nitelendirilmektedir.. Böylece

¹ Sander,O. (2018), *Siyasi Tarih 1918-1994*, Ankara, 331.

ortaya iki kutuplu bir denge çıkmıştır. Bu yeni durum etkisini yirmi yıl devam ettirmiştir.²

İki kutuplu sistemin ana aktörleri olan ABD ve Sovyetler Birliği etrafındaki bu kümelenme her iki devletin kendi dünya görüşü çerçevesinde yapılandırılmaya çalışıldığı görülmektedir. Böylece beraberinde iki ülke arasında ekonomik, siyasi ve askeri alanda kıyasıya bir mücadelenin de başlangıcını oluşturmuştur. ABD ve SSCB arasında başlayan bu mücadele “Soğuk Savaş” dönemi olarak tarihteki yerini almıştır. Yeni dünya düzeni 1945’ten sonra başlayan soğuk savaş ile inşa edilmeye başlanmıştır. İnşa edilen yeni dünya düzeninin sacayaklarından birini ekonomi, ikincisini askerî, üçüncüsünü siyasî yapılanma ve propaganda oluşturmuştur.³

1945’i izleyen ilk on beş yıl, “iki büyük devletin bir mıknaatıs gibi bozulan güç dengesi içinde oraya buraya savrulan öteki devletleri ve özellikle Avrupa ülkelerini çevrelerinde toplama ve sıkı bir biçimde merkeze bağlama çabalarının başarıya ulaştığı dönem”⁴ olarak tanımlanır. Bu kutuplaşma 12 Mart 1947 Truman Doktrini’nin ilanı ile resmiyet kazanmıştır. ABD Başkanı Truman bu doktrini ile dünyanın yeni ve rakipsiz gücü SSCB’yi Avrupa da tek bırakmayacağını açıkça ilan etmiş bulunuyordu. Bu doktrin ile Soğuk Savaş resmen başlarken ABD ve Sovyetler’in askeri ve ideolojik ayrışma içinde olduğu gün yüzüne çıkmıştır. Ayrıca ABD izlemiş olduğu yalnızcılık politikasını tamamen terk etmesinin ve günümüze kadar devam eden globalizm ya da dünyaya şekil verme politikasının başlangıç noktasını oluşturur.⁵

Bu doğrultuda iki ülke; kurulacak olan yeni dünya düzeninde hegemonyası artırmak için çeşitli kurumsallaşmalara gitmiş ve karşı ataklarla kıyasıya mücadele gerçekleştirmiştir. “İki blok lideri olan ülkeler bu dönemde, askerî ve psikolojik yönden birbirlerini sürekli olarak test etmişler ve elde ettikleri yeni bulgular neticesinde gerek kendilerinin gerekse de müttefiklerinin savunma sistemlerini koruma ve güçlendirmeye yönelik tedbirler almışlardır. Bu durum beraberinde hızlı bir silahlanma yarışını getirmiş, füze teknolojisinin gelişmesiyle rekabet artmış ve hava

² Sander, Siyasi Tarih..., 2018, 201-202.

³ Akalın, C. (2003). *Soğuk Savaş ABD ve Türkiye-1 Olaylar- Belgeler*(1945-1952), İstanbul, 21.

⁴ Sander, Siyasi Tarih..., 2018, 332.

⁵ Gözen, R. (2008). “ABD ile İlişkiler”, *Türk Dış Politikası (1919-2008)*, ed. Haydar Çakmak, Ankara, 388-89.

sahasında birbirlerine üstünlük kurmaya çalışan iki lider devlet bu mücadelelerini uzaya da taşımışlardır.”⁶

Silahlanma yarışının had safhaya tırmandığı bu dönemde ittifak arayışı da hız kazanmıştır. ABD, Sovyet rejiminin yayılımına karşı 1949 yılında NATO’yu kurmuştur. Türkiye, 1952 yılında NATO’ya üye olarak Sovyetler’in yaymaya çalıştığı komünizme karşı, tercihini Batı bloğundan yana kullanmıştır. ABD de, jeopolitik önemi nedeniyle Türkiye’nin, Batı bloğu içinde yer almasını istemiştir. Türk-ABD ilişkilerinin önemli basamaklarını oluşturan bu adım Türkiye’nin uluslararası konjonktürdeki konumunu konsolide etmesi yanında Türk dış politikasının yönelimini oluşturan yapının dayanaklarını oluşturmaktadır.⁷

1953 yılı, Doğu-Batı ilişkilerinin bir dönüm noktası olmuştur. Sovyetleri Birliği’ni otuz yıl yöneten Joseph Stalin’in ölümü üzerine “Barış içinde bir arada yaşama” ilkesinin savunan Nikita Khrushchev Devlet Başkanlığına getirilmiştir. Sovyetler, Nikita Khrushchev’in göreve gelişinden kısa bir süre sonra hidrojen bombasına sahip olduğunu açıklamıştır. Sovyetlerin bu açıklaması üzerine ABD nükleer üstünlüğünü ve Batı Dünyası güvenliğinin garantisini kaybettiğini düşünmüştür. SSCB pek çok düşmanını atom silahıyla tehdit eder hale gelmiştir. Bu durum o zamana kadar atom tekeli elinde bulunduran ABD’yi etkili tedbirler almaya itmekle beraber nükleer yarışı başlatmıştır.⁸

1957 yılına gelindiğinde ise NATO ve ABD stratejisini değiştiren en önemli gelişme Sovyetler Birliği’nin Sputnik’i başarıyla uzayda bir yörüngeye oturtması olmuştur. Bu başarı ABD’nin Sovyetler Birliği’ne karşı savunmasını Avrupa’ya orta menzilli füzeler yerleştirerek sağlamaya çalışmasına neden olmuştur.

Soğuk Savaş’ın doruğunu oluşturan 1962 Küba Füze Krizi, Sovyetler Birliği’nin Küba’ya nükleer füze yerleştirmesi sonucunda iki süper gücü başlandıktan sonra denetlenmesi olanaksız bir nükleer savaşın eşiğine getiren ABD ve SSCB arasındaki

⁶ Gülmez,N. (2017). “Soğuk Savaş Dönemi Çekişmelerinden Bir Örnek: U-2 Uçak Krizi” *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* , C.14 (28) , 225-252 .

⁷ GÖZEN, a.g.m., 2008, 384-85.

⁸ Pehlivanoglu,Ö. (2003). *Küba Krizi ve Nükleer Savaş Eşiğinde Türkiye*, İstanbul, 27.

bir çatışmadır. Küba Füze Krizi'ne sebep olan gelişmelerden biri Jüpiter Füze'lerinin Türkiye'ye yerleştirilmiş olmasıdır. Küba Füze Krizi'nin doruk noktasında Jüpiterlerin ABD ve SSCB arasında yapılan gizli antlaşmalar neticesinde kaldırılması devletlerin dünya politikasını etkilemekle kalmamış Türk dış politikasını da derinden sarsarak İkinci Dünya Savaşı sonrası ilk kırılma noktasını oluşturmuştur.

Bu çalışma Türk dış politikasının seyrini etkileyerek dünya politikasına yön veren Küba Füze Krizi'nin tarihi verilerini kronolojik sırasına özen gösterilerek hatta Küba Krizi başladığı tarih itibarıyla gün gün işlenerek Türkiye'nin krizin hangi aşamalarında gündeme geldiği, krizi bitirmesinde Türkiye'nin rolü konumuz açısından değerli görülebilecek veriler dikkate alınarak oluşturulmuştur.

Bu çalışmanın amacı: Soğuk Savaş Dönemi itibarıyla Batı bloku eksininde dış politika yürüten Türkiye'nin, ABD ve SSCB arasında yaşanan Küba Krizi sonucunda tek taraflı dış politikadan çok yönlü dış politikaya geçişine etki eden siyasi ve diplomatik olayları incelemektir.

Elinizdeki bu çalışma, her koşulda siyasi ve ekonomik yönden minnet duyduğu ABD'yi destekleyerek sadakatle bağlı olan Türkiye'nin dış pozisyonundaki büyük değişiklik için ön koşulu hazırlayan Küba Füze Krizi sonrası yaşanan Kıbrıs Bunalımı sırasında İnönü-Johnson mektuplaşmasının Türk dış politikasında oluşturduğu kırılma noktasını ele alarak çok yönlülüğe geçiş sürecini aydınlatması bakımından önem taşımaktadır.

Çalışma iki ana bölüm olarak oluşturulmuştur. Birinci bölümde Füze Krizi öncesinde Küba'nın siyasi durumu ve Küba'nın ABD ile olan ilişkilerine değinilerek Castro önderliğinde yaşanan Küba Devrimi ile beraber SSCB'ye olan yaklaşma neticesinde ABD tarafından Castro'ya karşı düzenlenen operasyonlar, Sovyet füze'lerinin Küba'ya yerleştirilme süreci, Türkiye'de yer alan Jüpiterler ve Küba Krizi gün gün ele alınarak Türkiye'deki Jüpiterlerin pazarlık konusu haline gelerek krizi bitirmesindeki etkisinden söz edilecektir.

İkinci bölümde ise Küba Krizi'nin genel olarak uluslararası politika özel olarak Ortadoğu ve Türkiye açısından sonuçları, Türk dış politikasına yansımaları, Jüpiterlerin

sökülmesinin Türk- ABD ve Türk-SSCB ilişkilerine etkisi incelenecektir. Bunun yanında dış politikada kırılma noktasını oluşturan Johnson mektubuna sebebiyet veren Kıbrıs bunalımı genel hatları ile ele alınacak, İnönü- Johnson mektuplaşması ve Türk dış politikası açısından sonuçlarından bahsedilecektir. Çalışmanın son bölümünde ise sonuç yer almaktadır.

Tezin araştırma soruları şöyledir; Küba Krizi'nin Türk dış politikasına etkisi oldu mu? ABD'nin kriz sırasında Türkiye'ye attığı rol nedir? Johnson mektubu Türk dış politikasında nasıl bir kırılma noktası oluştur?

Sorulara istinaden hipotezler şöyledir; Kriz sonucunda Jüpiter füzelerinin sökülmesiyle Sovyetler Birliği ile olan ilişkimize siyasi açıdan avantaj sağlamıştır. Türk Sovyet ilişkilerinin önü açılmıştır. Türkiye Batı savunmasındaki önemini yitirmiştir ancak Moskova'ya karşı tehdit oluşturmadığı için ikili ilişkiler gelişmiştir. ABD açısından Jüpiterlerin sökülmesi kısa sürede infial yaratmadı ancak Türk-Amerikan ilişkileri eleştirilmeye başlandı. Küba Krizi Türkiye'nin dış pozisyonundaki büyük değişiklik için ön koşulu hazırlamıştır. Tek yönlü dış politika yürütmenin zararları görülmüştür fakat ilişkilerdeki esas gerginlik Johnson mektubu ile yaşanmıştır. ABD kriz sırasında Türkiye'ye yönelen Sovyet nükleer tehdidini yok sayarak kendi çıkarları için kapalı kapılar arkasında pazarlık konusu edebilecek bir müttefik olarak görmüştür. Johnson mektubu ile o ana kadar her koşulda ABD'yi destekleyen Türkiye kendi ulusal çıkarlarını ön plana alarak Sovyetler ve üçüncü dünya ülkeleriyle ilişkilerini geliştirme yoluna gitmiştir.

Çalışmamda, Küba Krizi'nin on üç günü yapılan toplantıların ayrıntıları detaylı bir şekilde işlenmiştir. ABD'nin dış politika kararları ve diplomatik faaliyetlerinin tarihsel kaydını sunmasından dolayı ABD Dışişleri Bakanlığı'nın FRUS⁹ belgeleri çalışmamızda yer almıştır. Türk tarafında yaşanan gelişmeler ise dönemin Türk basınındaki bilgilere ve ikincil kaynaklara yer verilerek açıklanmıştır.

⁹ ABD Dışişleri Bakanlığı'nın FRUS (The Foreign Relations Series of The United States) serisi 1861'de başlamıştır. Başkanlık Kütüphanesi, Devlet ve Savunma Bakanlıkları, Ulusal Güvenlik Konseyi ve CIA'nin yanı sıra ABD dış politikasını formüle eden kişilerin özel belgeleri de bulunmaktadır. Ayrıca bkz. <https://history.state.gov/historicaldocuments/about-frus>

2. KÜBA FÜZE KRİZİ'NİN ORTAYA ÇIKIŞI VE SONUÇLARI

2.1. Füze Krizi Öncesinde Küba

Atlas Okyanus'unun batısında bulunan Küba, Meksika Körfezi'nin girişinde yer alarak kuzeyinde ABD, batısında Meksika, güneyinde Jamaika ve Cayman Adalarının bulunduğu yaklaşık 12 milyon nüfusa sahip "Körfez'in anahtarı" olarak bilinen önemli bir ada ülkesidir. 1492 yılının Ağustos ayında Kristof Kolomb, İspanya'nın Palos limanından batıya doğru yönelttiği keşif yolculuğunun ikinci ayında, Küba adasının kuzey sahillerine çıkmış ve adayı İspanyol toprağı ilan ederek yerleşim başlatmıştır.¹⁰

1492'de keşfedildiği tarihten başlayıp adadaki kaynakların sömürülmesi konusunda anlaşmazlığa düşen Amerika ve İspanya arasında imzalanan 10 Aralık 1898 tarihli Paris Antlaşması'na kadar Küba, yaklaşık 400 yıl İspanyol egemenliğinde varlığını sürdürmüştür.¹¹ Bu süre zarfında Küba, şeker ve tütün gibi sahip olduğu önemli ticari mallar dolayısıyla diğer sömürgeci Avrupalı devletlerin de dikkatini üzerine çekmiştir. İngiltere, Fransa, Hollanda ve Portekiz'in aralarında olduğu sömürge devletleri; İspanya'nın keşfedilmiş topraklar üzerinde uyguladığı, ticari tekellikten rahatsız olarak bu topraklar üzerinde bir egemenlik mücadelesine başlamışlardır.¹² Bu devletler tarafından başta Küba olmak üzere birçok İspanyol kolonisi, farklı zamanlarda pek çok kez saldırıya uğramıştır.

ABD-İspanya savaşının ardından 1 Ocak 1899 tarihinden itibaren İspanyol egemenliğinden kurtularak bağımsızlığını elde eden Küba, bu kez de ABD'nin güdümüne girmiştir.¹³ Küba'da bu tarihten itibaren, Amerikan müdahaleciliği dönemi başlamış ve adada gerçekleştirilen bütün seçimler, ABD'nin desteklediği adaylar tarafından kazanılmıştır. Küba'nın siyasi ve ekonomik ilişkilerini belirleyen ABD, bunun yanında iç ve dış ilişkilerini de belirlemede etkili olmuştur. Tüm bunların yanında ABD, Küba gibi jeopolitik öneme sahip bir adada kendisine askerî üs kurmayı da ihmal etmemiştir. ABD'nin desteğiyle iktidara gelen Jose Miguel Gomez

¹⁰ Etherington, S., (2001). *Christopher Columbus: Explorer of the New World*, 21-27.

¹¹ Roberts, J. M., (2015). *Avrupa Tarihi*, 205.

¹² Ferro, M., (2002). *Sömürgecilik Tarihi Fetihlerden Bağımsızlık Hareketlerine Kadar* 13.-20. Yüzyıl, 2002, 105-107.

¹³ Ferro, a.g.e., 2002, 567.

döneminde Küba’da yolsuzluk, rüşvet ve sosyal adaletsizliğin hâkim olduğu bir yönetim sistemi oluşmaya başlamıştır. J.M. Gomez’in, bağımsızlıkçı hareketlere gösterdiği sert müdahaleler sebebiyle ifade edilemeyen gizli bir diktatörlük makamına dönüşen devlet başkanlığı, zamanla şaibeli seçimler ve askerî cunta aracılığıyla ele geçirilen bir makam haline gelmiştir.

Gerardo Machado Morales’in 1933 yılına gelindiğinde dokuz yıl boyunca iktidarda olmasından dolayı diktatörlüğü karşısında çoğunluğu öğrenci ve işçilerden oluşan güçlü bir muhalefet oluşmuştur. Adada yaşanan iç karışıklıklar ve hükümetin halka karşı uyguladığı şiddet, ülkedeki huzursuzluğu daha da körüklemiş ve bunun sonucunda solcu örgütler ve üniversite öğrencileri tarafından da desteklenen, aralarında Fulgencio Batista’nın da bulunduğu ordu içerisindeki bir grup düşük rütbeli asker, 4 Eylül 1933’te yönetime el koydu. 1933’te Gerardo Machado iktidarı yıkılıp da taraftarı olan subaylar ordudan uzaklaştırılınca Batista da harekete geçti ve askerler arasında bir sendika kurarak düşük rütbeli bir grup askeri kendi otoritesi etrafında toplamayı başardı. Bu çavuş ve onbaşlıları 4 Eylül 1933’te asker kulübünde toplayan Batista, subayların itibardan düşmesini fırsata dönüştürüp arkadaşlarına birliklerinin komutasını ele almalarını emretti ve Machado Morales’in diktatörlük rejiminin yerini alan Carlos Manuel de Cespedes’in kurduğu geçici hükümeti devirdi. Tarihe “Çavuşlar Ayaklanması” olarak geçen bu olayın ardından Devrimci Öğrenci Birliği, Batista’yı Albay ilan ederek Profesör Ramon Grau San Martin’i hükümetin başına geçirdi.¹⁴

Batista’nın yönetime geçmesi Amerika inisiyatifiyle olmasa da kendinden önceki diktatörler gibi zamanla kendi isteği ve menfaati dolayısıyla Amerika’nın güdümüne girecek ve bu durum Amerikalılar kendisini terk edeceği güne kadar böyle devam edecektir. Öyle ki Küba Cumhuriyeti ABD’nin elli birinci eyaleti haline gelmişti. ABD’nin Sömürge valisi konumundaki Batista, kazandığı büyük servetiyle birlikte bir süreliğine Florida’ya yerleşti. Batista’nın devlet yönetiminden uzaklaşarak sergilediği bu pasif tutum 1944 yılından başlayıp 1952 yılına kadar sekiz yıl boyunca devam etti.¹⁵ 1951 yılının sonunda dünya genelinde şeker fiyatlarında yaşanan düşüş, en önemli

¹⁴ Huberman L. & Sweezy P.,(2019). *Küba: Bir devrimin anatomisi*, (Çev. Celal Özkızan), İstanbul, 78-87.

¹⁵ Angın,A., (1967). *Küba İhtilali*, İstanbul, 39.

ihracat ürünü şeker olan Küba’da ciddi bir ekonomik sıkıntıya sebep oldu. Bunun gibi pek çok sorunların yaratmış olduğu büyük huzursuzluğun adadaki çıkarlarına zarar verdiğini gören ABD hükümeti Küba’da çıkarlarını savunacak, güçlü ve otoriter bir iktidar kurulmasının şart olduğunu düşünüyordu. 1 Haziran 1952’de yapılacak seçimlerin General Batista tarafından kazanılma ihtimalinin düşük olması, ABD’nin General Batista’yı adada darbe yapması yönünde teşvik etmesini sağladı. Böylelikle Batista, 10 Mart 1952 yılında askerî bir darbeye ülke yönetimine el koydu.¹⁶ Bu darbe Küba halkı için yeni bir dönemin habercisi, Batista için de sonun başlangıcı olacaktır.

2.2. Küba Devrimi

Batista yönetimine karşı en güçlü muhalefet zengin bir toprak sahibinin oğlu olan, hukuk fakültesini yeni bitiren Fidel Castro’dan geldi.¹⁷ Genç Avukat Fidel Castro, Batista’nın 10 Mart 1952 yılında askerî bir darbeye ülke yönetimine el koymasının ardından henüz on beş gün geçmişti ki “La Habana” gazetesinde bir yazı yayınladı. Yazıda, bu darbeyi gerçekleştirenlerin niyet ve amaçlarını açıkça yargılayarak onları mahkûm ediyor ve Küba’da diktatörlüğün hüküm süreceği yeni bir dönemin başladığını ifade ediyordu.¹⁸

Castro, Batista’nın iktidarda kalmak için her yola başvurarak bütün demokratik yolları kapatacağı düşüncesiyle Küba’da diktatörlüğü sona erdirmek için yapılacak tek şeyin silahlı mücadele olduğunun farkına varmıştı. Ülke çapında başlatılacak bir ayaklanma için gereken tek şeyin bir kıvılcım olduğu düşüncesiyle genel grev çağrısı yaparak bir askerî birliği ele geçirmeyi planlamıştı. Bu maksatla General Batista ile mücadele edebilecek güce ulaştığını düşünen Castro, az sayıdaki arkadaşıyla birlikte 26 Temmuz 1953 tarihinde Moncada ve Carlos Manuelde Cespedes Kışlalarını ele geçirmeye çalıştılar. Fakat mevcutlarının büyük bir kısmını girdikleri bu çatışmalarda kaybederek

¹⁶ Angın, a.g.e., 1967, 49.

¹⁷Yavuz, T. (1999). *Satılık Müttefik Gizli Belgeler Işığında 1962 Küba Füze Krizi ve Türkiye*, İstanbul, 34.

¹⁸ Uyanık, Ö. (2014), *Latin Amerika’nın Devrimci Tarihi*, İstanbul,161.

başarıya ulaşmadan arkadaşlarıyla birlikte tutuklandılar.¹⁹ Fidel Castro'nun Batista diktatörlüğünü yıkmak için başlattığı bu harekete 26 Temmuz Hareketi denir.²⁰

Batista diktatörlüğü karşısında direnen bu bir avuç gencin hapishanelerde maruz kaldığı ağır işkencelerden haberdar olan destekçileri mahkûmların serbest kalmaları yönünde hükümet üzerinde kurduğu baskı, seçimlerin de yaklaşmasıyla sonuç vermiş ve Mayıs 1955'te çıkarılan af kanunuyla Castro ve arkadaşları hapisten çıkmıştır.²¹

1955'te genel aftan faydalanarak tahliye edilen Castro, bir yıl boyunca Meksika'da bulunduğu dönemde hayalini kurduğu devrimin hazırlıklarını yapmaya başladı. Küba'dan sürgün edilenleri kendi etrafında toplayarak işe koyuldu.²² Castro'nun devrim planı için olmazsa olmazı silahlı mücadeleydi. Meksika'ya gelişinin üzerinden henüz birkaç ay geçmişti ki Castro hem kendi hayatı hem de Küba Devrimi adına büyük bir öneme sahip olan Ernesto Che Guevara ile tanıştı. İki tarafın da birbirinin düşüncesinden etkilenmesi ve Che Guevara'nın Küba devrimi konusuna yönelmesiyle uzun yıllar devam edecek olan bir devrim arkadaşlığı başladı. Castro Ekim 1955'te ABD'ye giderek birçok eyalette toplantılar düzenledi. Amacı buralarda yaşayan Kübalılara direnişi ve devrimi anlatarak onlardan maddi destek istemektir. Yüksek katılımlı toplantılardan önemli miktarda maddi yardım toplayarak bu amacında da başarılı oldu.²³

Fidel Castro ve beraberindeki seksen iki arkadaşı hayalini kurdukları devrimi gerçekleştirmek maksadıyla Poza Rica şehrindeki Tuxpan Limanı'ndan 25 Kasım 1956 tarihinde "Granma/Büyükanne" isimli yatla yola çıkarak 30 Kasım 1956'da adaya varan devrimci grubu, geldiklerini haber alan General Batista'ya bağlı birlikler karşıladı ve iki grup arasında şiddetli çatışmalar başladı. Batista kuvvetlerinin müteakip günlerde hem havadan hem de karadan ağır silahlarla saldırılarda bulunduğu gruptan yönetici kadro da dahil toplam yirmi bir kişi hayatta kalmayı başarabildi. İlk

¹⁹ Uyanık, a.g.e., 2014, 162.

²⁰ Armaoğlu, F. (1984). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1980*, Ankara, 308.

²¹ Angın, a.g.e., 1967, 52.

²² FRUS, 1958- 1960 Cuba, VI:26.

²³ Armaoğlu, 20.yy Siyasi Tarih...1984, 308.

çatışmadan geriye kalan bu grup, direnişi devam ettirebilmek için adanın güneydoğusunda yer alan Sierra Maestra sıradağlarına doğru çekildiler.²⁴

Batista iktidarına karşı Castro ve arkadaşlarının, yaklaşık iki yıl sürecek olan silahlı direnişleri böylelikle bir gerilla hareketi şeklinde başlamıştır. Ortaya çıkan şartlardan istifade eden Castro, köylüleri kendi saflarına çekmeyi başardı ve onlardan aldığı destekle kısa sürede tüm ada kırsalına hâkim oldu. Sonuç olarak General Batista iktidarına karşı iki yıl verilen zorlu mücadelenin ardından devrimci gençler, 1 Ocak 1959'da mevcut rejimini yıkarak Küba'da devrimi ilan ettiler.²⁵

Batista 1 Ocak 1959'da devrimci gücün başarısı karşısında bavullarında milyonlarca dolarla ülkeyi terk ederek Dominik'e saklandı. Böylece Castro'ya bağlı kuvvetler Havana'ya girerek 2 Ocak 1959'da Manuel Urrutia Lleó'yu Küba'nın geçici başkanı olarak atadı.²⁶ Fidel Castro 16 Şubat 1959'da ilk hükümetini kurarak kendisi de Başbakan oldu. Fakat Küba komünistlerinden kimseyi kabineye almadı. Castro ve arkadaşları devrimi planladıklarında Marksizm ve Komünizmle hiçbir bağlantıları yoktu. Nitekim ilk yıllarında tabanı oluşturan sol güçlerle birlikte komünist akımların uzağında durma konusunda titiz davranmıştır. Fakat buna rağmen ilerleyen süreçte ittifak kurduğu Küba Sosyalist Halk Partisiyle yönetime ağırlığını ciddi bir şekilde ortaya koydu.²⁷

Castro, işe başladığında model olarak aldığı 1940 Küba Anayasası; ulusal egemenliği güçlendirmek, iktidarı demokratikleştirmek, insan hak ve özgürlüklerini güvenceye almak gibi klasik demokrasi içindeki kavramlardan başka bir amaç taşımasa da²⁸ köklü reformlara imza atmıştır

²⁴ FRUS, 1958- 1960 Cuba, VI:32-33.

²⁵ Uyanık, a.g.e., 2014, 162-164.

²⁶ FRUS, 1958-1960/VI: 213.

²⁷ Armaoğlu, 20.yy Siyasi Tarih...1984, 308.

²⁸ Yavuz, a.g.e., 1999, 41.

2.3. Küba- ABD İlişkilerinin Füze Krizine Etkileri

1959 yılından itibaren Küba-ABD ilişkilerinde yaşanan gerginlik Küba Krizi'nin temelini teşkil etmektedir.

Küba'da diktatör yönetimler iktidarlarını devam ettirebilmek için Amerika'nın desteğine ihtiyaç duyardı. Amerika da bu baskıcı iktidarlara kendilerine tabii oldukları sürece ses çıkarmadı. Halktan çok kendilerini düşünen diktatörler iktidarlıkları boyunca halkı sömürdüler. İktidardakilerin bu yaklaşımı yüzünden halkın büyük çoğunluğu yoksul sınıfı oluştururken çok az bir kısım zengin sayılırdı. Dolayısıyla yoksul olan halk baskıcı yönetimlere zaman zaman karşı çıkmış ve bu yönetimleri destekleyen ABD'ye de sürekli tepkiler göstermiştir. Mesela, Jose Miguel Gomez'in 1906-1909 arasında "Yankee Emperyalizmi" dediği Amerikan kontrolüne karşı ayaklanması bu tepkilerin ilk örneği olmuştur.²⁹

1930 yılında Başkan Roosevelt, Küba ile münasebetlerini daha yumuşak hale getirerek yeni bir şekil verip bilhassa Küba'nın ekonomik problemlerine çözüm getirmeye çalışmıştır.

Ekonomisi tütün ve şeker dayanan Küba, bu ürünün tamamını Amerika'ya ihraç ediyordu. Amerika siyasi olarak kontrol altına aldığı Küba'yı ekonomik olarak da kendisine bağlayarak ülkedeki şeker kamışı tarımına büyük oranda yatırım yapmaktaydı. Fakat Fidel Castro ayaklanması, gerek Küba'da gerek Küba ile Amerika arasındaki münasebetlerde ve hatta genel olarak Latin Amerika'nın havasında pek çok şeyi değiştirecektir.³⁰

Haziran 1958'de ABD, Küba'yla yaptığı MAP (Karşılıklı Anlaşma Prosedürü /Mutual Agreement Procedure) anlaşmasının kötüye kullanılmasından dolayı ilişkilerinde ikilemde olduğunu bildirdi. ABD'nin sağladığı donanımlarla Doğu Küba'da Castro'nun güçlerine karşı saldırıda bulunulması eleştirilere neden oldu. 3 Haziran'da ABD basınında yayınlanan bir raporda Doğu Küba'da MAP (Karşılıklı Anlaşma Prosedürü) ekipmanlarıyla bir saldırı gerçekleştirildiği açıklanmasıyla

²⁹ Armaoğlu, 20.yy Siyasi Tarih...1984, 307.

³⁰ Armaoğlu, 20.yy Siyasi Tarih...1984, 307-308.

beraber ABD, MAP (Karşılıklı Anlaşma Prosedürü) ekipmanlarının iç savaştan çekilmesi talebinde bulundu. Ancak Küba buna uymadı ve ABD desteğini çekti. Ancak devrimci eylemlerin gündemde olduğu bir dönemde ABD, Küba'yı kendi kontrolünde tutabilecek bir çözüm için İngiltere gibi üçüncül bir ülkeyi kullanarak Castro ve gerillaları engellemeye yetecek bir silah desteği sürdürmüştür.³¹

Castro'nun yönetime gelir gelmez Küba'daki Amerikan emperyalizmini azaltmak ve halkın refahını arttırmak için uyguladığı toprak reformu projelerinden rahatsız olan Amerika, Küba'dan yaptığı şeker ithalatını azaltmaya karar verdi. Bunun üzerine Castro Küba'daki tüm özel arazileri, Amerikan şirketleri de dâhil tüm özel şirketleri devletleştirdikten sonra ABD'de Eisenhower yönetimi tarafından Küba'ya yiyecek ve ilaç ürünleri dışında ticari ambargo uygulanmaya başladı. Castro'nun Sovyetler Birliği ile giderek yakınlaşan ilişkiler, ABD'nin Küba ile diplomatik ilişkilerini kesmesine ve 1961'den günümüze iki ülke arasındaki diyalogun İsviçre üzerinden sürdürülmesine sebep oldu.³²

Küba Füze Krizinin kaynağının ABD ve Küba ilişkilerinde yattığını düşünürsek, krizin başlangıç tarihi en azından 1961 'deki ABD destekli Domuzlar Körfezi Çıkartması'na kadar uzanmaktadır. Gerçekten Nisan 1961'deki başarısız ABD destekli Domuzlar Körfezi Çıkartması'ndan sonra ABD-Küba ilişkilerindeki öne çıkan bazı olayların kronolojik sıralaması yapmak bile yukardaki varsayımın geçerliliğini kuvvetlendirmektedir:

- a) CIA'nın Castro'ya suikast girişimleri,
- b) Castro'yu devirmeyi amaçlayan Robert Kennedy'nin kuvvetle destekleyip onayladığı Kasım 1961 tarihli Mongoose Operasyonu girişimi ile Mongoose Operasyonu çerçevesinde Mart-Ekim 1962 tarihlerinde ABD askeri kuvvetlerinin de katılacağı Küba'ya müdahaleyi öngören bir planının yapılması,
- c) OAS'ın Küba'yı söz konusu örgütten çıkartan ve örgüt üye devletlerine Küba'ya silah satışını yasaklayan ABD'nin empoze ettiği Ocak 1962 tarihli kararı,

³¹ FRUS, 1958-1960/VI: 107-116.

³² FRUS, 1958-1960/VI: 116-118.

- d) ABD Genel Kurmay Başkanlığı'nın Küba'ya askeri saldırıyı içeren muhtemel planların yapılması yönündeki Şubat 1962 tarihli kararı,
- e) Karayip adalarına amfibi çıkarma şeklindeki bir askeri tatbikatının Küba'ya gözdağı vermek için Nisan 1962'de yapılması,
- f) Son olarak bir sanal Karayip adası ile onun sanal lideri* olan (tersinden okunduğunda Castro'nun ismi çıkan) Ortsac'a karşı Ekim 1962 tarihinde yapılması öngörülen askeri tatbikatın Ağustos 1962'de yapılacağını ilan edilmesi.³³

Görüldüğü gibi Küba'daki Sovyet füzelerinin fark edilmesinden önce ABD'nin Küba'ya saldırıyı öngören ciddi askeri planlar geliştirdiği bilinmektedir. 1 Ekim 1962 tarihinde ABD Savunma Bakanı McNamara, 20 Ekim 1962'de kadar azami hazırlığın yapılması gereken hava saldırısı ve işgal ve ayrıyeten abluka konularında askeri hazırlıkların yapılması talimatını vermişti. 2 Ekim 1962 tarihinde ise Genel Kurmay Başkanlığı'nı Küba'ya askeri eylemin şu şartlardan herhangi biri ortaya çıktığı zaman gerekeceğini bildirdi:

- a) Berlin'e karşı bir Sovyet eylemi,
- b) Küba'daki saldırı silahlarının varlığı,
- c) ABD ulusal çıkarının devamını gerektiren bir Başkanlık kararı,
- d) Liderlerinin destek talebinde bulunacakları Küba'daki önemli bir isyanı öngören Mongoose senaryosu.³⁴

Bu planların, Küba'da Sovyet füzeleri Ekim ortasında bulunmasaydı da yürürlüğe girip girmeyeceği, henüz yeterli dokümanlar ortaya çıkmadığı için belli değildir.

Küba'nın SSCB'ye yaklaşması üzerine 1962 yılında ABD, Küba'nın Amerika Devletleri Örgütü'nden çıkarılması konusunda diğer örgüt üyeleri üzerinde baskı yapmaya başlamıştı. Bunun üzerine Küba'nın komünist yönetimi benimsemiş olması gerekçesi ile bu durum örgütün çıkarları ve ilkeleriyle uyuşmadığı gerekçesiyle Küba'nın üyeliği donduruldu. Küba örgüt üyesi olarak görülmesine rağmen

³³ FRUS, 1961-63/XI: 17.

*ABD tarafından Castro iktidarına son vermek için sanal Karayip adası ve onun sanal lideri olan Ortsac (tersten okunduğunda Castro'nun ismi çıkan) oluşturularak tatbikat planlanmıştır.

³⁴ FRUS, 1961-63/XI: 17.

toplantılara katılma hakkı bulunmuyordu. Bu durum karşısında Latin Amerika ülkeleri Küba'nın örgüt içinde yeniden faal olarak görev alması konusunda ABD'den talepte bulundular.³⁵

ABD hükümeti SSCB ile ilişkilerini arttıran ve SSCB füzelerini topraklarına kurulmasına izin veren Castro hükümetini düşürmek için 22 Ekim 1962'de karantina (abluka) uygulaması kararı almıştır. 23 Ekim 1962'de CIA Küba'ya uygulanan yiyecek ve ilaç dışındaki her türlü malı kapsayan ambargonun etkileri üzerine bir rapor yazdı. Raporda, böyle bir ambargonun; aylarca sürmediği takdirde Castro hükümetini düşürme olasılığı bulunmadığı sonucuna varıldı.³⁶

2.4. Küba ve SSCB Yakınlaşması

Castro iktidara geldiğinde Batista tarafından sömürülen halk büyük bir yoksulluk içinde bulunuyordu. Dolayısıyla Castro iktidarından ekonomi alanında büyük adımlar atmasını bekliyordu. Castro, paraların ABD'ye akmaya devam ettiği sürece Küba'nın gelişme ihtimalini çok düşük buldu. Bu düşünce akabinde 17 Mayıs 1960'ta Küba'da Tarım Reformu Yasası uygulanmaya başladı.³⁷ Kabinede bu kanundan memnun olmayan Castro'nun başından beri yanında yer alan arkadaşları bulunuyordu. Castro bu arkadaşlarını görevden alarak bunların yerine sol unsurları getirdi. Bu ise Castro'nun komünizme yaklaştığını gösteriyordu. Bu gelişmeden Sovyetler çok memnun olurken Amerika'nın da Castro'ya karşı tutumu iyice sertleşmeye başladı.³⁸

Komünizme yönelen Castro, Sovyetlere aradığı fırsatı vermişti. Sovyetler bu fırsatı çok iyi değerlendirmiş ve Küba ile ilişkilerini geliştirmişti. "Sovyetler Birliği Başbakanı Birinci Yardımcısı Anastas Mikoyan, 4-14 Şubat 1960 tarihleri arasında Küba'ya on günlük bir ziyaret yaptı. Bu ziyaret sırasında Küba basını, milletlerarası dengenin artık çok değiştiğinden söz edip Sovyetler Birliği'ni ve Çin'i göklere çıkardı. Yine bu ziyaret sırasında, Küba ile Sovyetler Birliği arasında bir anlaşma da imzalandı. Bu anlaşma ile Küba-Sovyetler Birliği arasında diplomatik münasebetler kuruluyordu.

³⁵ Yavuz, a.g.e., 1999, 40.

³⁶ May, E. R. ve Philip D. Z. (1998). *Kennedy Tutanakları ve Türkiye Üzerine Gizli Pazarlıklar*, (Çev. Mehmet Harmancı), İstanbul, 161.

³⁷ FRUS, 1958-1960/VI: 509

³⁸ Armaoğlu, 20.yy Siyasi Tarih... 1984, 310.

Ayrıca Sovyetler, Küba'dan 1960-1964 yıllarında 4.5 milyon ton şeker alacaklarını ve Küba'nın Sovyetler Birliği'nden makine ve teçhizat alması için % 2.5 faizli 100 milyon dolar kredi açacaklardı.”³⁹ Böylelikle Küba, ihraç ettiği şeker için yeni pazar olarak şeker büyük oranda ithal eden Amerikan baskısından kurtulmuş oluyordu.

4 Mart 1960'da Belçika'nın silahlarıyla dolu bir Fransız gemisi olan La Coubre, gizemli bir şekilde Havana Limanı'nda patladığında ilişkiler kesin bir şekilde bozuldu. Castro, La Coubre'in patlatılmasına sert tepki vererek bunun Küba'nın silah alma ihtimalinden mahrum etmek için önceden planlanmış olan bir girişim olduğunu söyleyerek ABD'yi suçladı. Castro'nun bu tepkisi, ABD'yi müdahale etmeye zorladı. ABD 16 Mart 1960'da Castro Rejimine Karşı Gizli Eylem Programı onaylandı.⁴⁰ Bu programda amaç: Castro rejimini, Küba halkının gerçek çıkarlarına adanmış ABD müdahalesinin ortaya çıkmasını önleyecek ve ABD için daha kabul edilebilir bir rejimle değiştirmektir.

Ağustos ortasında 13 milyon dolarlık bir bütçe ve Savunma Bakanlığı personel ve ekipmanlarının kullanımı onayladı. Ayrıca CIA (Merkezi İstihbarat Teşkilatı) Guatemala'da eğitim kampları kurdu ve 1960 yılının Kasım ayına kadar orduyu saldırı ve gerilla savaşı için eğitti.⁴¹

9 Temmuz 1960'da konuşma yapan Khrushchev :

“Küba'yı savunmak için sesimizi yükseltmeliyiz ve artık emperyalistlerin dünyayı yağmaladıkları ve diledikleri gibi böldükleri, her birinin kendi payını aldığı zamanlar olmadığını bildirmeliyiz. ABD, Sovyetler Birliği'nden eskisi kadar ulaşılmaz bir uzaklık içinde değildir. Mecazi olarak konuşursak Pentagon'daki saldırgan güçler Küba'ya müdahale etmeye cesaret ederse Sovyet topçuları ihtiyaç halinde Küba halkını roket atışlarıyla destekleyebilir. Ve unutmasınlar ki Pentagon'da en son testlerin gösterdiği gibi 13.000 km'lik önceden hesaplanmış bir kareye doğrudan iniş yapabilen roketlerimiz var. Bu, uluslararası meseleleri akılla değil zorla çözmek isteyenlere bir uyarıdır.”⁴²

³⁹ Armaoğlu, 20.yy Siyasi Tarih...1984, 309.

⁴⁰ Howard, J. (2008). *The Bay of Pigs*, Oxford University Press, New York, 18.

⁴¹ FRUS, 1958-1960/VI: 850-851.

⁴² FRUS, 1958- 1960/VI: 549

diyerek Castro'nun yanında olduğunu belli etti. 10 Eylül 1960'ta ilk büyük Sovyet bloğu silah sevkiyatı Küba'ya ulaştı. Dulles, Küba'nın ABD'yle diplomatik ilişkileri kesmeye hazırlandığını ya da ABD'yi kışkırtmaya çalıştığını bildirdi.⁴³

Fidel Castro, ABD'de başkanlık seçimlerine az bir süre kala New York'ta yapılan Birleşmiş Milletler Genel Kurulu yıllık toplantısına katılmak üzere New York'a geldi. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda yaptığı konuşmasında ABD'yi ülkesine karşı sömürgeci ve tekelci bir ekonomi uyguladığını ve gelişmekte olan ülkelerin buna dikkat etmesine yönelik uyarılarda bulundu. Bu ziyaretin bir diğer önemi de Castro ilk defa Nikita Khrushchev ile karşılaşarak el sıkışmış ve aralarında bir sempati oluşmuştur.⁴⁴

Castro, Khrushchev'i arkasına alarak ABD'ye duyduğu hoşnutsuzluğu açıkça belli etmeye başladı. ABD toprakları içinde böyle bir tutum sergilenmesi Amerikalıları rahatsız ediyordu. Küba liderini genç sosyalist blokun içine çekmeye çalışan Nikita Khrushchev'de, New York'ta kaldığı günlerde kimseye göstermediği ilgiyi ve sıcaklığı Castro'ya gösteriyordu. Castro, ABD'ye karşı arkasını Khrushchev'e dayamanın verdiği cesaretle ABD'nin değil SSCB'nin dost olduğunu söylüyor ve iplerini bir daha düzelmeyecek şekilde koparıyordu. Nitekim New York ziyaretinden dönerken havaalanında gazeteciler Khrushchev ile başlayan dostluğu sormaları üzerine : “ Khrushchev Küba'nın iyi bir dostudur. Son derece sempatik bir adam. Harika bir insan. Benim ne yapmamı istiyorsunuz? Amerika olarak bize petrol vermiyorsunuz. Khrushchev bize petrol veriyor. Sizin yüzünüzden ürettiğimiz şekeri dünyaya satamıyoruz. Khrushchev bizim şekerimizi alıyor. Sizin liderlerinin sürekli Küba'ya yönelik sözler söylüyor ve durmadan istiladan bahsediyorlar. Khrushchev barıştan ve bizi savunmaktan, korumaktan bahsediyor. Siz bizim dostumuz değilsiniz. Khrushchev bizim dostumuz...”⁴⁵

Küba lideri havaalanından hareket etmeden önce yaptığı bu konuşmayla ABD ile ilişkilerini bir daha düzelmeyecek şekilde kopma noktasına getiriyordu. Küba ile ilişkiler böyleyken ABD'de de başkanlık seçimleri yapıldı. Eisenhower'ın ikinci

⁴³ FRUS, 1958-1960/VI: 1074-1075

⁴⁴ Yavuz, a.g.e., 1999, 44.

⁴⁵ Yavuz, a.g.e., 1999, 44-45.

başkanlık döneminin bitmesi dolayısıyla yasalar gereği tekrar seçimlere katılamadı. Seçimleri kazanan John F. Kennedy, Küba projesini Eisenhower'dan devralarak Castro'yu devirme planını devam ettirdi.⁴⁶

ABD'nin Domuzlar Körfezi çıkarmasıyla Castro'yu devirme teşebbüsü Küba'yı daha çok SSCB'ye itti. Nitekim Castro 1 Mayıs 1961'de yaptığı konuşmada Küba'yı bir sosyalist devlet olarak ilan etti. Khrushchev daha sonra Castro'yu bir komünist olarak görmek istediğini belirttiği zaman da Castro kendisinin bir komünist olduğunu söyleyecektir. Bu durum Küba'nın Sovyet Rusya tarafından yeniden değerlendirmesine sebep olacak ve bu değerlendirme sonunda da Sovyetler 1962 yılı başında Küba'ya füze yerleştirmeye başlayacaklardır.

2.5. Domuzlar Körfezi Çıkarması

Küba'da Castro hükümetinin varlığı, ABD için tehdit oluşturmaya başladı. ABD her fırsatta 16 Şubat 1959'da yönetimi eline alan Castro rejimini devirmek için uğraşıyordu. ABD bu işi önce OAS içinde Latin Amerika ülkelerinin ortak harekatıyla yapmaya denese de amaçları; anlaşmazlıkları barışçı yollarla çözmek olan örgüt zaman içerisinde Castro rejimini genel sözlerle kötölemenin ötesine gidemedi.

Mart 1960'ta ABD, çekişmeli bir seçim kampanyası içindeydi. Başkanlık seçimlerine sekiz aydan kısa bir süre kalmıştı. Eisenhower yönetimi, bu kısa süre içinde Küba'ya yönelik bir tavır göstermekte kararlıydı. Eisenhower tarafından verilen bir talimatla Küba'dan kısa bir mesafe uzaklıkta bulunan Florida Eyaleti'ndeki Kübalı muhalifler, yani büyük çoğunluğu Küba'dan diktatör Batista ile birlikte kaçanlar, askeri eğitimden geçirilmeye başlandı.⁴⁷

“Eisenhower’a göre Küba’ya gönderilecek küçük bir istila ordusu tarafından kısa sürede ada halkının desteğini kazanılarak Castro’nun düşürülmesi konusunda büyük

⁴⁶ Howard, a.g.e., 2008, 44.

⁴⁷ Yavuz, a.g.e., 1999, 34.

bir adım atılmalıydı. Eisenhower benzer bir planı 1954 yılında Guatemala’da uygulamış ve Sovyetler Birliği’ne yakın olarak bilinen cumhurbaşkanını devirmişti.”⁴⁸

Kennedy, göreve başlamadan bir gün önce 19 Ocak 1961’de Eisenhower’la konuştu. Eisenhower, Kennedy’e Castro karşıtı güçlere Guatemala’da istila için eğitim verildiğini söyleyerek sürecin sürdürülmesi ve hızlandırmasını tavsiyesinde bulundu. Böylece Kennedy, arkasında ivme kazanmış ve selefi tarafından desteklenen gelişmiş bir planı devraldı. CIA ekibi 16 Mart 1961’de yoğun bir şekilde Küba operasyonu için revize edilmiş bir plan olan Zapata Planı’nı Kennedy’e sundu. Bissell, William Harvey’i suikast programını geliştirmek için CIA’nın yabancı istihbarat personelinin başı olarak yönetti. Harvey, projede yer alan iki arkadaşı Sidney Gottlieb ve James O’Connell’la eylem programını tartıştı ve tartışmalar sonucu 12 Nisan 1961’de Küba’ya karşı yapılacak olan planın son hazırlıkları ele alındı. Bu toplantıda CIA Zapata operasyonu için en son değişiklikleri özetleyen bir bildiri sundu. Kennedy yardımcılarına bu planın ABD ile bir bağlantısının olmadığı izlenimi verilmesini istiyordu ve ABD içinde yürütülen tüm eğitim faaliyetlerinin durması gerektiğini belirtti. Her türlü çatışma, Kübalıların kendi aralarında meydana geldiği şeklinde yansıtılması talimatını verdi.⁴⁹

Bu kararın alınmasının en mühim sebeplerinden biri kuşkusuz Küba’nın SSCB ile giderek artan yakınlaşmasıydı. Aynı zamanda 1960 yılının Haziran ayında Khrushchev’in bir Kübalı gazeteciye verdiği mülakatta, Sovyet Rusya’nın gerekirse Küba’yı füzelerle dahi koruyabileceğinden ve fakat Sovyetler’in Küba’ya füze yerleştirmeye ihtiyaçları olmadığından söz etmişti. Khrushchev’in bu sözleri Küba basını tarafından bundan sonra Amerikan aleyhtarlığının bir dayanağı olarak kullanılacaktır.

Buna mukabil, 1960 yılının Ekim’inde Amerika’nın Küba’yı istilaya hazırladığı söylentileri çıktı. Bunun üzerine Khrushchev yine Kübalı gazetecilere verdiği bir demeçte, böyle bir şey olursa Sovyet Rusya’nın Küba’yı silahla savunacağını söyledi. Fakat bu ifade Kübalılar tarafından füzelerin kullanılacağı şeklinde yorumlandı.

⁴⁸ Yavuz, a.g.e., 1999, 37.

⁴⁹ FRUS, 1961-1963/X:101.

Küba'yı istila konusunda Kennedy'nin kararını kesinleştiren unsurlardan biri de bu durumdu.⁵⁰

“Kennedy büyük bir ikilem içindeydi. Ya söz konusu operasyonla ilgili planları ortadan kaldıracak ve unutacaktı ya da istila emrini verecekti. Bir şey yapmaması halinde ABD siyasi tarihine “Küba’yı Kaybeden Başkan” olarak geçmesi söz konusu olabilirdi. Öte yandan istila emrini vererek binlerce insanın hayatıyla oynayacaktı. Kabine için uzun tartışmalardan sonra kararını verdi: hazırlıklar devam edecek ve Castro iktidarı devrilecekti...”⁵¹

Kennedy her ne kadar şüpheyle karşılasa da kendine bu hareketin başarı teminatı verilerek kabul etmesi sağlanmıştır.

14 Nisan 1961 tarihinde sabah sürgündeki muhalifler B-26 uçaklarıyla Küba hava üslerine saldırdı. 17 Nisan 1961’de gece saat 01.00’de de iki CIA çıkarma gemisi Blagar ve Barbara J, Küba’nın güney sahilindeki Domuzlar Körfezi’ne girdi. Sahilde devriyede olan Kübalı milisler radyo aracılığıyla Küba Silahlı Kuvvetlerine haber vererek uyarı verilmesini sağladılar.⁵²

Sabah 06.30’da Küba Hava Kuvvetlerine bağlı Sea Fury, B-26 ve T-33 jetleri sürgünleri indirmekte olan gemilere taarruza başladılar.⁵³ 18 Nisan 1961’de Khrushchev, Kennedy’ye telgraf yollayarak Küba’ya karşı başlatılan saldırının ve işgalci grupların ABD’de eğitilmiş donanımlı kişiler olduğunun bir sır olmadığını Küba halkına ve hükümetine bu saldırının önlenmesi için gereken her türlü yardımı yapacağını belirtti.⁵⁴ Khrushchev’e cevap veren Kennedy, Küba’daki olaylarla ilgili yanlış anlaşılmanın olduğunu ve ABD’nin Küba’ya askeri bir müdahalede bulunma niyetinin bulunmadığını bildirdi.⁵⁵

ABD bu saldırıya resmen katılmadığı için gemileri herhangi bir karşı koyma veya ateş açma hareketinde bulunamıyordu. Dahası öncesinde planlanan ABD Hava Kuvvetlerinin Küba hava üslerine saldırma planı iptal edildi. ABD tarafından

⁵⁰ Armaoğlu, 20.yy Siyasi Tarih...1984,, 310.

⁵¹ Yavuz, a.g.e., 1999, 46.

⁵² Crowe, A. (2016). *Fidel castro & Che: Küba’da İki Devrimci* (Çev. Füsün Dikmen), Ankara, 72-73.

⁵³ Crowe,, a.g.e., 2016, 72.

⁵⁴ FRUS, 1961-1963/X: 117.

⁵⁵ FRUS, 1961- 1963/X:120.

operasyonu Kübalı mülteciler yürütüyor imajı verilmiştir. Gizlice eğitilerek ABD'nin piyonu haline getirilen bu mülteciler adeta kaderleriyle baş başa bırakılmıştır.

Castro, ABD'den gelebilecek bir istila için iyi bir hazırlık yaptığından dolayı Küba Hava Kuvvetleri tarafından fark edilerek Kara Kuvvetleri'nin de yapmış olduğu operasyonlarıyla iki gün içerisinde sürgünler grubu geri püskürtülerek bozguna uğrattı. Böylece Kennedy daha başkanlığa geleli dört ay olmasına rağmen hicap verici siyasi darbe aldı.⁵⁶ Domuzlar Körfezi Harekatı sonucunda Castro, SSCB'ye daha da yakınlaştı. Sonuç itibarıyla mültecilerden 114'ü ölmüş, 1189'u teslim olmuştur. Şüpheli görülen ülke içerisindeki Kübalılardan 200'ü tutuklanmıştır.⁵⁷

Kennedy'nin korktuğu başına gelmişti. Fakat CIA'ye çok kızmasına rağmen, sorumluluğu tamamen kendi üzerine aldı. Kennedy: “Zafer'in yüz tane babası vardır; fakat hezimet yetimdir” diyordu.⁵⁸ Kennedy her ne kadar Domuzlar Körfezi dersini almış olsa da Batı Yarımkürede Sovyetlerin etkili olmasını kabullenemiyordu.⁵⁹ Bunun için Castro iktidarının devrilmesi için 3 Kasım 1961'de yeni bir program geliştirilmesine izin verdi.⁶⁰

ABD'nin Domuzlar Körfezi'nde aldığı yenilgi Washington ile Moskova arasındaki süper güç yarışını iyice hızlandırdı ve gerginliği tırmandırdı.⁶¹

2.6. Mongoose Operasyonu

Başkan Kennedy, Domuzlar Körfezi Harekatı'nın başarısızlığının ardından 30 Kasım 1961'de Küba hükümetini devirmek üzere yeni bir örtülü hareketin planlanmasını istedi. Castro'yu devirme harekatı için Başsavcı Robert Kennedy kontrolünde Operation Mongoose (Fırvun Faresi Operasyonu⁶²) kod adıyla bir program

⁵⁶ McMahon, R. (2013). *Soğuk Savaş*, (Çev. Sinem Gül), Ankara, 121.

⁵⁷ Pehlivanoglu, a.g.e., 2003, 50.

⁵⁸ Armaoglu, 20.yy Siyasi Tarih...1984, 310.

⁵⁹ McMahon, a.g.e., 2013,121.

⁶⁰ FRUS, 1961- 1963/X: 666.

⁶¹ Yavuz, a.g.e., 1999, 50.

⁶² Ekmen, B. (2021). “Zorlayıcı Diplomasi Bağlamında Küba Füze Krizi'nin Analizi” *Journal of Diplomatic Research*, Cilt: 3(1), 96.

hazırlandı.⁶³ Kennedy Küba'nın komünist rejimi devirmesine yardımcı olmak ve tartışılan projeyi sürdürmek için mevcut varlıkları kullanacağını belirtiyordu.

Bu program, Operasyon Şefi olarak hareket eden General Lansdale'in genel rehberliği altında hükümetin kapsamlı kuruluşları ve departmanları aracılığıyla yürütülecekti. Operasyonu takip etmek ve izlemek üzere üst düzey bir yönetim grubu oluşturuldu. Bu operasyon için CIA, Miami istasyon şefliğinde 400 Amerikan personeli, 2000 Küba'lı özel deniz hücum bot grubu içeren "W" görev kuvveti tahsis edildi. Yıllık 50 milyon dolarlık bir bütçe tahsis edilen "W" görev kuvveti, kurulduğu günden bu yana Küba'daki şeker kamışının kirletilmesi, ithal edilen her türlü malzeme ve ürünlerin sabotajına yönelik pek çok yıkıcı faaliyette bulundu.⁶⁴

Edwar Lansdale, 18 Ocak 1962 günü Castro hükümetini devirmeyi amaçlayan Mongoose operasyonu içerisinde icra edilecek olan "Küba Projesini" açıkladı. Bu bağlamda sabatojdan istihbarata kadar değişen otuz iki değişik hareket görevi Mongoose Operasyonu'nda yer alacak unsurlara görev olarak verdi.⁶⁵ Nihai hedefi Castro hükümetini devirecek şekilde Küba'da iç harbi ve isyanı çıkarmayı hedeflemekteydi. Çıkarılacak olan bu iç karışıklık da ABD'nin hareketi destekleyeceği ve hatta ihtiyaç duyulduğu taktir de askeri gücün kullanılacağı operasyon şefi Lansdale tarafından açıklandı.

Edward Lansdale, Küba'da Ekim ayı içerisinde Komünizme son vermek için altı safhalı halk ayaklanmasını hedeflediği planını açıkladı. Bu ana plan komünist yönetimlerin kilit kadrolarına ve yöneticilerine saldırıyı kapsamaktadır. 26 Şubat 1962'de ise Küba planının kapsamı daraltılarak Lansdale tarafından sadece istihbarat faaliyeti yapması için plan hazırlanması bildirildi. Yapılan bu planların Castro'yu tecrit ve ABD'yi yarım kürede pasifize etme konusunda ABD'nin açık politikasıyla uyumlu olması gerektiği kararlaştırıldı.⁶⁶

⁶³ Pehlivanoglu, a.g.e., 2003, 58.

⁶⁴ FRUS, 1961- 1963/X: 278.

⁶⁵ Pehlivanoglu, a.g.e., 2003, 59.

⁶⁶ FRUS, 1961- 1962/X: 279.

14 Mart 1962’de Özel Çalışma grubu tarafından Mongoose Operasyonu uygulama esasları onaylandı. Bu taslak doküman Maxwell Taylor tarafından hazırlanmıştır. Hazırlanan taslağa göre Castro’yu devirmek için Kübalı göçmenlerin kullanılması gerektiği ancak nihai başarı için ABD askeri müdahalesinin gerekli olduğu belirtilmiştir. Harekatın gerekçelerinin hazırlanması askeri operasyonu kolaylaştırarak desteklenmesini sağlayacaktır. 16 Mart 1962’de harekat esasları Kennedy’ye sunulmuştur.⁶⁷

Tuğgeneral Edward Lansdale 25 Temmuz 1962 tarihinde Mongoose Harekatının ilk safhası hakkında özel çalışma grubuna verdiği brifingde “Mongoose Harekatında kısmi başarı elde edildi. On bir CIA gerilla timi Küba’ya sızmış durumda; sızan gerilla timlerinden biri, Pinar Del Rio eyaletinde 250’ye yakın personeli muhtemel harekat için hazırlamış durumda...” ifadelerinin ardından Lansdale toplantıda hazır bulunanları uyarak... “ABD Küba hakkında bir karar vermek için geç kalmıştır, zaman kaybetmekteyiz...”⁶⁸ açıklamasını yaptı.

Mongoose Operasyonu, Kennedy yönetiminin Domuzlar Körfezi Harekatı’ndan sonra komünist komşusuna karşı ne kadar sert bir duruş sergilediğini gösterdi. Ayrıca bu operasyon Kennedy’nin, Castro’yu devirme politikasından asla vazgeçmediğini ortaya çıkarıyordu.

Mongoose Operasyonu umut edilen noktaya kadar ilerleyemedi. 1962 yılının Ekim ayında; Mongoose Operasyonu, IRBM’lerin Küba’ya geldiğinin haberinin alınmasıyla tüm sabotaj operasyonları ile birlikte durduruldu.

2.7. Türkiye’ye Jüpiter Füzelерinin Yerleştirilmesi

Sovyetler Birliği 4 Ekim 1957’de ilk yapay uyduları olan Sputnik’i başarıyla uzayda bir yörüngeye yerleştirdi. Bu gelişme Sovyetler Birliği’nin kıtalararası füzeler

⁶⁷ Pehlivanoglu, a.g.e., 2003, 61.

⁶⁸ Pehlivanoglu, a.g.e., 2003, 71.

yapımındaki üstünlüğünü gösteriyordu. Ayrıca bu gelişme ABD ve NATO'nun nükleer stratejilerini temelden değiştirmelerine sebep oldu.⁶⁹

Sovyetlerin kıtalararası balistik füzelere sahip olması olası bir savaş durumunda ABD topraklarının da doğrudan hedef haline gelmesi anlamına geliyordu. Sovyetler nükleer alanda ABD üstünlüğüne son vermeye başlamıştı. NATO'nun 1954 yılında kabul ettiği Kitleli karşılık stratejisine göre Doğu Blok'undan gelecek konvansiyonel ya da nükleer bir saldırı olursa nükleer silahlarla karşılık verilecekti. Ancak ortaya çıkan bu durum karşısında ilk vuruş üstünlüğünün önemi artmıştı. Bu sebeple henüz elinde uzun menzilli füzeler bulunmayan Eisenhower yönetimi, Sovyetler Birliği'nin kaydettikleri teknolojik ilerlemeleri dengelemek, beliren füze boşluğunu (missile gap) kapatabilmek üzere Avrupa'daki bazı NATO üyelerine IRBM konuşlandırmaya karar verdi.⁷⁰

Yaşanan gelişmeler NATO'nun Avrupalı üyelerini de endişelendirmişti. NATO Konseyi'nin 16-19 Aralık 1957 tarihlerinde Paris'te yaptığı toplantıda bu konu üzerinde durularak Eisenhower'ın bu önerisi benimsendi. Ancak üyelerin büyük bir kısmı füzelerin kendi bölgelerine yerleştirilmeleri durumunda Sovyetlerin apaçık hedefi haline geleceklerinin farkındaydılar ve bundan dolayı füzeleri yerleştirmek istemediler.⁷¹

Bu toplantıda Başbakan Adnan Menderes yaptığı bir konuşmada Suriye olaylarına atıfta bulunarak Sovyetler Birliği'nin son iki yılda Orta Doğu'da etkisini artırmak için teşebbüste bulunduğunu, bu tehlikenin bir an önce sonlandırılması için NATO ile Bağdat Paktı arasında bir çeşit ilişki kurulmasını gerektiğini dile getirerek Avrupa'daki NATO ülkelerinde daha çok orta menzilli füzelerle atom silahlarının bulunması gerektiğini vurgulamıştır.⁷² Başbakan Adnan Menderes 9 Aralık 1957'de Anadolu Ajansı'na yaptığı bir açıklamada: Türkiye'ye NATO çerçevesi içinde Birleşik Amerika'dan Nike ve Honest John füzelerinin gelmesinin kabul edildiği ve

⁶⁹ Sander, Siyasi Tarih..., 2018, 337

⁷⁰ Sander, Siyasi Tarih..., 2018, 337-338.

⁷¹ Erhan,Ç. (2018) "ABD ve NATO ile İlişkiler", *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt I: 1919-1980, (ed. Baskın Oran) İstanbul, 572.

⁷²Gönlübol, M. Ülman, H. (1987). *Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1965*, Ankara, 316.

Türk Subayların bu füzelerin kullanılmasında gerekli eğitimi görmek için Amerika'ya gönderilecekleri açıklamasında bulundu.⁷³

Jüpiter füzelerinin yerleştirilmesinin gündeme geldiği bu yıllarda Sovyetler, Türkiye ile iyi komşuluk ilişkileri içerisinde daha fazla ticaret isteklerini belirtirken Sovyetler Bakanı Nikolay Bulganin, Başbakan Adnan Menderes'e gönderdiği mektubunda iki bağdaşma arasında silahsızlanma antlaşması yapılması isteğini belirtirken parasını ödmeden konuşlandırılacak füzelerin Türkiye'nin güvenliğini sağlamayacağını, Türkiye'nin bunları kullanabilecek donanımının olmadığını söyleyerek: "Bir tek kibrit büyük bir yangın çıkarabilir, ama ilk yanan kendisi olacaktır!"⁷⁴ uyarısında bulundu. Adnan Menderes 25 Şubat 1958'de verdiği yanıtta ise alınan önlemlerin yalnızca savunma amaçlı olduğunu öne sürdü ve Türkiye'nin bu girişimini saldırganlıkla niteleyen SSCB'nin her türlü üs ve füzeye sahip olmasının nasıl değerlendirilmesi gerektiğini sordu.¹³ Aralık 1958'de SSCB bir Nota vererek Türkiye ve ABD arasından nükleer silah ve füzelerin yerleştirilmesini düzenleyecek antlaşmanın imzalanmasına, Türkiye'nin NATO'nun nükleer üssü olmasının SSCB'nin çıkarlarına aykırı olduğuna değindi. Türkiye bu antlaşmayla SSCB'nin ilişkileri iyileştirme önerilerine kulak tıkayarak kendisini hedef haline getirmişti.⁷⁵

Böylelikle ABD'nin bu kararına olumlu yanıt sadece üç NATO ülkesi; İngiltere, İtalya ve Türkiye 'den geldi. İngiltere'ye 60 Thor füzesi konuşlandırılırken, İtalya'ya ise 30 adet Jüpiter füzesi gönderilecekti. Türk hükümeti, ABD'nin teklifinden iki yıl sonra Jüpiter füzesi konuşlandırılmasına ilişkin antlaşmayı 28 Ekim 1959'da imzaladı.⁷⁶ Teknik bir anlaşma görüntüsü verilerek TBMM onayına sunulmadı. Anlaşmanın imza edilmesinden yaklaşık dört yıl sonra Mart 1962'de operasyonel hale gelen füzelerin yapım işlemi İBRAHİM II kod adıyla Jüpiter füzeleri projesi Aralık 1962'de

⁷³Gönlübol- Ülman, a.g.e., 1987, 316.

⁷⁴Tellal, E. (2018). "SSCB ile İlişkiler", *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt I: 1919-1980, (ed. Baskın Oran) İstanbul, 516.

⁷⁵Tellal, a.g.e., 2018, 516.

⁷⁶Sever, A. (1997). "Yeni Bulgular Işığında 1962 Küba Krizi ve Türkiye", *AÜSBFD*, Cilt: 52, Nu:1, Ankara, 648.

tamamlandı.⁷⁷ İzmir-Çiğli’de konuşlandırılan Jüpiter füzeleri gerek Küba bunalımının patlak vermesinde gerek çözümlenmesinde önemli bir etken olarak gündeme geldi.⁷⁸

Füzeler Türkiye için ayrı bir önem arz ediyordu. Birçok Avrupa devleti füzeleri, kendi topraklarına yerleştirmekten kaçınırken, Türkiye’nin kabul etmek için çok nedeni vardı. Sovyetlerin uyguladığı yayılmacı politika doğrultusunda Türkiye’nin de tehlike altında olması füzeleri kabul etmenin öncelikli nedeniydi. Ayrıca Türkiye’nin silahlı kuvvetleri silah, araç, mühimmat ve teknolojik bakımından yetersiz durumdaydı. Nükleer füzeler ise İkinci Dünya Savaşı sonunda Japonya’da tüm dünyaya karşı kendini ispatlamıştı. Bu nedenle füzelere sahip olmak Türkiye için önemli bir prestij kaynağı idi. Füzeler sayesinde ABD’den daha fazla destek alıp Ortadoğu’da caydırıcı gücü yüksek bir ülke konumunda olacaktı.

Menderes hükümetinin Jüpiterleri yerleştirmeyi kabul etmesinden sonra ABD, Türkiye’yi “Batırılamaz bir uçak gemisi”⁷⁹ olarak görmeye başladı. SSCB’ye sınırı olması bakımından Türkiye’nin stratejik önemi daha çok vurgulanmaya başlandı. Ancak Türkiye topraklarına Jüpiter füzelerini yerleştirmeyi kabul ederek SSCB için bir karşı vuruş hedefi haline geldi.⁸⁰ Küba Krizi esnasında SSCB lideri Khurushev’in basına verdiği demeçlerde Türkiye’yi de tedirgin eden ultimatolar vermesi Jüpiterlerin faydalı olduğu kadar zararlı olduğunun bir göstergesiydi.

Küba Krizi’nin ortaya çıkmasıyla Sovyetlere diğerlerine göre coğrafi yakınlığından olsa gerek Türkiye’ye yerleştirilen Jüpiterler daha çok gündeme gelecekti. Sovyetler tarafından Türkiye, bir ada devleti olan Küba’yla eş tutulacaktı.⁸¹

2.8. Sovyet Füzelerinin Küba’ya Yerleştirilmesi

1960 yılının sonbaharından itibaren Khrushchev ve Castro’nun arasındaki yakınlaşma ABD’yi endişelendirdi. Bu yakınlaşma ekonomik iş birliğiyle büyüyor, siyasi görüş

⁷⁷Criss, N.B. (1997). “Strategic Nuclear Missiles in Turkey: The Jüpiter Affair 1959-1963”, *The Journal of Strategic Studies*, Vol. 20, No.3, 115.

⁷⁸Sever, a.g.m., 1997, 648.

⁷⁹ Erhan, a.g.e., 2018, 95-72.

⁸⁰ Erhan, a.g.e., 2018, 516.

⁸¹ Tellal, a.g.e., 2018,. 516.

birliğıyle ise ABD'nin burnunun dibinde Sovyet uydusu "sosyalist" bir ada ülkesi haline gelerek tehdit oluşturuyordu. ABD, 1957'den bu yana kendisine karşı güçlenen Sovyetlerin kurduğu bu ittifakın tehlikesine duyarsız kalmayarak Castro iktidarını devirmek için casusluk, sızma, propaganda, psikolojik savaş ve sabotaj eylemlerinin kullanılmasını içeren bir dizi faaliyet gerçekleştirdi.⁸²

Birbirine karşı mücadele içerisinde bulunan iki süper güç arasındaki nükleer dengeye bakıldığında, ABD'ye ait 156 adet kıtalararası balistik nükleer füzeler ile 144 adet denizden fırlatılan balistik füze bulunuyor ayrıca 1300 adet uzun menzilli bombardıman uçağı da Sovyet hedeflerini gece gündüz tehdit ediyordu. Sovyetler tarafına bakıldığında ise sayıca daha az olan füzeler aynı zamanda kısa menzilleriyle olası bir nükleer savaşta rakibinin oldukça gerisindeydi. 44 adet kıtalar arası nükleer füze ve 97 adet denizaltılarından fırlatılabilen nükleer başlıklı füze, 155 adet uzun menzilli füzeleri fırlatacak uçaklar bulunuyordu. Fakat denizaltılarından fırlatılacak olan füzeler kısa menzile sahip olduğundan hedeflerinin çok yakınlarına konuşlandırarak gerekiyordu.⁸³

Khrushchev'e göre bu nükleer dengesizliği gidermek ABD'nin Türkiye'ye yaptığı gibi SSCB'de ABD'ye çok yakın bir ada ülkesi olan Küba'ya uzun menzilli füzeler yerleştirmesiyle mümkündü. Böylece Khrushchev, Küba'ya göndereceği bu füzelerle ABD'yi meşgul ederken aynı zamanda kıtalararası füze yapımını gizlice hızlandırabilecekti. Böylelikle dengesizlik ortadan kalkarken Khrushchev de zaman kazanacaktı.

Türkiye'ye yerleştirilen ve menzilleri ile Rusya'nın i lerine kadar uzanan nükleer başlıklı Jüpiter Füzelerinin yarattığı tehdidi dikkate alan Khrushchev , Sovyet füze gücünde var olan açığı kapatmak için ICBM ve MRBM'leri Küba'ya yerleştirmeyi düşündü.

Bu fikri uygulamasının sebeplerinin belki de en önemlisi ABD'nin çok gerisinde kalan, Sovyet nükleer atma vasıtaları zafiyetini kapatmak ve vuruş gücünü arttırmak

⁸² FRUS, 1961-1963/XVI: 692.

⁸³ Yavuz, a.g.e., 1999, 53.

istemesisidir. Bunların yanında ABD'nin Küba'yı işgalini önlemek ve ABD tarafından NATO komutasına verilen ve Sovyet yarım küresine yerleştirilen nükleer füzelere mukabil tedbir almak sebepleri arasında yer alır.⁸⁴ Elbette Khrushchev'in yaptığı başka hesaplar da bulunuyordu: Bu serüvende başarılı olursa Berlin görüşmelerinde pazarlık şansı çok daha yüksek olacaktı.⁸⁵ Nedeni ne olursa olsun, füzelerin yerleştirilmesi ile başlayan bunalım; hem dünyayı nükleer bir savaşın eşiğine kadar getirmiş, hem de Türkiye'deki Jüpiter füzelerinin sökülmesi sonucunu doğurmuştur.⁸⁶

Kennedy, iktidara geldiğinde ilk iş olarak ABD'nin nükleer stratejisinin yeniden gözden geçirilmesi konusuna odaklandı. Eskimiş ve modası geçmiş olan sistemlerin yerine daha iyi ve zamanın teknolojisine uyan silahların üretilmesini istedi. Söz konusu olan modası geçmiş silah sistemlerinin başında da Thor ve Jüpiter füzeleri geliyordu.⁸⁷

Bundan dolayı Kennedy, Eisenhower döneminde Türkiye'yle anlaşmaya varılmış olan Jüpiter Füzelerinin kaldırılmasını düşündü. 29 Mart 1961'de yapılan EXCOMM toplantısında CIA ve Savunma Bakanlığı temsilcilerinden oluşan bir komiteden Türkiye'deki Jüpiterler konusunun gözden geçirilip tavsiyede bulunulmasını istedi.⁸⁸ Dışişleri Bakanlığı'ndan George C. McGhee, Kennedy'nin Ulusal Güvenlik Danışmanı McGeorge Bundy'ye 22 Haziran 1962'de Khrushchev'in Viyana'daki sert tutumundan (Berlin sorunu hakkında uyarıda bulunması) sonra IRBM'lerin iptal edilmesinin zayıflık olarak görüleceğini belirterek bu konunun CENTO'da (Merkezi Antlaşma Teşkilatı) dile getirilmesiyle beraber Türkiye'nin tutumunun sert olduğunu gerekçe göstererek Jüpiterlerin Türkiye'ye konuşlandırmaya devam edilmesi gerektiğini belirtti.⁸⁹ Türkiye'nin Batı sistemi içindeki öneminin güvenlik açısından önemini gösteren füzeler, aynı zamanda bir prestij kaynağı olarak görüldü. Füze teçhizatları, ABD'den daha fazla ekonomik yardım almanın bir yoluydu. Bundan dolayı Türkiye, füzelerden vazgeçmek istemiyordu.

⁸⁴ Pehlivanoglu, a.g.e., 2003, 65.

⁸⁵ Kissinger, H. (2004). *Diplomasi*, (Çev:İbrahim H. Kurt), İstanbul, 557.

⁸⁶ Sander, O. (2016). *Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964*, Ankara, 215-216.

⁸⁷ Yavuz, a.g.e., 1999, 86.

⁸⁸ FRUS, 1961-1963/XVI: 695.

⁸⁹ FRUS, 1961- 1963/XVI: 703-704.

Beyaz Saray’da füzelerin konumu tartışma konusu olmaya devam ederken General Norstad’dan Kennedy’ye şifreli mesaj geldi. Mesajda Türkiye’nin Jüpiterlerin sökülmesini hakaret olarak kabul edeceği belirtiliyordu. Bu kısmı okuyan Kennedy, danışmanlarına “Türklerin asıl arzu ettikleri şey: bu füzelerin simgelediği paradır.”⁹⁰ diyerek tepkisini ortaya koydu.

1962 yılında Sovyetler Birliği ile Küba arasındaki giderek artan yakınlık Amerika ile olan ilişkilerini ise tam ters yönde etkilemiş iki ülke arasında bozulan ilişkileri düşmanlık seviyesine getirmiştir.

“Bu sebeple 1962 Eylülünde CheGuevara’nın Moskova’ya yaptığı ziyaret sırasında Sovyet Rusya’nın Küba’ya emperyalist çevrelerin tehditlerini karşılayabilecek silahlar vermeyi kabul ettiğini söylediği zaman, Başkan Kennedy, sahip oldukları bilgilere göre Küba’da saldırgan silah bulunmadığını, aksi takdirde en vahim problemler ortaya çıkabileceğini söylemiş, bunun üzerine de Sovyetler yaptıkları açıklamada, kendi füzelerinin Sovyet Rusya’nın sınırları dışında herhangi bir üsse ihtiyaçları olmayacak kadar güçlü olduğunu ifade etmiştir.”⁹¹

1962 yılında Moskova, Washington’ın Küba’ya karşı bir istila planı hazırlaması durumuna karşı endişeleniyordu. Bundan dolayı Khrushchev, Sovyet füze gücünde var olan açığı gidermek için Küba’ya füze yerleştirme fikrini gündeme getirdi. Yakın danışmanları Frol Kozlov, Stratejik Roket Birlikleri Komutanı Sergei Biryuzov, Andrei Gromyko ve Mareşal Rodyon Malinovsi’den Küba’ya füze konuşlandırılma düşüncesini tartışmalarını istedi.⁹²

Khrushchev bir yandan zaman kazanırken bir yandan da Havana’da bulunan KGB gizli servis şefi olan Aleksandr Alekseyev’i SSCB’nin Küba büyükelçisi olarak atadı. İlk iş olarak da Castro’nun Küba topraklarına Sovyet nükleer füze konuşlandırılması düşüncesine yönelik tepkisini öğrenmesi için görevlendirdi. Büyükelçi Alekseyev, Khrushchev’in 14 Mayıs 1962’de Kremlin’de Savunma Konseyinde yaptığı konuşmayı ve bu konunun kendisiyle paylaşılmasını şöyle aktarıyor:

⁹⁰ Yavuz, a.g.e., 1999, 90.

⁹¹ Armaoğlu, 20.yy Siyasi Tarih...1984, 311.

⁹² Pehlivanoglu, a.g.e., 2003, 65

“ ‘Yoldaşlar, Küba’ya füze yerleştirilmemizin güzel bir fikir olduğu kanısındayım. Bunu gizlice yapmalıyız. Bunun ABD’de Kasım ayına kadar bilinmesini istemiyorum’ dedi. Kasım ayının altısında ABD’de kongre seçimleri vardı. Bana Fidel’in bu konuda nasıl bir tavır sergileyeceğini sordu. Bende Fidel’in kabul etmeyeceğini söyledim. Fidel’in devrimi savunma stratejisinin dünya kamuoyu ile Küba’nın dayanışmasını geliştirme temeline dayandığını anlattım. Sovyet füzelerinin Küba’ya yerleştirilmesinin bu stratejiye zarar vereceğini söyledim. Khrushev de bana ‘Ona bunu Küba devrimi korumak için yaptığımızı söyle’ dedi. Ve bende hemen Küba’ya döndüm.”⁹³

SSCB’nin Küba’daki yeni büyükelçisi Alekseyev, Havana’ya geldiğinde Castro ile yaptığı görüşmeyi şöyle aktarıyor:

“Fidel söylediklerimi ciddi ciddi düşündü. Biz Castro’nun öneriyi reddetmesini ya da soğuk baktığını söylemesini bekliyorduk. Ancak reddetmedi. Bana ‘Evet çok ilginç bir öneri’ dedi. Küba’nın Sovyetler Birliğini tam destek ve dayanışma içinde olduğunu belirterek her türlü desteğe hazır olduğunu söyledi. Yapılan görüşme esnasında Fidel, füzelerin tüm dünya kamuoyuna açıklanarak herkesin gözü önünde yapılması gerektiğini söyledi. Bende bunu Kuhuruşçev ile görüşeceğimi ve cevabı daha sonra vereceğimi söyledim.”⁹⁴

Khrushev bu füzelerin Küba’da konuşlandırılmasının büyük bir gizlilik içinde yapılmasından yanaydı. Sovyet hükümeti, 12 Nisan 1962’de Küba’ya 180 SA-2 füzesinin teslim edilmesini ve bir istilaya karşı ihtiyatlı önlemler alınmasını onayladı. Kruşçev Mayıs ve Haziran aylarında adaya, 1.050 mil gidebilen 24 orta menzilli R-12 füzesi ve 2.100 mil menzile sahip olan ara menzilli R-14 füzesi konuşlandırmaya karar verdi. Bunların yanı sıra silah ve birliklere ek olarak 40 balistik füze rampası ve 5 füze birliğinde 60 da füze yerleştirmeye karar verdi. Bu, 45.000 kişilik Sovyet grubu içinde: 4 motorize piyade alay, 250’den fazla zırhlı savaş aracı, en son Sovyet savaş uçaklarından bir filo (MIG-21’ler), kıyı savunması için 80 nükleer kapasiteli cruise füzesi ve 40 IL-28’lerden bir alay bulunduracaktı. Ayrıca bir deniz üssü kurulması fikri de hakimdi. 1 megatonluk nükleer başlıklı denizaltı balistik füze taşıyacaktı.⁹⁵

Raul Castro başkanlığındaki Küba heyeti 1962 yılının Temmuz ayı başlarında, SSCB’nin Küba’ya silah sevkiyatını görüşmek ve füze konuşlandırılmasının ayrıntılarını sonuca bağlamak üzere Moskova’yı ziyaret etti. Heyet, iki hafta boyunca

⁹³ Yavuz, a.g.e., 1999, 54.

⁹⁴ Yavuz, a.g.e., 1999, 54.

⁹⁵ May, Philip, a.g.e., 1998, 474.

Khrushchev ile bir araya geldi. Görüşmeler sonucu anlaşma hazırlandı ve ilk ekipmanlar 1962 yılının Temmuz ayının sonunda sevk edildi. Böylece, Khruşçev'e göre ABD'nin Küba'ya yapacağı bir saldırı önlenmiş olacak, Küba Moskova'nın yörüngesi tutulacak ve Washington'la Berlin konusunda pazarlıkta daha fazla koz elde edilecekti.⁹⁶

Sovyetler Birliği'nin Küba'ya ekonomik ve askeri yardım konusundaki bağlılığı ve Moskova'nın Castro rejimine vermiş olduğu değer, ABD'nin prestijine ve bu yarım küredeki pozisyonuna ciddi bir tehdit oluşturduğunun önemli bir kanıtı oldu. Castro'da iç ve dış güvenliğin gelişmesi ve devrimlerine ivme kazanılmasının sağlanacağına inanarak, bu yardımı büyük bir arzuyla istedi.⁹⁷

Amerikan İstihbaratı, Raul Castro'nun 1962 yılının Ağustos ayı sonlarında Moskova'ya geldiğinin haberini aldı.⁹⁸ SSCB'nin Küba'ya herhangi bir güdümlü füze veya nükleer silah göndermiş olabileceğine CIA, ilk olarak ihtimal vermedi. Ancak bazı SAM'ların teslim edilmesinin mümkün olduğunu düşünseler de bunlarında şimdiye kadar Küba'ya gelmiş olabileceği düşünmediler. Amerikalılar Sovyetlerin Küba'yı tam teşekküllü stratejik bir üs olarak geliştirmeye kararlı olduklarını ancak bunlar gerçekleştikten sonra anladılar.⁹⁹

Kennedy, 23 Ağustos 1962'de Türkiye'deki füzelerin sökülmesi konusunu tekrar gündeme getirdi. Savunma Bakanlığı'na füzelerin sökülmesi için neler yapılması gerektiği konusunda talimat verdi.¹⁰⁰ Kennedy, talimatı yeni vermişken 29 Ağustos 1962'de Küba'da Sovyet füzelerinin yapım aşamasında olduğu tespit edildi.¹⁰¹

Anadiri Operasyonu adıyla, SSCB'nin Karadeniz limanından 25 Ağustos 1962'de ilk ayrılan Omsk gemisi oldu. Japonya'da imal edilen şilep, normalde kereste taşıyordu ve füzeleri alacak kadar ambar ağızları bulunuyordu.¹⁰² SAM olarak bilinen orta

⁹⁶ Allyn B. & Blight J. & Welch D. (1989/1990). *Essence of revision: Moscow, Havana and the Cuban Missile Crisis*. *International Security*, 14(3), 149.

⁹⁷ FRUS, 1961-1963/X: 1014.

⁹⁸ FRUS, 1961-1963/X: 950.

⁹⁹ May, Philip, a.g.e., 1998, 474.

¹⁰⁰ FRUS, 1961-1963/X: 957.

¹⁰¹ FRUS, 1961-1963/X: 957-968.

¹⁰² Dobbs, M. (2010), *Gece Yarısına Bir Kala -Nükleer Savaşın Beşiğinde Kennedy, Kruşçev ve Castro-*(çev. Erhun Yücesoy), İstanbul, 47.

menzilli füzelerin bulunduğu bu gemiler Türk boğazlarından geçerek Küba'ya yol alıyordu. Taşınan füze rampalarından Türkiye ile birlikte ABD'nin de haberi yoktu. Operasyonda gizlilik şu şekilde korundu: gemilerin güverte kısmında Anadîr bölgesinin mevsimine uygun karlı yollarda geçebilecek vinçler, araç çekme aletleri ve yol açabilecek kamyonlar yüklenmişti. Alt kısımda bulunan özel bölgelere ise roket rampaları ve nükleer başlıklar yerleştirilmişti. Gemi komutanın dahi varış yerinden haberi yoktu. Gemide bulunan KGB'nin bir subayı dışında kimsenin Küba'ya gidildiğinden haberi yoktu.¹⁰³ Zaten operasyona “Anadîr” adının verilmesinin nedeni hedef şaşırtmaktı. Öyle ki Moskova söz konusu roket sisteminin Anadîr bölgesine gönderildiğini açıklamıştı. Birliğin komutanı, gemi kaptanı ve kıdemli KGB temsilcisinin birlikte açması istenilen bir dizi mühürlü zarflar izlenecek rotaya dair bilgiler içeriyordu. “Küba'ya ilerleme” emri ancak üçüncü zarfta belirtilmiş, varış yerinin Anadîr bölgesi olmadığı Atlantik'e giriş yapıldıktan sonra öğrenilmişti.¹⁰⁴

ABD Dışişleri Bakanlığı'ndan Walt Rostow 3 Eylül 1962'de Küba'da oluşan Sovyet pozisyonu hakkında değerlendirme yaptı: Küba'ya yapılan teçhizatların ABD'nin güvenliği için önemli bir tehdit oluşturmadığını ve bu teçhizatların ABD'nin kaygılarını arttıracak psikolojik bir hareket olduğunu Kennedy'e açıkladı.¹⁰⁵

4 Eylül 1962'de Washington'da bulunan Sovyet Büyükelçisi Anatoli Dobrynin ile görüşme yapan Başsavcı Robert Kennedy, görüşme sonucunda Dobrynin'in Moskova'nın Küba'ya saldırı amaçlı silah sistemi göndermediği belirttiğini açıkladı. Aynı gün Başkan Kennedy Sovyetler Birliği'nden Küba'ya silah akışıyla ilgili açıklamasını yaptı. Açıklamasında füzelerin bulunduğu dair delil olmadığını fakat bulunan asker sayısının ve SAM bataryalarının her zamankinden fazla olması sonucunda Sovyet yayılcılığına dikkat çekerek bölgede Castro'nun bu silahlanma ile çevre ülkeler üzerinde hedef ve amaçlarını gerçekleştirmesine müsaade etmeyeceğini bildirdi.¹⁰⁶ Kennedy'e göre bu olayda odaklanılması gereken Castro

¹⁰³ Yavuz, a.g.e., 1999, 56-57.

¹⁰⁴ Dobbs, a.g.e., 2010, 47.

¹⁰⁵ FRUS, 1961-1963/X: 390.

¹⁰⁶ Pehlivanoğlu, a.g.e., 2003, 76.

tehlikesi değil, nükleer başlıklı füzelere sahip olan Sovyetlerin Batı yarım kürede oluşturduğu tehlikeydi.

Birleşmiş Milletler’de 7 Eylül 1962’de ABD Büyükelçisi Adlai Stevenson, Sovyet Büyükelçisi Anatoly Dobrynin ile görüştü. Dobrynin, Küba’ya sadece savunma amaçlı silahların verildiğini ifade etti. 10 Eylül 1962 tarihinde saat 05.45’te Beyaz Saray’da yapılan toplantıda Dışişleri Bakanı Dean Rusk, Adalet Bakanı Robert Kennedy, General Carter ve General Landsale Küba üzerinde yapılan hava keşif uçuşlarını tartıştı.¹⁰⁷ Uluslararası sular üzerindeki çevresel uçuşların Küba topraklarının üst uçuşlarıyla birleştirilmemesi için fotoğraf kapsamının tasarlanması gerektiği vurgulandı. Yakın tarihte yapılan U-2 uçuşlarının Sovyetler tarafından protesto edilmiş olması, Komünist Çin üzerinde keşif yapan U-2 uçağının düşürülmüş olması gibi nedenlerle Küba üzerinde yapılması düşünülen uçuşlar konusunda tereddütte kalsalar da keşif uçuşlarının devamına karar verildi.¹⁰⁸

11 Eylül 1962’de Moskova, ABD’yi kendi toprakları dışında askeri üsler kurmakla suçladı ve Küba’ya gönderilmiş olan Sovyet askeri teçhizatlarının savunma amaçlı olduğunu vurgulayarak SSCB’nin Küba’da askeri üs kurma niyetini reddeden bir açıklama yaptı.¹⁰⁹

13 Eylül 1962’de Kennedy Dışişleri Bakanlığı’nın düzenlediği basın toplantısında yaptığı konuşmada şu açıklamalarda bulundu:

“Küba’da inşa edilmekte olan komünist askeri güç, Guantanamo’daki üssümüz de dahil güvenliğimizi herhangi bir şekilde tehlikeye atarak Panama Kanalı’na geçişimiz, Cape Canaveral’da mevcut füze ve uzay faaliyetlerimiz ve Amerikan vatandaşlarının yaşamları veya Küba’nın bu yarım küredeki herhangi bir ülkeye tehdit oluşturması halinde, bu ülke kendi güvenliğini ve müttefiklerinin güvenliğini korumak için her ne gerekiyorsa yapacaktır. Küba’da meydana gelen askeri yığınakla ilgili olarak şunları ekledi: Amerika Birleşik Devletleri Küba’da komünizme karşı askeri harekate girişmeyi gerekli görürse Castro’nun komünistler tarafından sağlanan tüm silahları ve teknisyenleri sonucu değiştirmeyecektir.”¹¹⁰

¹⁰⁷ Pehlivanoglu, a.g.e., 2003, 77.

¹⁰⁸ FRUS, 1961-1963/X: 421.

¹⁰⁹ FRUS, 1961-1963/X: 421.

¹¹⁰ FRUS, 1961-1963/X: 429.

19 Eylül 1962'de CIA tarafından düzenlenen bir raporda Sovyetlerin Küba'daki füzelerin kurulmasından dolayı önemli ölçüde bir avantaj elde edebileceği vurgulandı. Ancak Sovyetlerin yaptığı açıklamaya göre: Sovyet siyasetinde yabancı topraklara nükleer güç yerleştirme gibi bir düşüncenin yerleşik olmadığı belirtildi. 20 Eylül 1962'de Senato, ABD'nin güvenliğini tehlikeye atan ve dışarıdan desteklenen bir askeri saldırı durumunun yaratılmasının önlenmesi için başkana yetki veren kararı kabul etti.¹¹¹ 28 Eylül 1962'de Deniz Kuvvetleri keşif uçakları, Küba'ya yol alan Sovyet gemisi Kasimov'un konteynerlerinde, Sovyet yapımı IL-28 bombardıman uçağının bulunduğunu tespit etti.¹¹²

1 Ekim 1962'de Müşterek Genel Kurmay Başkanı ile yapılan toplantıda Savunma ve İstihbarat Teşkilatında bulunan bir uzman orada hazır bulunanlara, Küba'da, Pina Del Rio Eyaletinde, MRBM'lerin mevzilendirilmiş olabileceğine dair istihbarat verilerine sahip oldukları bilgisini verdi.¹¹³

2 Ekim 1962'de McNamara, Küba'ya karşı askeri bir hareketin gerekli olabileceğine dair şu olasılıkları sıraladı:

- a) Berlin'de Batı haklarına karşı Sovyet hareketi, Castro rejiminin, Küba topraklarında ve limanlarında silah sistemlerinin konumlandırılmasına izin vermesi,
- b) Guantanamo üssüne veya Küba kara hava sahası veya suları dışındaki ABD uçaklarına veya gemilerine karşı bir saldırı, bağımsızlığını geri kazanmak için yardım talep eden Küba'da önemli bir halk ayaklanma yaşanması,
- c) Batı Yarımküre'nin diğer bölgelerinde yıkım için Küba silahlı yardımı yapması, Başkan'ın Küba'daki işlerin devam eden ABD ulusal güvenliğiyle tutarsız bir noktaya ulaştığına dair bir karar vermesi.¹¹⁴

6 Ekim 1962'de tüm birliklerin; kara, hava, deniz kuvvetleri, gemileri, askeri teçhizat ve ikmal maddelerinin hazırlık derecelerini en üst düzeye çıkarılması ve Küba'yı istilaya hazır bulunulması emri verilmiştir. 8 Ekim 1962'de Küba devlet başkanı Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda uygulanan ticari ambargo sebebiyle ABD'nin

¹¹¹ Yavuz, a.g.e., 1999, 61.

¹¹² Pehlivanoglu, a.g.e., 2003, 80.

¹¹³ Pehlivanoglu, a.g.e., 2003, 81.

¹¹⁴ FRUS, 1961-1963/XI: 4.

kınanmasını istedi.¹¹⁵ 9 Ekim 1962’de yakın zamanda kurulmuş olan SA-2 yerleştirmelerinin yakınında bulunan MRBM (Orta Menzilli Balistik Füzeler) sahalarını kontrol edip genişletmek amacıyla Küba üzerinde U-2 uçuşunun gerçekleştirilmesi önerisini Kennedy onayladı.¹¹⁶

14 Ekim 1962 tarihinde sabahın erken saatlerinde Binbaşı Richard Hayser tarafından U-2 keşif uçağı görev başlandı. Bu uçuş CIA’dan ABD Stratejik Hava Kuvvetleri Komutanlığı’na devredilmesiyle yapılan ilk uçuş olma özelliğı taşıyordu. Alınan görüntüler Küba’da MRBM’lerin yerleştirdiğı hakkında kanıtlar elde edildi.¹¹⁷

15 Ekim 1962 günü görevliler ikinci bir Sovyet füzelerinin varlığını tespit etti. Yapılan incelemeler sonucunda 24 adet SAM bataryaları tespit edildi. San Julian Hava üssünde, IL-28 hafif bombardıman uçaklarının varlığı kanıtlandı.¹¹⁸

Artık Küba’da yer alan silahların büyük çoğunluğu ABD’deki hedeflere ulaşma yeteneğıne sahipti. Türkiye’ye 1959 yılında konuşlandırılan Jüpiter füzelerine tepki veren Khrushchev Amerikalıların bir devleti askeri üslerle kuşatmanın ve tehdit etmenin ne demek olduğunu anlayacak olmalarını dile getiriyordu. Khrushchev’in ve sosyalist blokun hedefleri için bir geçit niteliğinde olan Castro ise bu teklifi Küba rejimini ABD saldırısından korumak için bir önlem olarak görüyordu.

2.9. Küba Krizi

16 Ekim 1962 günü Ulusal Güvenlik Danışmanı McGeorge Bundy sabah saat 9.00 sularında Küba’da yer alan Sovyet füzeleri ile ilgili kötü haberi verdi. Kennedy, McGeorge Bundy’ye üst düzey danışmanlarını gizli bir toplantı yapılmak üzere 11.15’te Beyaz Saray’a davet etmesini istedi.¹¹⁹

Kabine üyeleri, 16 Ekim 1962 günü saat 11.45’de EXCOMM on dört danışmanı ile toplandı. Dışışleri Bakanı Dean Rusk, Dışışleri Bakanlığı Müsteşarı George Ball ve

¹¹⁵ Pehlivanoglu, a.g.e., 2003, 82.

¹¹⁶ FRUS, 1961-1963/XI: 17.

¹¹⁷ FRUS, 1961-1963/XI: 29.

¹¹⁸ FRUS, 1961-1963/XI: 30.

¹¹⁹ May, Philip, a.g.e., 1998, 54.

Diplomat Alexis Johson, Savunma Bakanı McNamara, Savunma Bakan Yardımcısı Roswell Gilpatric, Genelkurmay Başkanı General Maxwell D. Taylor ve CIA Direktörü Marshall Carter, Ulusal Güvenlik Danışmanı Bundy, Hazine Sekreteri C.Douglas Dillon, Başkan Yardımcısı Lyndon masadaki yerlerini alırken hava fotoğrafçılığı uzmanı Arthur Lundahl ve Sidney Graybeal U-2 fotoğrafları hakkında bilgi verdi.¹²⁰

Hava fotoğrafçılığı uzmanı Lundahl, Orta Batı Küba'da Sierra del Rosario'nun güneyinde iki yeni askeri kamp ve bir yeni MRBM fırlatma rampasının var olduğunu açıkladı. Carter ve Lundahl fotoğraflardaki teknik detaylara odaklanmaya devam etti. Kennedy, soğukkanlı bir ses tonuyla bu tesislerin ne kadar gelişmiş olduğunu sordu. Analistlerinin daha önce böyle bir kurulum böyle bir tesis görmediğini söyleyen Lundahl'ın cevabını şaşırtıcı bulan Kennedy, Sovyetler Birliği'nde dahi mi yok? diyerek yeni bir soru yöneltti. Lundahl bu soruya da hayır cevabını yöneltti.¹²¹

Başkan Kennedy, 1960 yılında başkanlık seçimi sırasında Küba'yı ortaya koymuş ve Castro'nun aday saldırgan ve komünist bir uyduya dönüştürmesinin engellenmesi adına Eisenhower Hükümetini herhangi bir teşebbüste bulunmadığı için suçlamıştı. Değişen politik roller karşısında Kennedy, Cumhuriyetçi politikacılar tarafından dış politikada zayıf ve aciz kalmakla itham ediliyordu.¹²²

EXCOMM üyeleri, Sovyetlerin Florida sahillerinden sadece 90 mil uzakta böyle bir teşebbüse girişmelerini ve Kremlin yetkilileri tarafından aldatılmalarını şok içinde karşıladılar. Küba'daki teşebbüsle ilgili görüşlerini dile getiren Dean Rusk, bunları düşünmekten ziyade eyleme geçilmesi gerektiğini vurgulayarak alternatif olarak iki ana eylemin düşünülmesi gerektiğini belirtti. Dean Rusk'a göre bunlardan birincisi hızlı bir darbe olarak değerlendirildi. Diğeri ise Rio Paktı'nın ihlal edildiği düşüncesiyle OAS prosedürünün harekete geçirilmesi hatta Havana'daki Kanada Büyükelçisi ya da Birleşmiş Milletler Temsilcisi aracılığıyla Castro'ya haber iletilmesi olduğunu ifade etti. Dean Rusk, Kanada Büyükelçisi aracılığıyla Castro'ya Küba'nın mağdur edildiğini, SSCB'nin Küba'ya ihanet edeceğinin ve Küba'yı yıkıma

¹²⁰ May, Philip, a.g.e., 1998, 52.

¹²¹ May, Philip, a.g.e., 1998, 53.

¹²² Dobbs, a.g.e., 2010, 22,23.

hazırlayacağını söylenmesi üzerinde durdu. Bunların yanında Rusk, yapılabilecek askeri eylemlerin de göz önünde bulundurulması gerektiğini vurguladı.¹²³

Savunma Bakanı McNamara iki askeri alternatif teklif yaptı. Bunlardan ilki, Küba'nın herhangi bir kısmına karşı hava saldırısında bulunmak; ikincisi ise hava saldırısının sadece füze sahalarına değil hava sahalarına, hava sahasında olmayan gizlenmiş olan uçaklara ve tüm potansiyel nükleer depolama alanlarına yönelik olması gerektiği önerisinde bulundu. Genel Kurmay Başkanı Taylor deniz ablukası önerisini dile getirdi. Robert Kennedy McNamara'nın istila fikrini savunuyor, Castro'yu tamamen ortadan kaldırmayı düşünüyordu.¹²⁴

Toplantı Pentagon ekibinin hızlı bir hava baskını ve belki de sonrasında işgal durumu olasılıklarını araştıracakları sonuyla bitti. Dışişleri başkanı Dean Rusk, ekibiyle birlikte yapacakları herhangi bir harekatta Avrupa'daki müttefiklerinin ve kendi yarımkürelerindeki destekçilerini kaybedip şaşırtmadan nasıl etkili bir şekilde çalışacaklarını planlayacaktı.¹²⁵

Kennedy ilan edilen program sonrasında Birleşmiş Milletler Daimi Temsilcisi Adlai Stevenson ile Beyaz Saray'ın ikamet bölümünde görüşerek U-2 fotoğraflarını gösterdi. “Sanırım alternatifimiz ya havadan vurmak ya da silahları etkisiz hale getirecek başka bir şey bulmak” dedi. Adlai Stevenson “Barışçı bir çözüm önerisi araştırmadan hava saldırısına girmememiz gerekiyor” cevabını verdi.

Kennedy'nin sabah katılan danışmanları yanı sıra Başkanın özel danışmanı Ted Sorensen ve Latin Amerika işlerinden sorumlu Edwin Martin de 16 Ekim 1962 akşamı saat 18.30'da kabine odasında yerlerini aldılar.¹²⁶ Dışişleri Bakanı Rusk, Castro'nun şu an durumun çok tehlikeli bir hâl aldığını bilmesi durumunda bu ihtimalin çok düşük olabileceğini düşünse de Moskova'dan ayrılma ihtimalinin olabileceğini söyledi. Castro'ya ve Khrushchev'e doğrudan bir mesaj verme fikriyle ilgilendiğini de söyledi.¹²⁷ Verilecek olan mesajın içeriğinin ne olabileceğiyle ilgili konuşma yapan

¹²³ FRUS, 1961-1963/XI: 31-33.

¹²⁴ FRUS, 1961-1963/XI: 33-35.

¹²⁵ May, Philip, a.g.e., 1998, 76.

¹²⁶ May, Philip, a.g.e., 1998, 77.

¹²⁷ FRUS, 1961-1963/XI: 53.

Latin Amerika işlerinden sorumlu olan Edwin Martin füze sahaları hakkında ABD'nin bilgisinin olduğu, güvenlik açısından endişe duyduğu ve Sovyetlerin Berlin konusunda imtiyaz elde etmek için füzeleri pazarlık konusu yapabileceğini söz konusu ettiğinin söylenmesi gerektiğini belirtti.¹²⁸

McNamara Castro ve Khrushchev'e mesaj verme konusunda yorumda bulunarak bunun tatmin edecek bir sonuç vermeyeceğini ancak daha sonra gerçekleşebilecek olan askeri bir hareketin neredeyse önlenebileceğini söyledi. Açık gözetim ilanı konusu üzerinde durdu. Buna göre gelecekte Küba'ya giren taarruz silahlarına karşı hemen bir abluka uygulanacak, bu süresiz olarak sürdürülecek ve Küba'nın herhangi bir taarruz hamlesi yapması durumunda derhal Sovyetler Birliği'ne saldırmaya hazır olunacağı gösterilecekti. Robert Kennedy; herhangi bir eylemsizliğin Sovyetler tarafından yapılacak nükleer bir şantajla dönüşeceğini belirtti. Yapılan tartışmalardan bir sonuç alınamadan toplantı sonlandırıldı. Nasıl bir hareket düzenleneceği hala zihinleri meşgul ederken krizin varlığı saklanmaya çalışılarak herkes ilan edilen programlarını uygulamaya devam ediyordu.¹²⁹

Başkan Kennedy'nin danışmanları 17 Ekim 1962 günü sabah Dışişleri Başkanlığının yedinci katında bir araya geldiler. Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Ball, herhangi bir askeri harekate muhalefetini tekrarladı ve Khrushchev'in yaptıkları şeyin farkında oldukları konusundaki kuşkusunu paylaştı. Küba'daki Sovyet eylemlerinin gerçek amacını sorgulayan Thompson, Berlin konusunda bir güç denemesi istediğini, Küba'daki füzelerin böyle bir çatışma için yerleştirildiğini iddia ediyordu. McCone ve Taylor bu görüşe kuvvetli bir şekilde katıldılar.¹³⁰

17 Ekim 1962 Çarşamba günü saat 9.30'da McCone, Kennedy'ye birifing verdi. Kennedy'nin de MRBM'leri ve muhtemel hava sahalarını hedef alarak herhangi bir uyarı yapmadan, derhal hareket etme fikrine yatkın olduğunu gördü. Kennedy McCone'dan derhal Eisenhower'a giderek ayrıntılı bir birifing vermesini istedi. Bu isteği derhal yerine getiren McCone, Gettysburg'a giderek Eisenhower ile görüştü. Küba-Sovyet oluşumunun tüm yönleriyle ilgili bilgi verdi ve geliştirilmekte olan üç

¹²⁸ FRUS, 1961-1963/XI: 53-54.

¹²⁹ FRUS, 1961-1963/XI: 57.

¹³⁰ FRUS, 1961-1963/XI: 58.

MRBM füze sahasının U-2 resimlerini önüne serdi. Eisenhower, bu durumun sürpriz bir durum olmadığını belirterek durumun katlanılacak gibi olmadığını söyleyerek her türlü askeri hareketin destekçisi olduğu haberini iletmesini istedi.¹³¹

McCone, Sovyetlerin Küba'ya saldırı silahları kurmasının amaçlarını şöyle sıraladı:

- a) Küba'nın saldırıya uğraması üzerine kullanılmak üzere saldırgan veya misillemegüç sağlamak,
- b) ABD'ye karşı saldırı yeteneği geliştirmek,
- c) Diğer Latin Amerika ülkeleri (özellikle Meksika) ve ABD'nin saldırı aralığındaki diğer Orta Amerika ülkeleri tarafından gerçekleştirilebilecek bir özellik kurmak, olarak belirtti.¹³²

Başkan Kennedy ve yardımcısının katılmadığı 17 Ekim 1962'deki toplantıda Küba'ya düzenlenecek eylemler üzerinde tartışıldı. Robert Kennedy toplantı sonunda üzerine konuştukları konuları şöyle sıraladı:

- a) Khrushchev 'e verilecek ültimatom ardından hava saldırısı,
- b) Önceden uyarıda bulunmadan ancak müttefiklere haber vererek hava saldırısı,
- c) Politik uyarı ardından denizden ablukaya ve diğer eylemlere hazırlık,
- d) Politik hazırlıklardan sonra geniş çaplı baskın,
- e) Doğrudan işgal.

18 Ekim 1962 sabahı Kennedy Sorensen'in raporunu okuduktan sonra fikrini değiştirdi. Birbiriyle ilişkili iki farklı sorunun cevabını vermesi gerektiğini söylüyordu. Biri hangi askeri eylem yapılacağı diğeri Khrushchev 'e mektup gibi politik bir bildirinin askeri harekattan önce gidip gitmeyeceğiydi.¹³³

Tam da bugün istihbarat analizcileri daha önce tespit edilmiş olan MRBM rampalarına ek olarak sabit IRMB rampalarının mevcudiyeti tespit edildi. MRBM'lerin iki katı menzile ile yaklaşık iki katı tahrip gücüne sahip olan füzeler Pasifik Kuzeybatı bölümü

¹³¹ May, Philip, a.g.e., 1998, 108.

¹³² FRUS, 1961-1963/XI: 103

¹³³ May, Philip, a.g.e., 1998, 111.

hariç ABD'nin her yanına zarar verebilirdi. Ve bu bilgi yetkililerin tutumlarını tam anlamıyla sertleştirmişti.

McNamara 18 Ekim 1962 günü erken saatlerde, McCone'u arayarak önceden tespit edilmiş MRBM(Orta Menzilli Balistik Füze) alanlarına ek olarak Doğu Amerika'ya yakın sabit rampaları olan iki IRBM alanının ortaya çıktığını söyledi. McNamara, bu gelişimin daha hızlı ve kararlı bir eylem gerektirdiğini belirtti.

EXCOMM, bu gelişmeleri görüşmek üzere aynı gün saat 11.00'de toplandı. Rusk, son 24 saatte yaşanan gelişmelerin düşüncesini önemli ölçüde değiştirdiğini belirtti. Küba'nın zorlayıcı bir askeri tehdit olabileceği sonucuna vardı. Bir şey yapılmazsa Sovyetlerin istedikleri yerlere ve kendi isteklerine göre hareket etmeleri konusunda izin verildiği hissinin yaratılacağını söyledi. Taylor, genel olarak Küba'yı ciddi oranlarda ileri bir üs olarak ele aldığını, askeri bir operasyonun gerekli olduğunu söyledi. Thompson, herhangi bir eylemin bir savaş ilanından önce yapılmaması çağrısında bulundu ve Khrushchev ile iletişim kurulması gerektiği konusunda ısrar etti.¹³⁴ Kennedy yeni elde edilen görüntüleri görmek istedi ve Lundahl'ın fotoğrafları teslim etmesi sonrası incelemeye başladığında bir süre sessiz kaldı. Küba'da tesadüfi bir üs olmadığını belirten Rusk, Sovyet birikimine cevap vermemenin ABD'nin ittifaklarına hızlı bir şekilde zarar vereceğini açıkladı.¹³⁵

2.9.1. Küba Füze Krizi Sırasında Türkiye'deki Jüpiterlerin Gündeme Gelmesi

Kriz patlak vermeden önce 16 Ekim 1962'de Sovyetler ile Küba'nın giderek artan askeri ilişkilerinde ve Sovyetler'in Küba'ya yaptığı silah yardımıyla Türkiye'deki Jüpiter füzelerinin bir örnek teşkil edeceği, buna bağlı olarak da füzelerin Sovyetlerce bir pazarlık konusu yapılabileceği ABD yönetiminde tartışılmaya başlandı. Krizin başlangıcından bitişine kadar toplanan Yürütme Komitesi EXCOMM'da Türkiye-Küba benzerliği değişik şekillerde gündeme geldi.¹³⁶

16 Ekim-28 Ekim 1962 tarihlerinde Türkiye-Küba benzerliği, genel olarak

¹³⁴ FRUS, 1961-1963/XI: 106-109

¹³⁵ May, Philip, a.g.e., 1998, 111.

¹³⁶Sever, a.g.m., 1997,.

Khrushchev'in Küba'ya IRBM'ler yerleştirmesinin arkasındaki sebepleri anlamak ve değişik Amerikan hareket planlarına karşı Khrushchev'in tepkisini tahmin etmek bağlamında, Küba'ya olası bir Amerikan saldırısı sonrasında Sovyet misillemesinde Jüpiterlerin hedef olabileceği şekilde askeri senaryolar gündeme geldi. Ayrıca füze karşılığında füze pazarlığı önerilerinde ve benzer silahları bulundurmaları ve benzer siyasi şartlara sahip olmaları Türkiye ile Küba arasında genel benzerlikler EXCOMM toplantılarında paylaşılmıştır. Bu görüşmelerde Türkiye-Küba arasındaki benzerliğin ortaya konması, krizi sonlandıran Kennedy- Khrushchev gizli füze antlaşmasına giden yolu aydınlattığı gibi ABD yönetiminde müttefiki Türkiye'nin yeri ve Türkiye'deki Jüpiter füzelerinin hangi noktada gündeme geldiğine ışık tutmaktadır. 17 Ekim 1962'de EXCOMM toplantısı devam ederken Dışişleri Bakanı Rusk; Küba'ya karşı bir hareketin Türkiye, Berlin, İtalya ve hatta ABD'ye karşı Sovyet misillemesine yol açabileceğini söylüyor, ABD'nin Küba'ya saldırısı sonrasında Türkiye'de veya başka bir yerde saldırıya karşı tetikte olmasını tavsiye ediyordu.¹³⁷

Bohlen eyleme geçmeden önce Khrushchev'e çok dikkatle yazılmış ciddi bir mektup gönderilmesi gerektiğini söyledi. Dikkatleri yoğunlaştıracak esas yerin ise diplomatik uyarı sonrasında yapılması gereken savaş ilanının olduğunu belirtti.¹³⁸

Adlai Stevenson sabah erken saatlerde Başkan Kennedy'e bir not gönderdi. Stevenson notunda: "Dünya kamu oyu, Küba'daki Sovyet füze üslerini Türkiye'deki füze üsleriyle eş değer görmektedir..."¹³⁹ ifadesini kullanarak ekledi;

"Bir nükleer savaşı başlatmak ya da riskini göze almak bölücüdür ve tarihin yargıları o anın öfkeleriyle pek seyrek olarak uyumludur...benimsenen yolların öylesine hesap edilemeyen sonuçları vardır ki bence herhangi bir şeye girişmeden önce herhangi bir yerdeki nükleer silah üslerinin, pazarlık konusu yapılıp yapılmayacağını açıkça belirtmelisiniz..."¹⁴⁰

Ayrıca notunda Stevenson, "Castro ve Khrushchev 'e özel temsilci göndererek konunun görüşülmesi gerektiğini düşündüğünü belirtti."¹⁴¹ Amerikan yönetiminde böylece bir

¹³⁷ May, Philip, a.g.e., 1998, 112.

¹³⁸ May, Philip, a.g.e., 1998, 114,115,116.

¹³⁹ Pehlivanoglu, a.g.e., 2003, 89.

¹⁴⁰ May, Philip, a.g.e., 1998,. 109.

¹⁴¹ Pehlivanoglu, a.g.e., 2003, 89.

füze pazarlığı beklentisi başlamış oldu. Aynı toplantıda Kennedy Türkiye'deki füzelerin çekilmesi karşılığında Küba'daki füzelerin çekilmesi pazarlığına değiniyordu:

“Bütün sorun, Sovyetlerin göstereceği tepkinin, eğer bir oldu bittiye getirildikleri takdirde[...] ne olacağı. Khrushchev 'e 'Size karşı eyleme geçeceğiz ama onları çekmeye başlarsanız, biz de Türkiye'dekileri çekeriz.' dersek, o da bize 'Eğer bunları vurursanız biz de Berlin'i alırız' ya da 'Başka bir şey yaparız' der mi?"

Kennedy'nin bu sorusuna, Türkiye-Küba benzerliğine Sovyet misillemesi ve üs pazarlığı çerçevesinde yaklaşan Sovyet uzmanı Büyükelçi Thompson şöyle cevap veriyordu:

“Bence eğer ilk darbeyi biz indirirsek yanıtı herhalde Türkiye'deki üslerimizden birini vurmak ve hemen arkasından 'Konuşmak istiyorum.' demek olacaktır. Bence bütün bu olayların amacı, sizinle masa başına oturmak ve üsler üzerinde pazarlık yapmaktır. Buna işaret eden pek çok şey var...”¹⁴²

Kennedy, on üç günlük krizi sona erdirecek çözümü bulmuştu: Türkiye'deki füzeleri ortaya koymak. Savunma Bakanı McNamara, Ulusal Güvenlik Danışmanı Bundy ve Dışişleri Bakanı Rusk, füze veya üs pazarlığı çerçevesinde Türkiye-Küba benzerliğini açık bir şekilde dile getirerek sınırlıda olsa Kennedy'e destek veriyordu. CIADirektörü McCone, Khrushchev'in kendilerini bir pazarlığa sokup onun içinde sıkışıp bırakacak bir durum oluşturmak istediğini düşündüğünü belirtti. Bundy, bu karara olumlu yaklaşırken Rusk, Küba-Türkiye pazarlığının çok ciddi bir durum olduğunu belirtti. Rusk'ın söylediklerine itiraz eden Bundy ani bir baskın sırasında Khrushchev'e gönderilecek mesajla bu sorunun bir üs sorunu olduğunu anladıklarını belirtmek istiyordu ve böylelikle Küba'daki füzelerin sökülmesine karşılık Türkiye'deki füzeleri sökülmesi anlaşmasına varılabileceğini dile getirdi. Bundy'e göre Türkiye'deki üssü elde tutulamayacağı bir gerçektir. Bundy, füze takasının nükleer tehlikeyi en aza indirmenin tek yolu olduğunu savunarak bunun askeri değil politik bir sorun olduğunu belirtti. McNamara ise Khrushchev'in ABD füzelerinin Türkiye ve İtalya'dan çekilmesini talep edeceğini öngördüğünü açıkladı. Kennedy ise öneride bulunulacak

¹⁴² May, Philip, a.g.e., 1998, 121-122.

tek şeyin Türkiye'deki füzelerin bir kısmını vermek olduğunu söylüyordu.¹⁴³

Büyükelçi Thompson, Türkiye-Küba benzerliğini üs pazarlığını göz önünde bulundurarak Türkiye'deki üsler konusunda bir anlaşma olasılığı varsa bunun etraflıca ele alınıp konuşulması gerektiğini söyledi. Oradaki füzelerin yerine Polarislerin geçirilmesini dile getirdi. Başkan Kennedy yapılacak herhangi bir eylemde Sovyet misillemesiyle Türkiye'deki füzelerin vurulması ABD'yi silahlı bir çatışmayla karşı karşıya bırakacağını söylüyordu.¹⁴⁴

17 Ekim 1962 günü saat 17.00'e geldiğinde Anderi Gromyko ve Dobrynin Kennedy'le bir araya geldi. Gromyko, SSCB'nin barışçıl bir şekilde bir arada yaşamanın arkasında durduğunu ve bir devletin başka bir devletin içişlerine müdahalesine karşı olduğunu ileri sürdü. Küba'ya yapılan Sovyet yardımı konusunda da açıklamalarda bulundu. Bu tür yardımların yalnızca Küba'nın savunma yeteneklerine ve gelişimine katkıda bulunmak amacıyla sürdürüldüğünü belirtti. Eğer saldırı amaçlı olsaydı Sovyet Hükümeti'nin böyle bir yardımda asla yer almayacağını söyledi.¹⁴⁵

Kennedy ve danışmanları arasında uzun süren tartışmalar sonucunda iki seçeneğe ağırlık verildi: abluka ve istila. Rusk, Ball ve Johnson sınırlı bir hava saldırısını; McNamara ve Taylor kapsamlı bir hava saldırısını; Bohlen, Thompson ve Martin abluka seçeneğinden yanaydılar. Bunun yanında McNamara abluka yaklaşımın ciddi bir şekilde tartışılması gerektiğini söylüyor, Küba'dan füzeleri çıkarmak için ödenecek en asgari bedelin Türkiye ve İtalya'daki füzeler olduğunu belirtiyordu. Ona göre abluka yerine bir askeri yöntem uygulansa da yine bu bedel ödenecektir. Daha kötü çözümlere karşılık en iyi çözümün bu olacağını düşünüyordu. Khrushchev bir uyarı mesajı olmadan yapılacak siyasi eylemin askeri bir harekattan önce mi olmalı diye tartışılan konudaysa eğer abluka veya işgal olacaksa herkes hemfikir olarak evet yanıtını verdiler. Tartışmalar sonucunda ilk olarak Küba'ya karşı herhangi bir eylemin yapılması durumunda ek silahların Küba'ya ithal edilmesinin engellenmesine sonra gerekirse sıkılaştırılmış bir abluka gerçekleştirilmesine karar verdiler. Bunun için

¹⁴³ May, Philip, a.g.e., 1998, 123.

¹⁴⁴ May, Philip, a.g.e., 1998, 132-133.

¹⁴⁵ CIA Reading Room, 1962: 1-3.

ABD, ablukanın yasal gerekçelerini açıklayacak ancak Küba'ya karşı resmi bir savaş ilanından kaçınılarak yalnızca gerekli görüldüğünde başvurulacaktır.¹⁴⁶

EXCOMM 19 Ekim 1962 günü saat 11.00'de tekrar toplandı. Toplantı Lundahl tarafından Küba'daki tesisler hakkında askeri bir fotoğraf ile istihbarat brifingi verilmesiyle başladı. McNamara, ABD'nin Sovyet füzelerini Küba'dan çıkarmak için bir bedel ödemesi gerektiği görüşünü dile getirdi. En azından İtalya ve Türkiye'deki füze üslerinde vazgeçilmesi gerektiğini ve muhtemelen daha fazla para ödemek zorunda kalınacağını dile getirdi. Robert Kennedy, Sovyet tehdidiyle yüzleşmeye, buna karşı durmaya ve şimdi ortadan kaldırmaya karar verildiği takdirde, hem çocuklarımız hem de torunlarımız için daha iyi bir durum gerçekleşecektir diyerek görüşlerini belirtmiştir.¹⁴⁷

Aynı gün SNIE 11-18-62 sayılı "Küba'da ABD'nin Hareketlerine Karşı Sovyet Tepkileri" başlıklı Özel Ulusal İstihbarat Tahmini yayınlandı. Tahminde şu hususlar yer aldı:

"Sovyetler'in Küba'daki füzeleri başka yerlerdeki ABD imtiyazları için pazarlıkta kullanmak amacıyla kurması olası bir durum... ABD, Küba'daki stratejik füze birikimini kabul ederse Sovyetler Küba'da stratejik silah geliştirmeye devam edecek.... ABD'nin bu durumu kabul etmesi Latin Amerika'da, komünistlere ve başka yerlerdeki Amerikan karşıtı düşünce sektörlerine güçlü bir destek sağlayacaktır... Özellikle uzun vadede ABD'nin gücüne ve kararlılığına duyulan güven kaybı ve genel olarak ABD'nin etkisinde ciddi bir düşüş olacağı açıktır. ABD, Khrushchev'i MRBM'leri konuşlandırma bilgisiyle karşı karşıya bırakır ve geri çekilme konusunda baskı yaparsa Sovyetlerin konuşlandırmayı durduracağına inanmıyoruz. Bunun yerine Sovyet üsleri kurmada eşit hak iddia edecek ve muhtemelen Küba'yı Berlin durumuyla ilişkilendirecek."¹⁴⁸

Toplantı sonrası Kennedy, Robert Kennedy ve Sorensen'e abluka konusunda uzlaşma sağlamaya çağırdı. McNamara, hava saldırısı fikrini düşünse de ablukayı da destekleyerek ancak böyle olursa Türkiye ve İtalya'daki füzelerden vazgeçilmek zorunda kalınacağını da sözlerine ekledi. Robert Kennedy, Castro'ya karşı sert

¹⁴⁶ May, Philip, a.g.e., 1998, 143-148.

¹⁴⁷ FRUS, 1961-1963/XI: 116- 122.

¹⁴⁸ FRUS, 1961-1963/XI: 122-123.

duruşuna rağmen kardeşinin yanında durmak amacıyla küçük bir ülkeye gizlilik içinde yapılan saldırının ABD geleneklerinde olmaması dolayısıyla ablukayı savundu.¹⁴⁹

20 Ekim 1960 tarihli EXCOMM toplantı tutanaklarına göre, McNamara; ablukanın ardından ABD'nin Küba'dan stratejik füzelerin kaldırılması için pazarlık yapacağını dile getirdi. Bunun akabinde de ABD füzelerinin Türkiye ve İtalya'dan çekilmesini kabul etmeye ve Guantanamo'yu kullanmayı kısıtlı bir süre için sınırlama konusunda anlaşmaya varılması gerektiğini söyledi. Füzelerin Küba'dan sökülmesinin ancak müzakereler sırasında karşılığında bir şeyler sunmaya hazır olunması durumunda kabul edeceklerini belirtti. Ayrıca Kruşçev'e Küba'daki füzelerin Sovyet füzesi olarak görüldüğünü ve ABD'ye karşı kullanılmaları halinde SSCB'ye karşı füze fırlatıp misilleme yapılacağının söylenmesinin hazır olduğunu söyledi.¹⁵⁰

McNamara ile birlikte ablukayı ve füze pazarlığını savunan BM Büyükelçisi Stevenson, Ruslara Türkiye'den füzelerini çekmeyi ve Guantanamo üssünü boşaltmayı içeren bir anlaşma paketi sunulmasını tavsiye ediyordu. Bunun üzerine Başkan Kennedy, bugünkü durumda Guantanamo'daki üssü teslim etme düşüncesine şiddetle karşı çıktı çünkü böyle bir düşüncenin dünyaya korktukları imajını vereceğine inanıyordu. Türkiye ve Yunanistan'dan (İtalya'dan) füzelerini çekmeyi görüşmeye karşı değildi ama böyle bir teklifi ancak gelecekte yapabilirlerdi.¹⁵¹

ABD Başkanı, hazırlık eylemlerini yapmak için orduya yetki vermeye hazır olduğunu ve Türklere ve İtalyanlara saldırılırsa bile sahip oldukları stratejik füzeleri ateşlememesi gerektiğinin bildirilmesini söyledi. Rusk, müttefiklerle görüşmek ve gereken zamanı sağlamak için pazartesten önce bir abluka başlatılmamasını tavsiye etti. Bundy, basının baskısının yoğunlaştığını ve bununla başa çıkmak için Küba'da stratejik füzelerin varlığına dair fotoğrafik kanıtlar elde edildiğini duyurmak olduğunu ileri sürdü. Başkan Kennedy, Savunma Bakanı Asistanı Nitze'ye İtalya ve Türkiye'den füzelerin çekilmesiyle çıkacak sorunları araştırması talimatını verdi. Büyükelçi Stevenson, Türkiye ve İtalya'daki füze üslerinden vazgeçme konusunda daha açık sözlü olmaları gerektiğini tekrarladı ve karşılaştıkları bu durum da ise Rusları

¹⁴⁹ May, Philip, a.g.e., 1998, 161.

¹⁵⁰ May, Philip, a.g.e., 1998, 165.

¹⁵¹ FRUS, 1961-1963/XI: 132-134.

Küba'dan füzelerini çekmeye ikna etmek için üslerinden vazgeçmelerini önermeleri gerektiriyordu ancak Başkan Kennedy görüşmelere üslerden çekilme teklifiyle başlamamalarını söyleyerek toplantıyı kapattı.¹⁵²

20 Ekim 1962 tarihli EXCOMM toplantısında Küba'ya “karantina” kararı çıktı. EXCOMM'daki görüşler arasında orta bir yol izleyen Başkan Kennedy'nin kararına göre: Küba'ya uygulanacak karantina ile birlikte Khrushchev'den füzeleri kaldırması ultimatoma verilmeden talep edilecek, buna razı gelmemesi durumunda en azından bir hava saldırısı için hazırlanılacaktı. Başkan Kennedy, McNamara ve Stevenson'ın önerdiği gibi ablukanın ardından füze pazarlığı teklifi yapmaya yanaşmasa da Türkiye ve İtalya'daki füzelerin pazarlık konusu olmasına kategorik olarak karşı çıkmıyor ancak gelecekte Ruslar böyle bir teklif getirirlerse Türkiye ve İtalya'daki füzelerini çekeceğini ve yerlerine Polaris denizaltıları vereceğini söylüyordu. Diğer ilginç bir nokta, Kennedy'nin Türklerin ve İtalyanların ülkelerindeki İRM, saldırıya uğrasalar bile ateşlememeleri gerektiğinden ve imkan olursa bu füzelerin nükleer başlıklarının sökülebileceğinden bahsetmesidir.¹⁵³

Kennedy, 21 Ekim 1962'de 12.30'da Beyaz Saray'da İngiltere Büyükelçisi Ormsby Gore ile özel olarak bir araya geldi. Amerika'nın 22 Ekim 1962'de füzeleri ortadan kaldırmak ya da adayı abluka altına almak için bir hava saldırısıyla karşı karşıya olduğunu belirtti ve Ormsby Gore'a bu iki eylemden hangisini destekleyebileceğini sordu. Ormsby Gore ikinci alternatif üzerinde durdu. Başkan daha sonra kendisinin ve danışmanlarının da aynı sonuca vardığını söyledi.¹⁵⁴

Karantina konuşma metninin taslağının ele alındığı toplantıya katılan Kennedy, Birleşmiş Milletler temsilcilerini çeşitli eylem hazırlıklarından sonra Küba, Türkiye ve İtalya'dan füzelerin çekilmesi kararı çıktığında böyle bir kararı desteklemelerinin daha iyi bir taktik olacağını kaydetti. Ayrıca daha önce belirtilen Türkiye ve İtalya'daki füzelerin ateşlenmemeleri için özel önlemler alınmasını isteyen Kennedy'ye, Kuvvet

¹⁵² FRUS, 1961-1963/XI: 135

¹⁵³ May, Philip, a.g.e., 1998, 171.

¹⁵⁴ FRUS, 1961-1963/XI:140-141.

Komutanları, verilmiş emirlere güvensizlik anlamına geleceği gerekçesiyle böyle özel bir talimatın yayınlanmasına karşı olduklarını iletiler.¹⁵⁵

ABD Dışişleri Bakanı McNamara, sadece Türk füzeleri pazarlığı ile bu krizden çıkarlarsa ABD'nin şanslı olacağını söyledi. Adalet Bakanı toplantıda hazır bulunanlardan bu konudaki görüşlerini sorduğunda McNamara'nın değerlendirmesine karşı ihtilaf olmadığı görüldü. Toplantıda bulunanlar oybirliğiyle füze pazarlığının gerekliliğini kabul etmişlerdi. EXCOMM üyelerinden Türk füzelerinin pazarlığının gerekliliği fikri, krizin sonuna kadar korunacaktı. Krizi sona erdirecek muhtemel bir ABD-SSCB görüşmesinde Amerikalıların masaya sürecekleri ilk pazarlık kozunun Türkiye'deki füzeler olacağı, Amerikan üst yönetiminde artık oybirliğiyle paylaşılıyordu.¹⁵⁶

Öte yandan Amerikan yönetimi Kennedy'nin devlet ve hükümet başkanlarına hitaben yazdığı mektupları göndermeye başlamıştı. 21 Ekim 1962 tarihinde ABD'nin Ankara Büyükelçisi Hare Antalya'da tatilde olduğu sırada Büyükelçilik Müsteşarı Barnes, Başbakan İsmet İnönü'ye Kennedy'nin mektubunu ulaştırdı.¹⁵⁷

22 Ekim 1962'de İngiltere Başbakanı Harold Macmillan tarafından Kennedy'e mesaj geldi. Sovyetlerin Küba'ya saldırgan nükleer füzeler kurduğunu ve bunlardan bazılarının çoktan operasyonel olabileceğine dair kanıtların elde edildiği yazan mesajda Macmillan, bu füzelerin geri çekilmesi gerektiğini açık bir şekilde ifade ederek Khrushchev'e bunu söyleme niyetinde olduğunu belirtti. Macmillan, Büyükelçi Stevenson'dan ABD adına, Birleşmiş Milletler gözlemcilerinin gözetiminde Küba'da füze üsleri ve diğer saldırı silahlarının çekilmesi çağrısında bulunan bir karar vermelerini istediğini ifade ederek Kennedy'den Birleşmiş Milletlerdeki bu programı desteklemesini istedi.¹⁵⁸

Kennedy, Robert Kennedy, McNamara, Rusk, Bundy ve Ball aynı gün Küba meselesini konuşmak üzere 11.00 ve 11.45'te bir araya geldiler. Kennedy tekrar

¹⁵⁵ May, Philip, a.g.e., 1998, 179.

¹⁵⁶ May, Philip, a.g.e., 1998, 177.

¹⁵⁷ May, Philip, a.g.e., 1998, 179.

¹⁵⁸ FRUS, 1961-1963/XI: 149-151.

Türkiye'deki füze sahalarında görev alan personelin Sovyet saldırısına uğradıkları takdirde ateş etmemeleri konusunda bilgi verme gereğini vurguladı.¹⁵⁹ Kennedy'nin amacı böyle bir durumda NATO Avrupa Savunma Planı'nın otomatikman devreye girip NATO'nun blok olarak Sovyetler Birliği'ne saldırıya geçmesinin engellenmesiydi. Sovyetlerin Türkiye-Küba benzerliğinden hareketle özellikle Türkiye'ye benzer şekilde misilleme yapmasından çekinen Kennedy, alarm durumuna geçmiş olan Türkiye'deki Jüpiterlerin Sovyet misillemesinin genel bir NATO-Varşova Paktı savaşına dönüşmesini önlemek istiyordu. Ama Sovyet saldırısına haberi olmadan maruz kalacak olan Türkiye'nin NATO şemsiyesi olmadan kendini nasıl koruyacağı öngörülmemişti.¹⁶⁰

Amerikalıların, Sovyetlerin NATO ittifakı içindeki bir ülke olan Türkiye'ye yapacakları ani bir misilleme kapsamında İzmir Çiğli'deki Jüpiter füze üssünü (ve muhtemelen nükleer bomba taşıyabilen F-100 bombardıman uçaklarının bulunduğu İncirlik hava alanını) yok etmelerine seyirci kalacakları ve belki de hemen ardından Berlin'i kaptırmamak ve tırmanma yoluyla Üçüncü Dünya Savaşının çıkmaması için Sovyetlerle pazarlığa oturacakları anlaşılmaktadır.¹⁶¹ EXCOMM'un Sovyet misillemesine Türkiye'deki füzeleri kurban etmeyi ve çok sınırlı bir kısasa kısas çerçevesinde tutmayı ciddi olarak değerlendirdikleri bir olgudur. Diğer yandan bu olgu, EXCOMM'un hava saldırısı seçeneğini hayata geçirmek için ne kadar sıkı bir şekilde mücadele verdiğini ayrıca karantinayı seçmesini de kolaylaştıracak şekilde Üçüncü Dünya Savaşına varacak bir tırmanma olasılığından ne kadar çok korktuğunu da göstermektedir. EXCOMM'a göre: bir Sovyet misillemesinde gözden çıkarılacak en zayıf noktanın veya Sovyetlerle oturulacak pazarlık masasında öne sürülecek en değersiz malzeme, Türklerin güvenlik açısından en değer verdikleri Türkiye'deki Jüpiter füzeleriydi.¹⁶²

Kennedy'nin Küba hakkında elde ettikleri verileri paylaşmak üzere televizyondan yapacağı konuşmanın taslağı NATO müttefiklerinde yer almaktaydı. Türkiye, Küba'da bulunan Sovyet füzelerinin varlığını müttefikleriyle aynı anda öğrendi.

¹⁵⁹ FRUS, 1961- 1963/XI: 151-152.

¹⁶⁰ May, Philip, a.g.e., 1998, 406..

¹⁶¹ May, Philip, a.g.e., 1998,. 407.

¹⁶² May, Philip, a.g.e., 1998, 407.

Aslında füzeler müttefiklerinden daha çok Türkiye’yi alakadar ediyordu ancak ABD özel olarak konuyu Türkiye’yle konuşmadı. Aynı gün Kennedy, İsmet İnönü’ye mektup göndererek abluka konusunda Türkiye’nin desteğini ve bunun onayını beklediğini belirtti.¹⁶³ Başbakan İsmet İnönü mektubu alır almaz ivedi bir şekilde yanıtlamıştır. İsmet İnönü’ye en yakın isimlerden biri olan Metin Toker olayı şöyle anlatıyor:

“...İsmet Paşa ertesi sabah erkenden Çankaya’ya, Gürsel ile görüşmeye çıktı. Biraz sonra oraya Feridun Cemal Erkin ve Sunay da çağrıldılar. Arkadan dosyalarıyla iki istihbarat albayı köşke geldi. Olay bütün dünyada fiilen patlamıştı ve Türkiye topun ağzında bir durumdaydı. Çankaya’daki toplantıda İsmet Paşa, hükümetin görüşünü açık söyledi. ‘Müttefikimiz Amerika’yı destekleyecektik. Onu Küba ile ilgili endişelerinde haklı buluyorduk. Amerika, Türkiye’nin kendi yanında bulunacağından emin olabilirdi...’ Biz tehlike karşısında bulunduğumuz vakit müttefiklerimizden tesanit vazifelerini yapmalarını isteyeceğimiz gibi müttefiklerimizden biri vazifemizi ifa etmemizi talep ettiği vakit, biz bu mükellefiyetlerimizi elbette yerine getireceğiz...”¹⁶⁴

Türkiye, ABD Hükümetini daima desteklediği gibi Küba’daki ablukayı ilk destekleyen devletlerden birisi oldu.¹⁶⁵

2.9.2. Küba Füze Krizi’nin Tırmanması ve Türkiye’nin Takip Ettiği Politika

Başkan Kennedy, 22 Ekim 1962’de saat 19.00’da halka yaptığı konuşmasıyla halkı her türlü gelişmeye hazırlıyordu ve Küba’daki füzelerin Washington’ı, Panama Kanalı’nı Cape Canaveral’ı, Mexico City’i veya ABD’nin güneydoğu kesiminde veya Karayipler de başka bir şehri vurabilecek MRBM ve IRBMmenzilli nükleer yetenekli Sovyet Balistik füze sisteminin yerleştirilmiş olduğu tespit edildiğini ifade ederek Küba ve SSCB’nin tehdit unsuru olduğunu anlattı. Nükleer silahların öneminden bahseden Kennedy,

“Amerikan Devletleri Örgütü altındaki İstişare Teşkilatı’nın derhal toplanması ve gerekli tüm eylemleri desteklemek için Rio Paketi’nin 6. ve 8. maddelerinin yürürlüğe girmesi ve Birleşmiş Milletler Tüzüğü uyarınca Güvenlik Konseyi’nin

¹⁶³ Yavuz, a.g.e., 1999, 92-93.

¹⁶⁴ Toker, M.(1992). *Demokrasimizin İsmet Paşa’lı Yılları: İnönü’nün Son Başbakanlığı*, Ankara,140-141.

¹⁶⁵ Gönübol- Ülman, a.g.e., 1987, 328.

dünya barışına yönelik bu Sovyet tehdidine karşı harekete geçmek için acil toplanmasını isteyeceğiz” ifadelerini kullandı.¹⁶⁶

22 Ekim 1962’de Jüpiter roket bataryasının, harekât ve bakım sorumlulukları Türk Silahlı Kuvvetleri’ne devredildi ve İtalya ve Türkiye’deki Jüpiter füzeleri harekate hazır hale getirildi.¹⁶⁷

Khrushchev, Lenin Tepeleri’ndeki evine doğru dönerken Kennedy’nin konuşmasından haberdar olan oğlu Sergey telaşlı bir şekilde ABD’nin füzeleri keşfettiğini ve bunların tek bir vuruşla imha olacağını söyledi. Malinovski bunun seçim öncesi yapılan bir gövde gösterisi olduğunu vurguladı.¹⁶⁸ Khrushchev, Kennedy’nin bir gün önce yazdığı mektuba cevap vererek Kennedy’nin mesajının tehdit oluşturduğunu ifade etti. Füze sahalarının inşası için çalışmaların hızlandırılmasını ve Sovyet gemilerine yürürlüğe girmesi planlanan ablukayı görmezden gelmelerini emretti. Küba’daki füzelerin yalnızca savunma amaçlı kullanıldığını belirten Khrushchev , ABD’nin dünya çapında yıkıcı sonuçlara yol açacak eylemlerden feragat etmesi gerektiğini vurguladı.¹⁶⁹

23 Ekim 1962 günü sabahleyin Çankaya Köşkü’nde Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel ile Başbakan İsmet İnönü’nün yaptığı, daha sonra Genel Kurmay Başkanı Cevdet Sunay ile Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin’inde katıldığı toplantının sonunda, Bakanlar Kurulu olağanüstü toplantıya çağırıldı ve gece geç vakitlere kadar Bakanlar Kurulu toplantısı devam etti. Aynı gün, Türk Dışişleri Bakanlığı, Amerikalılara Sovyetlerin Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nden Jüpiter üslerinin sökülmesini içeren bir karar çıkarmak için uğraşabileceği yolundaki kaygılarını ilettiler. 23 ve 24 Ekim 1962 tarihlerinde, Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin, ABD’nin özellikle F-104 uçakları ve F-100 uçaklarının yedek parçalarını içerecek şekilde Türkiye’ye askeri yardımı arttırmasını ve hızlandırmasını ısrarla talep etti.¹⁷⁰

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Saat 16.00’da toplandığında havaya gergin bir durum hakimdi. Stevenson, Sovyetlerin Dünya’nın hakimiyeti planlarının kanıtı

¹⁶⁶ Pehlivanoglu, a.g.e., 2003, 102-103.

¹⁶⁷ Pehlivanoglu, a.g.e., 2003,104.

¹⁶⁸ Dobbs, a.g.e., 2010, 53-54.

¹⁶⁹ FRUS, 1961-1963/VI: 166-167.

¹⁷⁰ Cumhuriyet, 24 Ekim 1962.

olarak Küba'daki füzeleri kınadı. 18.00'de yapılan EXCOMM toplantısında Komite; abluka ilanını inceledi, onayladı ve Kennedy'de imzaladı. Başkan, McNamara'ya Filo Komutanlarına abluka takip edilecek prosedürlerle ilgili tüm talimatların gözden geçirilme talimatını verdi.¹⁷¹

Kennedy 23 Ekim 1962 günü saat 18.51'de Khrushchev mektubuna cevap vererek karşılıklı uzlaşma yolunda baskıcı bir politikadan vazgeçilmesi ve silahların geri çekilmesi gerektiğini belirtti. Robert Kennedy, günün ilerleyen saatlerinde Kennedy'nin önerisi üzerine Dobrynin ile bir araya geldi. Robert Kennedy'nin Küba'daki konuşlandırmayı kınadığını söylemesi üzerine Dobrynin, Küba'daki saldırı füzeleri hakkında hiçbir bilgisi olmadığını söyledi. Konuşma sonrası Dobrynin, Kremlin'e Başkan Kennedy'nin aldatılmış hissettiğini belirten telgraf çekti.¹⁷²

Aynı gün Fidel Castro, Küba halkına yaptığı televizyon konuşmasında seferberlik ilan etti. Küba silahlı kuvvetlerinin en yüksek derecede alarm durumuna geçmesini emretti.¹⁷³

24 Ekim 1962 günü sabah saatlerinde Başkan Kennedy, Robert Kennedy ile görüşerek Sovyet gemilerin abluka sınırlarına uymamaları halinde ortaya çıkacak duruma yönelik endişelerini dile getirdi.¹⁷⁴

George Ball tarafından hazırlanıp Rusk tarafından onaylanan bir mesaj, saat 11.24'te ABD'nin Türkiye Büyükelçisi Raymond Hare ve ABD'nin NATO Büyükelçisi Thomas Finletter'e iletildi. Mesajda Küba'daki saldırgan tehdidin çözümü için Türkiye'deki Jüpiterlerin kaldırılmasının gerekebileceğini, bunun ABD-Türkiye ilişkilerine yansıtılmasının kabul edileceği belirtildi. Bundan dolayı ilişkiye zarar gelmesinin önlenmesi için bir acil durum emrine dikkatli hazırlanılması gerektiği ifade edildi. Ayrıca acil olarak siyasi sonuçların değerlendirilmesi talep edildi. Türkiye-Küba benzerliğini inkar eden Amerikan yönetiminin resmi pozisyonundan farklı olarak EXCOMM'da oybirliğiyle paylaşılan Türkiye'deki Jüpiterlerin pazarlık kozu

¹⁷¹ FRUS, 1961-1963/XI: 173.

¹⁷² FRUS, 1961- 1963/VI: 168

¹⁷³ May, Philip, a.g.e., 1998, 267.

¹⁷⁴ Pehlivanoglu, a.g.e., 2003, 104.

olarak ileri sürülmesi politikasını açıkça ortaya koymaktadır. Kennedy yönetimi bir yandan Küba'ya eylemde bulunma meşruiyetini elini zayıflatacağı gerekçesiyle Türkiye-Küba benzerliğini dünya kamuoyu önünde inkar ediyordu. Ancak EXCOMM toplantılarında çoğu zaman görüş birliğine varılan Küba'daki füzelere karşılık Türkiye'deki füzelerin kaldırılması krizi sonlandırmada önemli bir çözüm yolu olarak gündemde yer almıştır.¹⁷⁵

İsmet İnönü, TBMM'de Küba Füze Krizi ile ilgili olarak milletvekilleri ve senatörlere karşı yaptığı açıklamasında ABD'nin zararı için saldırı hazırlıkları yapıldığını ve bunun sonucu olarak Küba'nın ABD tarafından abluka altına alındığını söyledi. Türkiye'nin ise yalnızca sulh içinde yaşamayı arzu ettiğini ve milletlerarası anlaşmazlıkların sulh yoluyla çözülmesini içten bir şekilde istediğini belirtti. Gazetecilere konuşan Cemal Gürsel "Amerika bizim dostumuz ve müttefikimizdir. Amerika'nın Küba krizine karşı tavrına sempati duymalıyız. Biz Türk milleti olarak ait olduğumuz ittifaklara saygı duymaya kararlıyız, bu nedenle zor zamanlarında dostlarımızı destekleme tavrımızda garip bir şey yoktur" diyerek düşüncelerini belirtti.¹⁷⁶

Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri U Thant hem Kennedy hem de Khrushchev'e durumu ağırlaştırabilecek ve savaş riskini getirebilecek herhangi bir eylemden kaçınmaları için aynı mesajı gönderdi. İlgili tarafların mevcut krizi barışçıl bir şekilde çözüme ve Karayipler'deki durumu normalleştirme amacıyla bir araya gelmelerini sağlamak için her iki tarafında birbirine zaman tanımasını rica etti.¹⁷⁷ Sovyetlerin iki ile üç haftalık bir süre içinde silah sevkiyatlarını durdurmasını ve ABD'nin karantinayı kaldırmasını istedi.¹⁷⁸

Khrushchev'in beklenen cevabı ilerleyen saatlerde Beyaz saraya ulaştı. Kennedy'nin karantina ilan etmediğini aksine ortaya bir ultimatoya koyduğunu ve güç kullanmakla tehdit ettiğini vurguladı. OAS'a değinen lider, Kennedy'nin kararlarının alınmasında hiçbir yetkiye sahip olmadığını; dolayısıyla bu kararları tanımadığını belirtti.

¹⁷⁵ FRUS, 1961-1963/XI: 180-181.

¹⁷⁶ Yavuz, a.g.e., 1999, 110-111.

¹⁷⁷ FRUS, 1961-1963/XI: 183.

¹⁷⁸ Cumhuriyet, 25 Ekim 1962.

Kızgınlığını mesajında da ileri giderek gösteren Khrushchev , ABD'nin Küba'yla ilgili eylemlerinin haydutluk ve dejenere emperyalizmin budalalığı oluşturduğunu söyledi.¹⁷⁹ İki lider birbirlerine tehditler savuran bir konuma girmişti.

25 Ekim 1962'de savaş hazırlığının en üst düzeyde, sınırların en gergin olduğu füze bunalımının en kritik döneminde ABD istihbarat birimleri Küba'da 4 adet Sovyet Zırhlı Tugayı'nın varlığı tespit edildi.¹⁸⁰

Kennedy, Khrushchev'e ABD'nin haklı endişelerinin yer aldığı bir mektup yolladı. SSCB'nin Ağustos ayından bu yana Küba'ya askeri teçhizat ve teknisyenlerin gönderildiğine dair bir rapor elde edildiğini, Eylül ayının başından bu yana herhangi bir saldırı silahı sevkiyatının ABD yönetiminde ciddi bir mesele olarak kabul edileceğini belirtti. Daha sonra durumun ABD aleyhine doğru ilerlediğini paylaşan Kennedy, Küba'da bir dizi füze üssü kurulmasının öğrenildiğini ifade etti. Mektubunun sonlarına doğru durumun yeniden yapılandırılması için SSCB'nin gerekli önlemleri alması gerekliliğinden bahsetti.¹⁸¹ U Thant'a verdiği cevapta Küba'da bulunan silahların kaldırılmasıyla bu durumun çözüleceğini Sovyet gemilerinin abluka sınırlamalarına uymaları halinde ABD gemileri ve Sovyet gemileri karşı karşıya gelmeyeceğini söyledi. Khrushchev ise ABD-Sovyet füze krizinin çözülmesine ilişkin olan isteğini belirterek ABD'nin füzelerin sökülmesi karşılığında Küba'yı işgal etmeme sözü vermesini çözüm olarak öne sürdü.¹⁸²

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde Stevenson, Sovyetlerin Küba'ya saldırı füzeleri koyup koymadığını söylemesi için Zorin'e baskı yaptı. Zorin "Ben ABD mahkemesinde değilim ve bundan dolayı bu soruyu cevaplamak istemiyorum" dedi. Stevenson ise "Şu anda dünya görüşünde bir mahkeme salonundasınız, evet ya da hayır cevabını verebilirsiniz" diyerek Zorin'in sorudan kaçmasına izin vermedi. Zamanı gelince cevabını alacaksınız diyerek cevap veren Zorin, Stevenson'ı sinirlendirdi. Stevenson, "Cehennem donuncaya kadar cevabınızı beklemeye hazırım"

¹⁷⁹ FRUS, 1961-1963/VI: 169-170.

¹⁸⁰ Dobbs, a.g.e., 2010, 157.

¹⁸¹ FRUS, 1961-1963/VI: 171.

¹⁸² Pehlivanoglu, a.g.e., 2003, 117-118.

dedi ve füzelerin U-2 fotoğraflarını Konsey önüne koyarak Rusların gizli çalışmalarını gözler önüne serdi.¹⁸³

25 Ekim 1962 tarihinde, Sovyetler Birliği'nin Ankara Büyükelçisi Rizov, Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin ile görüşme talebinde bulundu. Büyükelçi Rizov, Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin'e "Türkiye'deki Amerikan füzeleriyle NATO tesislerinin kaldırılmasını"¹⁸⁴ içeren bir talepte bulundu. Başbakan İsmet İnönü Büyükelçinin bu talebini reddeden notayı bizzat kendi yazdı. Rizov bu cevap üzerine, Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin'e ikinci ve daha sert bir "ültimeomla" geldi. "Amerikan üslerini kaldırın, aksi takdirde Sovyetler Birliği bir savaş halinde Türk şehirlerini imha edilecek şehirler listesinin başına getirecek. Küba yüzünden bizim bir savaşa girmeyeceğimizi zannediyorsanız, yanıyorsunuz"¹⁸⁵ ifadelerini kullandı.

Sovyet Büyükelçisinin ültimatomu yeterince açtı: Türkiye Jüpiterleri kaldırmazsa Amerikalılar Küba'daki füze rampa alanlarına ve havaalanlarına saldıracak olursa, böyle bir durumda Sovyetler öncelikle Türk şehirlerine, özellikle İzmir'e Çiğli füze üssüne ve İncirlik'teki nükleer bombardıman uçaklarının bulunduğu havaalanına nükleer silahlarla saldıracak ve bu konuda verdikleri ültimatomu reddettiği için Türkiye'yi vurduklarını ileri sürerek uluslararası hukuk çerçevesinde meşru bir harekette bulunduklarını savunmaya çalışacaktı. ABD misillemesine karşı ilk hedefin Türkiye'deki şehirler olduğunu Türk hükümetine bildirmiş oluyordu. Ültimatomu hemen reddeden Türk hükümetinin bilmediği nokta ise, bir Sovyet misillemesine ABD'nin göz yumma ihtimalinin oldukça yüksek ve buna bağlı olarak NATO'nun otomatikman yardım gönderme olasılığının oldukça düşük olduğuydu.

Aynı gün ABD'nin NATO daimi temsilcisi Büyükelçi Finleter Jüpiter füzelerinin çekilme olasılığı karşısında Ankara'nın tutumunu içeren mesajda Türkiye'nin Jüpiterlere büyük sembolik değer verdiklerini, Jüpiterlerin eskimiş ve savunmasız oldukları gerçeğinin mevcut Türk düşüncesini etkilemediğini belirtti.¹⁸⁶ Kaldırılacaksa dahi bunların yerine Polaris sınıfı nükleer füze atabilen denizaltılarının Akdeniz'e

¹⁸³ Dobbs, a.g.e., 2010, 170.

¹⁸⁴ Hürriyet, 10 Kasım 1962.

¹⁸⁵ Hürriyet, 10 Kasım 1962.

¹⁸⁶ FRUS, 1961-1963/XVI: 731.

yerleştirilerek Türkiye'nin güveninin tekrar sağlanması öneriliyordu. ABD'nin Ankara Büyükelçisi Raymond Hare'den Beyaz Saray'a gelen cevabi telgrafta: Türkiye'nin Jüpiterlerin sökülmesine kesinlikle karşı çıkacağını bildiriyordu. Jüpiterlerin çekilmesi Türk-Amerikan İlişkilerinde olduğu kadar NATO teşkilatında da önemli sorunlar yaratacağını söylüyordu.¹⁸⁷

2.9.3. ABD- SSCB Arasındaki Füze Krizin Sona Ermesi

26 Ekim 1962'de kriz yeni bir aşamaya girdi. Saat 13.00'de ABC News Muhabiri John Scali, Sovyet Büyükelçiliği Halkla İlişkiler Danışmanı ve Washington'daki KGB şefi olan Aleksandır Fomin'in acil isteği üzerine Washington'da restorantta bir araya geldiler. Fomin, ABD'nin Küba'yı işgal etmeme taahhüdü karşılığında Birleşmiş Milletler yetkilileri tarafından doğrulanmak üzere füzelerin Küba'dan çıkarılmasının kabul edilebilir olacağını belirtti. John Scali, bu öneriyi doğrudan Dışişleri Bakanlığı'na bildirdi.¹⁸⁸

Kennedy ve Macmillan telefon görüşmesi yaptı. Kennedy, Steveson'un U Thant'a söylediği önerileri ve karantinaya devam edildiğini dile getirdi. Macmillan, Sovyetlerin Türkiye ve İtalya'daki füzeler konusunda ısrarcı olabileceklerini söyledi.¹⁸⁹

Başkan Khrushchev 'den Kennedy'e gönderilen mektup 26 Ekim 1962 günü saat 18.00'de dört bölüm halinde gelmeye başladı ve hemen hemen yedi saati buldu. Khrushchev, mesajında savaşın bir oyun olduğunu uzun ifadelerle belirtti. Küba'daki füzelerin savunma amaçlı olduğu konusu üzerinde ısrarla duran Khrushchev , daha önceki mesajlarına göre daha yumuşak bir tavır sergiledi. Khrushchev , karar alma süreci ve dış politikasını etkileyen faktörleri değerlendirip ABD'yle ilişkileri normalleştirmek istedi. Küba'nın asla ABD'ye saldırmayacağını, böyle bir şeyin düşünülmesinin bile imkânsız olduğunu vurgulayan Khrushchev, müzakerelere katılmaya hazır olduğunu ve gergin ortamın son bulması gerektiğini belirtti. ABD'ye zeytin dalı uzatan Khrushchev; ABD'nin Küba'ya saldırmama taahhüdünün SSCB'nin

¹⁸⁷Erhan, a.g.e., 2018, 682.

¹⁸⁸ Pehlivanoglu, a.g.e., 2003.,120.

¹⁸⁹FRUS, 1961-1963/XI: 244-246.

Küba'ya silah göndermesini durdurulmasının birleşmesiyle nükleer savaş düğümünün çözüleceğini ifade etti.¹⁹⁰

Başsavcı Kennedy gece yarısı olduğunda, Dobrynin'le bir araya geldi. Dobrynin, Küba'daki Sovyet füzelerini savunurken ABD'nin de Türkiye'de füzelerinin bulundurduğuna işaret etti. Kennedy, bu aşamada krizin çözümü için Türkiye'deki füzeleri ileri sürdü. Başkan Kennedy ile bir telefon görüşmesi sonrasında Dobrynin'e Başkanın Türkiye sorununu dikkate alarak olumlu bir şekilde bakmaya başladığını ilettili.¹⁹¹

27 Ekim 1962 günü saat 10.00'da yapılan EXCOMM toplantısında Türkiye'deki ABD füzeleri gündemdeydi. Füzeleri çıkarma girişimiyle Türklerin tepkisinin sorunlu olacağını söyleyen Nitze, dikkatlerin ABD üslerine değil Küba'ya odaklanılmasını istedi. Rusk, Türkiye'deki ABD füzelerinin Küba'daki Sovyet füzelerinden ayrı tutulması gerektiğine dikkat çekti ve Türk füzelerin NATO bağlamında ele alınması gerektiğini belirtti. Bundy, Sovyet füzelerini Küba'dan çıkarmak için müttefikini, yani Türkiye'yi satacak pozisyona girilmeyeceğini söyledi.¹⁹²

Toplantı'da Khrushchev 'den yeni gelen mektup üzerine konuşulmaya başlandı. Krize son veren mesajını yollayan Khrushchev ABD'yle yapacağı gizli pazarlığı açıkladı. ABD füzelerinin İngiltere, İtalya ve Türkiye'de bulunduğunu ve bunlar içinden Türkiye'nin SSCB'ye bitişik konumda olduğunu vurguladı. ABD'nin Türkiye'deki füzeleri geri çekme karşılığında Küba'dan Sovyet füzelerinin geri çekileceğini söylüyordu.¹⁹³

Aynı gün saat 15.41'de Rusk, keşif uçaklarından birinin seyir hatası nedeniyle kazara Sovyetler Birliği'ni aştığını bildirdi. Kennedy, olayı halka açıklamamaya karar verdi, ancak Sovyetler olayı duyurur duyurmaz ABD'nin de açıklamaya hazır olmasını gerektiğini bildirdi. Taylor, daha sonra keşif uçağının vurulmasıyla pilot Rudolf Anderson'ın öldüğünü açıkladı.¹⁹⁴ Pentagon, pilotun ölmesi sonucu Kennedy'e baskı

¹⁹⁰ May, Philip, a.g.e., 1998, 347-348.

¹⁹¹ Pehlivanoglu, a.g.e., 2003, 123.

¹⁹² FRUS, 1961-1963/XI: 252-256.

¹⁹³ Pehlivanoglu, a.g.e., 2003, 126.

¹⁹⁴ FRUS, 1961-1963/XI: 264-267.

yaparak Küba'nın istilasını için adım atılması gerektiğini söyledi. Ancak krizin sona ermesinde son basamağa gelindiğine inanan Kennedy, generalleri sakinleştirmenin zor olacağını bilerek ablukanın devam etmesini istedi.¹⁹⁵

Kennedy'nin mesajı toplantıdan sonra Khrushchev'e iletili. Kennedy, mesajında Küba'daki saldırı füze üslerinin çalışmalarının durdurulması, Küba'daki saldırı yeteneğine sahip tüm silah sistemlerinin Birleşmiş Milletler düzenlemeleri altında etkisiz hale getirilmesi ve Küba'dan çıkarılıp bir daha bu tür silah sistemlerinin girişinin engellenmesi gerektiğini belirtti. ABD tarafı olarak ise karantınayı kaldıracağını ve Küba'nın işgal edilmeyeceğine karşı güvence vereceğini ifade etti.¹⁹⁶

Toplantıdaki diğer kişilere haber vermeyen Kennedy ve Rusk, Türkiye'deki füzelerin Küba'daki füzelerle takasını kolaylaştıracak bir plan hazırladılar. Başkan Kennedy'nin isteği üzerine Rusk, eski Birleşmiş Milletler Sekreter Yardımcısı Andrew Cordier'e telefon etti ve ona ABD'den verilecek bir emirle U Thant'e verilmek üzere bir mesaj yazdırdı.¹⁹⁷ Yapılan senaryoya göre U Thant aracılığıyla Türkiye ve Küba'da bulunan füzelerin geri çekilmesi çağrısı yapılacak, savaş olmayacak dolayısıyla krizin kaybedeni de olmayacaktı. Birleşmiş Milletler denetiminde dünya barışı yeniden sağlanmış olacaktı.¹⁹⁸

Bu arada Robert Kennedy, Başkan Kennedy'nin bilgisi dahilinde Dobrynin'le gizlice Adalet Bakanlığı'nda görüşti. Görüşme sonucunda; Sovyetler Birliği, Amerikan'ın Küba'yı işgal etmeme sözü vermesi karşılığında Birleşmiş Milletler gözetimi altında füzeleri Küba'dan çekecekti. Ek bir gizli anlaşmanın yapılmasıyla da ABD, Jüpiter füzelerini Türkiye'den çıkarmayı kabul etti. 28 Ekim 1962 günü Khrushchev'in saat 9.00'da krizi bitiren mesajı Moskova radyosunda yayınlandı. Sovyet spikerinin yaklaşık 15 dakika içinde okuduğu mektup Khrushchev'in Kennedy'e yazdıklarından farklı değildi. Spiker yayını "Küba'daki füzelere karşılık olarak Türkiye'deki füzeler..." cümlesiyle bitirdi.¹⁹⁹

¹⁹⁵ Yavuz, a.g.e., 1999, 181.

¹⁹⁶ FRUS, 1961-1963/VI: 181-182.

¹⁹⁷ Pehlivanoglu, a.g.e., 2003, 134.

¹⁹⁸ Yavuz, a.g.e., 1999, 167.

¹⁹⁹ Yavuz, a.g.e., 1999, 154-178.

Kendisine daha önce bilgi verilmemiş olan Castro, yayın olduğu sırada Vedado'daki evindeydi. Küba'daki füzelerin kaldırılacağını Revolucion'ın editörü Carlos Franqui'den öğrendi. Amerikalılarla anlaşmaya varılmış olması Castro'ya ağır bir darbe vurmuştu.²⁰⁰ Khrushchev bunun üzerine Castro'ya Küba'yı işgalden ve savaştan korumayı mümkün kıldığını ifade ederek Kennedy'nin verdiği cevabın önemli bir zafer olduğunu söyledi. ABD'nin Küba'yı sadece kendi güçleriyle değil müttefikleriyle de işgal etmekten kaçınacağına dair garanti verdiğini belirtti. Havana'daki Sovyet Büyükelçiliği'ne ulaşan mektubu Castro'ya göndermek isteyen Alexander Alekseyev, Castro'nun şehri terk ettiğinin haberini aldı. Aslında o sırada Castro, El Chico'daki Sovyet karargahından daha fazla bilgi almaya çalışmaktaydı. Castro, Khrushchev 'in Küba'yı tek başına bırakmasından dolayı öfkeliydi.²⁰¹

27 Ekim 1962 tarihli Khrushchev'in mesajıyla Jüpiterlerin krizden sıyrılmaktaki önemi hiç bir şüpheye yer vermeden ortaya çıktığında; Türkiye'nin bu noktada birtakım gizli anlaşmalara varılabileceği konusunda kuşkulandırdı. Jüpiterlerin geri çekilmesi önerisi bizzat Amerikalılarca kendilerine defalarca yapıldığı için Türkler pazarlığının kabul edilebilir olduğunun farkındaydılar. En önemlisi de Khrushchev'in, 27 Ekim 1962 tarihli Jüpiterlerin sökülmesini isteyen mesajından sonra, hemen bir dönüş yaparak, 28 Ekim 1962'de bu isteği yerine getirilmeden Küba'dan Sovyet füzelerini çekeceğini ilan etmesi Ankara'nın muhtemel bir pazarlık konusundaki ihtimallerini artırdı. 28 Ekim 1962'de, Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin, ABD Büyükelçisi Hare'ye Jüpiterleri kastederek Türkiye'ye danışılmadan kendilerini ilgilendiren bir şeyin yapılmayacağını farz ettiğini söyledi ve büyükelçi bu durumu onayladı. Bunun yanında ABD'nin Birleşmiş Milletler nezdindeki Büyükelçisi de Türkiye ve NATO'ya danışılmadan Jüpiterlerle ilgili bir müzakereye Washington'un girişmeyeceği güvencesini vermişti. Türkiye'yi gizli bir pazarlık konusunda kuşkulandıran 28 Ekim 1962'de Khrushchev'in ani bir çıkışla Küba'daki füzeleri çekeceğini açıklayıp krize son vermesi kadar, belki de daha fazla krizden hemen sonra ABD'nin Jüpiterleri sökme girişiminde bulunması oldu.²⁰²

Kennedy'e mesaj yollayan Khrushchev dünya barışının korunması üzerine ABD'nin

²⁰⁰ Dobbs, a.g.e., 2010, 417.

²⁰¹ Dobbs, a.g.e., 2010, 420.

²⁰² Sever, a.g.m., 1997, 658.

üzerine düşen sorumluluğu gerçekleştirmek için attığı adıma teşekkür ederek ABD'nin sözü üzerine Küba'daki üslerinin sökülmesi için talimat verdiğini ve Birleşmiş Milletler Temsilcilerinin bunu doğrulaması için anlaşmaya varmaya hazır olduklarını ifade etti. Kennedy de cevabi mektubunda U Thant'ın çabalarının ABD ve SSCB'nin işini büyük ölçüde kolaylaştırdığını ve Birleşmiş Milletler aracılığıyla gerekli önlemlerin bir anda alınabileceğini ifade ediyordu. Krizin yeni tedbirlerin alınmasını zorunlu kıldığına değinen Kennedy, nükleer silahların yeryüzünde ve uzayda çoğalması ve nükleer test yasağına ilişkin sorunlara öncelik verilmesi gerektiğini vurguladı.²⁰³

Kennedy'e yeniden bir mesaj yollayan Khrushchev 27 Ekim 1962'deki Robert Kennedy ve Dobrynin görüşmesine değinerek Türkiye'deki füzelerin sökülme girişiminin 4-5 ay daha süreceği ve bunun Robert Kennedy ve Dobrynin arasında gizlilikle sürdürülmesi konusuna olumlu yaklaştığını belirtti.²⁰⁴ Küba'da 24 farklı yerde operasyonel halde olan füze sistemleri, Moskova'nın isteği doğrultusunda 28 Ekim 1962 günü saat 17.00'den itibaren sökülmeğe başladı.²⁰⁵

Khrushchev gönderdiği bu mesajında Türkiye hakkında alınan kararın konuşulmasına imkan vermiyordu. Zaten Kennedy, Türkiye ticaretinin halka duyurulmasını istemiyordu. Duyurulması halinde kendi çıkarları için müttefiklerini satan bir ülke haline geldiği konusunda suçlanmak istenmiyordu. Bir yandan da Khrushchev, Kennedy'nin Türkiye ve İtalya'daki füzeleri kaldıracağına dair söz vermesinin sembolik olduğunu belirtiyor, bunların zaten eskimiş olduğunu ve Kennedy'nin bunları daha modern olanlarla değiştireceğini biliyordu.²⁰⁶

Küba Krizi nükleer silahların tehdidi altında diplomasi savaşı ile çözüme kavuştu. Krizde hakim olan ana unsur ABD'nin SSCB'ye karşı stratejik silahlarda üstünlüğü olmuştur. ABD'nin bu üstünlüğü sayesinde Khrushchev geri adım atarak dünyayı nükleer savaşın eşiğinden uzaklaştırmıştır.²⁰⁷

²⁰³ FRUS, 1961-1963/VI: 187-188.

²⁰⁴ FRUS, 1961-1963/VI: 189.

²⁰⁵ Pehlivanoglu, a.g.e., 2003, 146.

²⁰⁶ May, Philip, a.g.e., 1998, 348.

²⁰⁷ Pehlivanoglu, a.g.e., 2003, 190.

3. KÜBA KRİZİNİN SONUÇLARI VE TÜRK DIŞ POLİTİASINA ETKİLERİ

Küba krizi ve sonuçlanma şekli Türk dış politikasında yeni bir dönemin başlangıcını oluşturması bakımından büyük bir önem taşımaktadır. Genel olarak uluslararası politika, özel olarak Ortadoğu bölgesi ve Türkiye açısından üç önemli sonucu oluşmuştur.

Uluslararası Politika açısından bakıldığında her iki blok üyeleri stratejik değişikliklerle başlayan yeni uluslararası ortama ayak uydurmak için tedbir alma süreci Küba krizi ile hızlanmıştır. Blokların çatırdamaya başlamasının ana nedeni kriz sürecinde yapılan görüşmelerin neticesiyle iki büyük devlet liderinin kendi çıkarları doğrultusunda anlaşmaya varmış olmasıdır. Doğu Bloğunda Çin- Sovyet uyuşmazlığı açığa çıkarken Çin, Sovyetleri Kriz sırasındaki tutumundan dolayı devrimci davaya ihanetle suçladı. Buna karşılık Çin’de “maceracılık” ile itham edildi. Sonuçta pek çok sebeple birlikte Küba’daki tutumundan dolayı Khrushchev yönetimine son verildi.²⁰⁸

Küba Krizi sırasında Batı Bloğu’nda İngiltere ABD’yi destekledi. NATO’dan koparak kendi nükleer gücünü kendisi kurmaya karar veren Fransa, Küba hadisesinden kendisi için gereken dersi aldı. Fransa lideri De Gaulle, kendi menfaati ve güvenliği söz konusu olduğunda, Amerika’nın en tehlikeli ve sert kararları almaktan çekinmediğini görerek Küba hadisesinden kendisi için gereken dersi çıkardı. De Gaulle’e göre; büyük devlet olmanın da, bağımsız dış politikanın da, çok kutuplu bir milletlerarası politika düzeni yaratmanın da temel şartı “Nükleer güç” ü elde tutmaktır. De Gaulle, bir yandan iki süper devlet arasında denge kuracak bir Batı Avrupa koalisyonu çabalarına girmiş, bir yandan da ABD ile ilişkilerini gevşetme yolunda adımlar atarak kendi nükleer gücünü geliştirmeye çabalamıştır.²⁰⁹

Krizin elbette Küba üzerinde de tesirleri görüldü. Türkiye ile Küba bir yönden aynı psikolojik durumda bulunuyordu. Jüpiter füzelerinin sökülmesi nasıl Türkiye’de Amerika hakkında bir “güvenilirlik” konusunu ortaya çıkardı ise, Sovyetlerin Küba’daki füzeleri geri sökmesi de Castro’da Moskova’ya güvenilip güvenilemeyeceği

²⁰⁸ May, Philip, a.g.e., 1998, 487.

²⁰⁹ Armaoğlu, 20.yy Siyasi Tarih...1984, 313.

şüphesini uyandırdı. Sovyetlere karşı mevcut olan Çin alternatifini kullanan Castro Küba krizinden sonra Çin ile yakınlaşmaya başlamıştır.

Krizin aktörlerine baktığımızda ise kendilerini nükleer bir savaşı başlatmaktan alıkoymakla kalmamış krizin kendilerinde hissettirdikleri eksikleri gidermeye çalışmışlardır. Bu doğrultuda Kremlin ile Beyaz Saray arasında 20 Haziran 1963'te, buhran zamanlarında yanlış anlamaların önlenmesi amacı ile bir "Kırmızı Telefon Hattı"(Hot Line) kuruldu. Bu telefon hattı ile acil durumlarda; kazayı, yanlış anlamaları ve savaşa neden olabilecek yanlışlıkların önüne geçerek direk tele-type haberleşmesini sağlamak hedeflenmiştir.²¹⁰

"Kırmızı Telefon Hattı" anlaşmasının arkasından 5 Ağustos 1963'te Amerika, Sovyet Rusya ve İngiltere arasında, yeraltı denemeleri hariç; karada, havada ve denizde yapılan nükleer silahların yayılmasını önlemek üzere Moskova'da "Nükleer Denemelerin Kısmi Yasaklanması Anlaşması" imzalandı.²¹¹

22 Kasım 1963'te Başkan Kennedy Dulles'ta bir suikast sonucu öldürüldü. Bu suikastın ana nedenleri CIA'nın Castro yönelik yapılan Moongoose Harekatı, Domuzlar Körfezi harekatı ve Kennedy'nin, Khrushchev ile anlaşmaya varmış olmasına rağmen Küba'ya yönelik örtülü hareketlerinin devam etmesine bağlanmıştır. Castro'nun Kennedy'e cevabı olduğu şeklinde değerlendirmeler yapıldı.

İki süper devlet arasındaki yeni stratejik durum Ortadoğu'da yürütmüş oldukları politikaları da etkilemiştir. Amerika'nın bölgede kontrol altında tuttuğu yerler stratejik olarak hayati özelliğini yitirince Sovyetler tarafından da Amerika'nın bu politikasına karşı koymak temel amaç olma özelliğini kaybetti. Irak Devrimi'nin Ortadoğu'da bölgesel nedenlerle iki süper devlet arasında yarattığı yumuşama, büyük çapta bir çatışma tehlikesini ortadan kaldırdı. Fakat bu bölgedeki rekabet ABD ve Sovyetler arasında doğrudan çatışma korkusunun azalmasıyla genişleyerek hız kazandı.

²¹⁰ Armaoğlu, 20.yy Siyasi Tarih...1984, 313.

²¹¹ Sander, Türk-Amerikan..., 2016, 292.

Bölgedeki devletlerde çatışmanın olmayacağı düşüncesiyle daha özgür hareket ettiler.²¹²

Krizin Ortadoğu’da önemli bir başka sonucu ise: Sovyetler Birliği Karayip Denizi’nde ABD’nin bulundurmuş olduğu kuvvetli deniz gücünün Kriz sırasında bu devlete sağladığı yararları görmesiyle 1963 yılının ilk aylarından itibaren Akdeniz’deki deniz gücünü kuvvetlendirmek amacıyla harekete geçmesidir. Kısa sürede başardığı bu güçle ABD’nin bulundurduğu altıncı filonun faaliyetlerini sınırlandırmakla kalmamış, bölgedeki Sovyet- Amerikan rekabetinde stratejik avantaj sağlama politikası gütmüştür.

3.1. Jüpiter Füzelерinin Sökülmesinin Türk Dış Politikasına Yansıması

Türkiye’den Jüpiter füzelерinin sökülmesi kararının verildiği dönemde NATO’da küçümsenmeyecek ölçüde önemli gelişmeler yaşanmaktaydı. NATO savunma stratejisinde ve nükleer vurucu kuvvetinde ABD tarafından bazı değişiklikler teklif edilmişti. ABD’nin 1961’de benimsemeye başladığı yeni görüşlerin ana hatlarını; Dışışleri Bakanı Dean Rusk, NATO Bakanlar Konseyi’nin Ocak 1963 toplantısında açıklayarak “‘Kütleli karşılık’”stratejisinin “‘esnek karşılık’” stratejisine dönüştürülmesi şeklinde ortaya koydu. Bugüne kadar “kılıç” görevi görmüş olan nükleer kuvvetler, bundan böyle “kalkan” görevini yükleneceklerdi; “kılıç”görevini yani saldırı karşısında ilk fiili savunma ve çarpışma görevi ise konvansiyonel kuvvetlere devredilecekti.²¹³

ABD Başkanı Kennedy Mayıs 1961’de nükleer silahlara sahip olma ve kontrol etme sorununu çözmek, batı Avrupa’yı daha etkili bir biçimde savunabilmek için NATO üyelerinin ulusal kuvvetlerinin katılacağı MLF (Çok Taraflı Nükleer Vurucu Güç/ Multilateral Force) oluşturulması önerisinde bulundu. MLF (Çok Taraflı Nükleer Vurucu Güç) kuvvetleri yeni geliştirilmiş Polaris füzeleriyle donatılan ve atomla işleyen denizaltılardan oluşturulacaktı. Altıncı filonun emrine verilerek ve bölgede

²¹² Sander, Türk-Amerikan..., 2016, 293.

²¹³ Bozkurt, İ. (2017). “Soğuk Savaş Döneminde Amerika Birleşik Devletleri Türkiye İlişkilerinde Bir Kırılma Noktası: Küba Bunalımı”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.5, S.57, 228.

İngiliz ve Fransız üsleri ile Amerikan Jüpiterlerinin yerini alacaktı. Böylelikle Türkiye'deki füze üslerine saldırı olanağı ortadan kalkacaktı.²¹⁴

NATO stratejisindeki bu değişiklik sonucunda Eisenhower döneminde Türkiye'de İzmir Çiğli'ye yerleştirilen Jüpiter Füzelерinin geri çekilmesi teklifi, ilk kez 27-28 Nisan 1961 tarihlerinde gerçekleşmişti. Nitekim Washington'daki güvenlik uzmanlarına göre Jüpiterlerin yerlerinin düşman tarafından bilinmesi bu füzelerin askeri değerini azaltıyordu. Kennedy yönetimi için resmen açıklanış şekliyle “eskimiş, modası geçmiş, silah olarak etkinliğini yitirmiş” füzelerin sökülmesiyle silahlı kuvvetlerde bir modernleşmeye gidilmesi planlanmıştır.²¹⁵

Küba bunalımı yaşanmadan önce Kennedy'nin iktidara geldiği ilk aylarda Jüpiterlerin kaldırılması yönünde görüşmeler yapılmıştır. Nisan 1961'de Dean Rusk'ın ABD Başkanı Kennedy'den aldığı talimatla Jüpiter füzelerinin Türkiye'den çekilmesi kararını Türk hükümetinden Dışişleri Bakanı Selim Sarper'e iletmış, ancak bu füzelerin müttefik dayanışmasının bir simgesi haline geldiğini ve yeni kurulan Türk hükümeti için Jüpiter füzelerinin kaldırılacağı yönündeki açıklama parlamento ve kamuoyunda büyük sıkıntı yaratacağı gerekçesiyle ertelenmiştir.²¹⁶ Türk Hükümetinin isteği doğrultusunda füzelerin Türkiye'den kaldırılması işlemi geciktirilmiştir. Kennedy ise emrinin yerine getirildiği düşüncesiyle konuyu kapatmıştır.

Türkiye'deki füze üslerinin kaldırılacağı haberi Temmuz 1962'de basın tarafından kamuoyuna duyurulmuş ve “Türkiye'den başka İngiltere ve İtalya'da bulunan NATO emrindeki bu üslerin yerini tutmak üzere Amerika, Polaris denizaltıları verecek”²¹⁷ şeklinde bir bilgi kamuoyuna aktarılmıştır. Bir sonraki gün gazete haberlerinde, Türk donanmasının emrine Polaris Denizaltısı verileceği²¹⁸ yer almıştır.

Türkiye'de bulunan Jüpiter füzeleri kriz sırasında gerek ExComm toplantılarında gerek yapılan mektuplaşmalar da gerek yapılan görüşmelerde sık sık gündeme geldi. Füzelерin hala yerinde olduğunu anlayan Kennedy çok sinirlenmiş; fakat Sovyetlerin

²¹⁴ Sander, Türk-Amerikan..., 2016, 295.

²¹⁵ Sander, Türk-Amerikan..., 2016, 294.

²¹⁶ Pehlivanoglu, a.g.e., 2003, 52.

²¹⁷ Cumhuriyet, “Türkiye'deki füze üsleri kaldırılıyor”, 29 Temmuz 1962.

²¹⁸ Cumhuriyet, “Türk donanmasının emrine Polaris denizaltısı veriliyor” 30 Temmuz 1962.

karşısında da bu füzeleri sökmemeye karar vermiştir.²¹⁹ Kennedy’e göre kısa sürede alınacak tedbirlerle uzun süreli tedbirleri ayırmak gerekiyordu. Jüpiterler için daha uzun vadede ele alınacak bir düzenleme gerekliydi. Ayrıca Küba ve Türkiye’deki füzelerin pazarlık kategorileri birbiri ile uyuşmamaktaydı. Küba’ya yerleştirilen füzeler ani olarak yerleştirilirken Türkiye’deki füzeler ise daha önce yerleştirilmiş ve yerleştirildiği anda da Sovyetlerin tepkisiyle karşılaşmadığı için zımnen kabul edilmiş füzelerdi.²²⁰

Küba Bunalımı sırasında Büyükelçi Raymon Hare, 26 Ekim 1962 tarihinde Washington’a gönderdiği mesajda, Küba krizi dolayısıyla Türkiye’deki Jüpiter füzelerinin kaldırılmasının Türk-Amerikan ilişkilerine olduğu kadar NATO içinde de sorunlara neden olacağını belirterek şu açıklamada bulunmuştur:

“Küba durumu ile ilgili olarak, Türkiye’deki Jüpiterlerin çekilmesi, ikili ilişkiler açısından Türkiye ile olduğu kadar, NATO teşkilatı ile olan ilişkilerde de önemli problemler yaratacaktır. Burada biz daha fazla kaybedeceğiz. Türkler, düşmanı yatıştırmak için güvenliklerinin takas edildiğini düşünecekler. Dün görüştüğüm Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin, Türkiye’nin Küba ile ilişkilendirilmesinden aşırı derecede rahatsız olduğunu, kararın hoşgörü ile karşılanmasının mümkün olmadığını ve ilişkileri ciddi şekilde zedeleyeceğini ifade etmiştir.”²²¹

Böylece dış politikada Türkiye’nin kendi kaderine terk edilmişlik duygusuna kapılması bir süre daha ertelenmiş oldu.²²² Aynı zamanda ABD’nin Sovyetler karşısında geri adım attığı şeklindeki eleştirilere maruz kalmaması için füzelerin sökülme işleminin gerçekleştirilmesi geciktirildi.

Khrushchev’in 28 Ekim 1962 tarihli mektubunda da Sovyet füzelerinin Küba’dan çıkarılacağı belirtilmiş fakat Türkiye füzelerine hiç değinilmeden teşekkür yazışmalarıyla kriz sona ermiştir.²²³ Küba bunalımının hemen ardından 30 Ekim 1962’de füzelerin kaldırılmasını, Türk Hükümetine makul bir şekilde açıklamaya

²¹⁹ Sander, Türk-Amerikan..., 2016, 296.

²²⁰ Sander, Türk-Amerikan..., 2016, 289.

²²¹ Pehlivanoglu, a.g.e., 2003, 120.

²²² Akalın, C. (2011). *ABD ve Türkiye-2 -Yumuşama Yılları- (1961-1989)*, İstanbul, 102.

²²³ Sander, Türk-Amerikan..., 2016, 289.

yönelik tartışmalar yapıldı. Böyle bir karar Türkler tarafından yalnızca Jüpiterlerin yerine geçecek etkili bir şey olursa kabul edebileceklerini belirttiler.²²⁴

İran Büyükelçisi tarafından Dışişleri Bakanı Dean Rusk onuruna verilen davete katılan Washington büyükelçimiz Turgut Menemencioğlu, Dışişleri Bakanı Dean Rusk'la ilk defa konuşma fırsatı buldu. Aralarında geçen konuşmayı 6 Kasım 1962'de Dışişleri Bakanlığı'na çektiği kriptoda yazan Turgut Menemencioğlu, Dışişleri Bakanı Rusk'ın Küba Krizi'nin her detayında müttefiki Türkiye'yi düşündüğünü söylediğini ifade etti. Özellikle SSCB'nin Türkiye'ye yönelik yapacağı her adımı göz önünde bulundurdıkları söyleyen Dışişleri Bakanı Dean Rusk, Sovyetlerin Küba'da yaklaşık 1 milyar dolarlık yatırım yaptığını vurguladı. Bu oran karşısında şaşırان Turgut Menemencioğlu:

“Bütün bu olanlar sadece birkaç rampanın sökülmesine yönelik bir girişim olmasa gerek, Jüpiter pazarlığı; bu vasıtaıyla NATO içinde güvensizliğe yol açıp NATO'yu yok etmek için öne atılmıştır.”²²⁵ diyerek düşüncesini dile getirdi.

Belgrad'da görev yapan Büyükelçi Orhan Eralp'te 13 Kasım 1962'de Kennan'la yaptığı konuşmayı Dışişleri Bakanlığı'na çektiği kriptoda anlattı. Büyükelçi Orhan Eralp, SSCB'nin Türkiye'deki Jüpiterleri pazarlık olarak ortaya koymasından bir gün sonra, bu şarttan hiç bahsedilmemesi ve vazgeçilmesinin normal bir davranış olmadığını ifade etti. Kısacası ABD'yle ileri bir tarihte bu konu için anlaşılabilir sorusuna cevap aradı. Kennan, böyle bir durumdan haberi olmadığını dile getirdi. Burada dikkat çeken nokta Kennan'ın NATO Konseyinde böyle bir şeyin konuşulmadığını söylememesidir.²²⁶

10 Aralık 1962'de Başkan Kennedy; Savunma Bakanı McNamara, Dışişleri Bakanı Dean Rusk ve Güvenlik Danışmanı Bundy'le Paris'teki Kuzey Atlantik Konseyi'nin Bakanlar kurulu oturumuna ilişkin stratejiyi görüşmek üzere bir araya geldi. Toplantıda McNamara, Jüpiterler konusunda İtalyanları ve Türkleri ikna etmeye çalışacağını belirtti. Yapılan bu görüşmelerde McNamara, Jüpiterlerin 1 Nisan'a kadar

²²⁴ FRUS, 1961-1963/XVI: 735.

²²⁵ Yavuz, a.g.e., 1999, 215.

²²⁶ Yavuz, a.g.e., 1999, 216.

sökülmesini ve yerine Polaris denizaltılarının konuşlandırılması önerisinde bulundu. Milli Savunma Bakanı İlhami Sancar, Jüpiterlerin kaldırılmasının Türklerin moralini bozacağı ve NATO'ya olan güvenin sarsılacağı konusundaki endişelerini dile getirerek olumlu yanıt vermedi.²²⁷ Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin ise ABD'nin, Türkiye'nin güvenliğine olan bağlılığını göstermek için alternatif sağlandığı sürece Jüpiterlerin kaldırılması konusunda herhangi bir zorluk olmayacağını dile getirdi.²²⁸ ABD, bu tepkiler karşısında Türkiye'yi yumuşatacağını düşünerek F-104G uçakları yollayıp hava kuvvetlerini güçlendirmeye ve Türkiye'yi konvansiyonel silahlarla desteklemeye karar verdi.²²⁹

McNamara, Jüpiterlerin başka alternatiflerle değiştirilmesine yönelik ikna çalışmalarına devam ederek 5 Ocak 1963 tarihinde 19.31'de Milli Savunma Bakanı İlhami Sancar'a mesaj gönderdi. Jüpiter füzelerinin gelişen teknoloji paralelinde artık İttifak'ın füze gücünün önemli bir bölümünü oluşturmadığını, hem konvansiyonel hem de nükleer silahlara karşı savunmasız olduğunu, yerlerinin düşman tarafından kolayca bulunduğunu paylaştı. Jüpiterlerin Sovyetlerin sürpriz bir saldırısına maruz kalabileceğini söyleyen McNamara, saldırı karşısında Jüpiterlerin kurtarıcılığının tartışmalı olduğunu belirtip; Sovyetler üstünden gelecek tehlike konusunda Türkiye'yi ikna çabalarına devam etti. Bu durumun yaşanmaması için ortak ihtiyaçlar doğrultusunda Jüpiterleri alternatif bir silah sistemiyle değiştirmeyi ve başka bir modern silah sistemi olan F-104G'lerin teslimatını hızlandırmak istediklerini ifade etti. Jüpiterlere alternatif silah olan Polaris denizaltılarının Akdeniz'de faaliyet göstermesini, SACEUR'a (Supreme Allied Commander Europe/ Avrupa Müttefik Kuvvetleri Yüksek Komutanı) atanmasını ve Türklerin katılımıyla hedeflenmesini öneren McNamara, Polaris gücünün 1 Nisan 1963'e kadar yerleştirilebileceğini söyledi.²³⁰

ABD'nin beklediği gibi yapılan bu jestler sonucunda Türkiye Jüpiterlerin kaldırılmasını kabul etmek zorunda kalacaktı. Türk ve ABD'li yetkililer arasında Jüpiterlerin sökülmesi konusundaki görüşmeler devam ederken, Türk siyasi

²²⁷ FRUS, 1961-1963/XVI: 740.

²²⁸ FRUS, 1961-1963/ XVI: 741.

²²⁹ Sever, a.g.m., 1997, 659.

²³⁰ FRUS, 1961-1963/XVI: 743-744.

çevrelerinde de Jüpiterlerin sökülmesinin arkasında yatan neden araştırılıyordu. İsmet İnönü hükümeti ABD ile görüşmeler kesin bir sonuca varıncaya kadar, füzelerin konuşlandırılmasında Adnan Menderes hükümetinin yaptığı gibi sessiz ve yorumsuz kalmayı tercih etti.

10 Ocak 1963'te gazetecilerin, Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanı Feridun Cemal Erkin'e Türkiye'nin izni olmadan Jüpiter füzeleri sökülecek mi sorusuna yanıtı:

“Füze üsleri rızamız olmadan sökülemez... Bir kısım gazetede çıkan Türkiye'deki Jüpiter füzelerinin kıymeti ve NATO'da Türkiye'nin ifa ettiği mühim vazifelerde büyük bir değişiklik olabileceği şeklindeki yorumların gerçeğe uymadığını füze üslerinin ancak NATO savunma sistemi içerisindeki değerleri ile nispetli olarak mütalaâ edilebileceğini ifade etmiş, güvenliğimizle ilgili herhangi bir kararın bizim muvafakâtımız olmadan alınmayacağı yönündedir.”²³¹

olmuştur.

1963 Ocak ayının ilk yarısında yapılan Meclis genel görüşmelerinde dış politika konusunda Nihat Erim, Ali Naili Erdem gibi bazı milletvekilleri, hükümetin Jüpiterler konusunda gizlilikten vazgeçerek Dışışleri Bakanı'ndan Jüpiterlerin akıbeti konusunda açıklama yapmasını istediler. Jüpiterler dış basında yazıldığı gibi sökülüyor muydu? Sökülüyorsa bu Türkiye'nin stratejik öneminde bir azalmaya mı işaretli? Dışışleri Bakanı Feridun Cemal Erkin cevabi konuşmasında Jüpiterlerin söküleceğine dair henüz bir karar alınmadığını belirterek ABD ile devam eden müzakerelere değinmekten kaçınıyordu. Konuşmasında Polarisleri kastederek Jüpiterler kaldırılırsa bunların yerine Türkiye'nin güvenliğini daha da iyi sağlayacak bir savunma sisteminin getirileceği konusunda meclisi temin etti.²³²

Jüpiterlerin yerine Polarisler'in sağlayacağı güvenlik, Türk Hava Kuvvetlerinin F-104'lerle güçlendirilmesi ve Jüpiterler'in bakım masraflarının kalkması düşünceleriyle, Türk hükümeti 23 Ocak 1963 tarihinde Jüpiterlerin sökülmesini kabul etmiştir. Mecliste devam eden tartışmalar ise Milli Savunma Bakanı İlhami Sancar'ın 23 Ocak 1963'de NATO ittifak sisteminin daha etkili nükleer silahlarla savunmasını

²³¹ Cumhuriyet, “Başyazı”, 10 Ocak 1963.

²³² Sever, a.g.m., 1997, 659.

sağlamak için Polaris füzelerinin Türkiye'deki Jüpiter füzelerinin yerini alacağını Meclise bildirmesiyle sona erdi.²³³

Şubat 1963 tarihli NATO Konseyi toplantısında, Jüpiterlerin sökülmesi kararının tamamlanmış bir olgu olduğu için Konsey'in onayına ihtiyaç olmadığına karar verildi. Oysaki, NATO Konseyi kararı ile yerleştirilen Jüpiterlerin kaldırılması da teknik olarak Konsey'in onayı ile gerçekleşmeliydi. Konsey üyeleri alışıla geldiği gibi istişare mekanizmasının işletilmediğini düşündüler.²³⁴

Amerika Askeri Yardım Programı Başkanı Robert Wood, 12 Mart 1963 tarihinde, Türk yetkililerle füze üslerinin kaldırılması ve Türk Silahlı Kuvvetlerinin teçhizi ve Türkiye'nin savunma gücünün artırılması hakkında görüştü.²³⁵ Robert Wood, silahlı kuvvetlerimizin ihtiyacının tespiti ve Jüpiter füzelerinin kaldırılmasından sonra ortaya çıkan nükleer savunma gücünün sağlanması üzerine çalışmalarda bulunacaktı. Jüpiter füzelerinin kaldırılmasına karşılık ABD'nin telafi edici paketine son şeklini vererek 15 Mart 1963'te uzlaşmaya vardı. Türkiye sonunda nükleer kapasiteli F-104G avcı bombardıman uçaklarına razı oldu. Bu uçaklar nükleer silah taşıyıcılar da artık Moskova'yı Jüpiterler ölçüsünde tehdit etmiyordu.²³⁶

Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin, 18 Mart 1963'te, Amerikan füzelerinin kaldırılmasıyla ilgili olarak İtalyan yetkilileri ile görüşme yapmak üzere Roma'ya yolculuk yapacağı sırada Türkiye'den ayrılmadan bu konuyla ilgili olarak yaptığı bir açıklama da şunları söyledi:

“Memleketimizde üstlenmiş Jüpiter füzelerinin kaldırılmasına Amerikalılarla yaptığımız temaslarda sonucunda muvafakat ettik. İtalya'dan döndükten sonra iki devlet arasında evvela karşılıklı notalar verilecek, müteakiben Nisan başında Ankara'ya gelecek olan özel temsilci Levingstone Merchand ve Amerikan'ın NATO'daki Büyükelçisi Thomas Finletter'le bu konunun teferruatı görüşülecektir.”²³⁷

²³³ Sander, Türk-Amerikan..., 2016, 297.

²³⁴ Philip, N. (1997). *The Other Missiles Of October: Eisenhower, Kennedy, and the Jupiters 1957-1963*, the University of North Carolina Press, 166

²³⁵ Milliyet, 13 Mart 1963.

²³⁶ Nash, a.g.e., s.164.

²³⁷ Gönülbol- Ülman, a.g.e., 1987, 329.

Türk hükümetini Jüpiterleri sökmeye nasıl ikna ettiğini Amerikan Askeri Yardım Kurulu Başkanı Orgeneral Wood kongrede şu şekilde açıklıyor:

“Türkleri bir savaş durumunda açık bir hedef oluşturan Jüpiterler’in yerine saklı bir ateş gücüne sahip Polarisler’in konması gerektiğini söyledik. Ayrıca Jüpiterler eskidikçe bunların bakım masraflarının da artacağını, Polarisler’in ise Türkiye açısından hiçbir masrafı gerektirmeyeceğini söyledik. Bunu derhal kabul ettiler. Bundan başka, eski modellerin yerine geçmek üzere kendilerine modern F-104 uçaklarından vermeyi planladığımızı da belirttik. Tepkilerini ortadan kaldırmak için yaptığımız pazarlıkta işte bu noktalar vardı.”²³⁸

Yapılan bu açıklama Jüpiterlerin sökülmesinin tek taraflı olmadığını ve bu konuda teklif ve görüşmelerde bulunulduğunu ortaya koymaktadır.

14 Nisan 1963'te Akdeniz’de konuşlandırılan Polaris güdümlü füzeler ile yüklü atom denizaltılarından USS Sam Houston, Amerika’nın Jüpiterlerden sonra Türkiye’nin güvenliğine gösterdiği hassasiyetin devamının bir göstergesi olarak İzmir limanına geldi. Ankara bu ziyareti memnuniyetle karşılandı.²³⁹

Türk Basınında Cumhuriyet gazetesinin dış politika yazarlarından Kayhan Sağlamer de Polaris atom denizaltısının Türkiye’ye gelişi nedeniyle yazmış olduğu yazısında; Türkiye’nin güvenliğinin Polaris ve F-104 uçakları ile daha güçlü olacağını ayrıca Jüpiterlerin sökülmesinden dolayı bazı çevrelerin şikâyetlerinin önlenmesi açısından yararlı bulmuştur. İlhan Selçuk’a göre ise Türkiye; dünyadaki gelişmeleri izleyememiş, füzelerin sökülmesi işlemini Birleşik Amerika ve Sovyetler Birliği’nin bir kararı olarak kabullenmiştir.

“Olaylar öyle hızla geliyor ki, düşündüğümüzün de ötesinde. Kaç aydan beri şu sütunlarda davul çaldık: ‘Bir dönüm noktasındayız... Türkiye’de bazı kör çevreler dışardan çok açık işaretler gelmeden bazı konuları ele almazlar. Ele almak isteyenleri de lekeleyip susturmaya çalışıyorlar... Kime vermiş Amerika bu Polaris şimdiye kadar? İngiltere’ye bile 1970 üzerinden bir havada söz verdi, Polaris yerine. Amerika bize füze vermez. Biz ona füze rampası, yani memleket topraklarından arsa veririz veya kiralız. Batının ortak savunması şimdiye kadar böyle yapılmıştır. Bundan sonra ise başka şekilde yapılacaktır. Mesele bundan ibaret. Amerika’nın siyasetinde de bir değişme meydana geldiğini görmemek imkânsızdır. Hele şimdi her şey, Rusya ile Amerika’nın bir anlaşma düşüncesi

²³⁸ Sander, Türk-Amerikan..., 2016, 297.

²³⁹ Sever, a.g.m., 1997, 659.

içine girdiklerini gösteriyor. Bir ülke ki kendinden geçmiş birtakım adamlar: Ya Amerika bize Polaris vermezse? Diye kaygıya düşmüşler...” idi.

Daha pek çok yazar Jüpiterlerin sökülmesinden sonra Polarislerin Türkiye’ye asla verilmeyeceğini düşünüyordu.²⁴⁰

Türk ve Amerikan Hükümetleri arasında yapılan anlaşma gereği, Jüpiter füzelerinin sökülmesi planıyla beraber Polaris füzelerinin üstün özellikleri kamuoyunda yer almıştır. ²⁴¹ Jüpiterlerin Polarislerle değiştirilmesini, dış politikamız açısından bir sorun olarak değil, askeri teknolojideki gelişmelere göre NATO savunma stratejisinde yer alan bir değişiklik olarak değerlendirmiştir. ²⁴²Daha sonra çıkan haberlerde ise Başkan Kennedy, “Türkiye ve İtalya’ya Polaris füzesi verilmesi için bazı görüşmeler yapıldığını, Polarislerin daha güvenli bir savunma aracı” ²⁴³ olduğunu açıklamıştır.

Dış politikada ise Jüpiter füzelerinin sökülmesinden sonra Amerikan yardımlarının kesileceği yönündeki eleştiriler hakkında İsmet İnönü, 29 Nisan 1963 tarihinde, Millet Meclisi'nde dış politika ve Amerikan ve İngiliz dışişleri bakanları ile yapılan son görüşmeler hakkında açıklamada bulundu:

"Nükleer silahların tehlikesinden veya Türkiye'nin büyük tehlikeler karşısında nötralist bir istikamet tutması lüzumundan bahseden propagandalar ileri sürülmüştür. Türkiye için tarafsızlık ihtimalinin vârit olmadığını tekrar sarahatle ve kesin ifadelerle teyid ederim." ²⁴⁴

Ayrıca dış politika da bütün partilerin mutabık bulunduklarını belirterek Amerikan Dışişleri Bakanının Türkiye’nin iktisadi kalkınmasıyla yakından alakadar olduklarını, dostlukta vefa ve ittifakta sadakat ve iyi münasebetlerin teyidi hususunda çok memnuniyet duyduğunu ifade etmiştir. Türkiye'nin azalan stratejik öneminden dolayı tarafsızlık politikası güdülmeyeceğini açıklayan İsmet İnönü, Amerikan Dışişleri

²⁴⁰ Bozkurt, a.g.m., 2017, 232-233.

²⁴¹ Cumhuriyet, 22 Ocak 1963.

²⁴² Ulus, “NATO’nun Yeni Silâhları”, 30 Mayıs 1963.

²⁴³ Hürriyet, 26 Ocak 1963.

²⁴⁴ Milliyet, “Türkiye tarafsız politika gütmeyecek” 30 Nisan 1963.

Bakanının Türkiye'ye iktisadi yardımın devamı konusunda kararlı olduğunu aktardığını söylüyordu.²⁴⁵

3.1.1. Jüpiter Füzelere Sökülmesinin Türk- Sovyet İlişkilerine Yansıması

Küba bunalımının ardından Jüpiter füzelere sökülmesinin askeri olmaktan çok siyasi avantajı karşımıza çıkmaktadır. Türkiye'nin sökölmeı kabul etmesiyle Türk-Sovyet ilişkilerinin önü açılarak, ilişkiler normalleşme yoluna girdi.

Jüpiterlerin geri çekilmesi Türkiye'nin stratejik öneminde değişiklikler meydana getirdi. Türkiye topraklarında SSCB'ye uzanacak herhangi bir füze kalmadı. Moskova için Türkler artık ilk saldırıyı gerçekleştirecek bir tehdit oluşturmuyordu.²⁴⁶ Herhangi bir taktik nükleer savaşta Türkiye'nin ilk hedef olma durumunu da ortadan kalktığı söylenebilir. Bunların yanında füzelerin sökölmesi Türkiye'nin güvenliğini tehlikeye düşürmediği sorununa gelince, Sovyetler'den herhangi saldırı gelmesi durumunda ABD'nin yardım edip etmeyeceğinin tespiti sadece Türk topraklarında bulunan Jüpiter füzelerinin bulunup bulunmaması ile anlaşılmayacaktır. ABD'nin stratejik çıkarlarına uygun olarak, girişilen saldırıyı ne biçimde yorumlayacağına bağılı olarak anlaşılabılır.

247

Jüpiterlerin sökölmesi Türk dış politikasında Sovyetler Birliğı ile ikili ilişkilerde olumlu etkisi görülür. Türk hükümeti Sovyetler birliğine karşı daha esnek bir politika izleyebilme ve ekonomik iş birliğı olanaklarını daha rahat bir biçimde görüşebilme olanağı sağlamıştır. Türkiye ve SSCB arasındaki tehdit durumunun ortadan kalkmasıyla iki ülke arasında 1963'te resmi ziyaretler yapılma aşamasına gelindi. Cumhuriyet Senatosu Başkanı Suat Hayri Üsküplü başkanlığındaki parlamento heyeti 29 Mayıs-14 Haziran 1963'te Sovyetler Birliğı Yüksek Şurası tarafından davet edildi.²⁴⁸ Rusya'ya bir iyi niyet gezisi olarak yapılan bu ziyaretten basına yansıyan bilgilere göre Kruşçev, Brejnev ve diğere yöneticiler, Atatürk ve Lenin zamanındaki dostluğa dönmek istediklerini sık sık millet vekillerine dile getirdiler. Ayrıca

²⁴⁵ Milliyet, "Türkiye tarafsız politika gütmeyecek" 30 Nisan 1963.

²⁴⁶ Harris, G. S. (1985). *Turkey: Coping with Crisis*, Boulder, Colorado, Westview Press, 187.

²⁴⁷ Sander, Türk-Amerikan..., 2016, 298.

²⁴⁸ Hale, W. (2000). *Turkish Foreign Policy 1774-2000*, London, Frank Cass, 136.

SSCB'nin artık Türkiye'den herhangi bir istekte bulunmadığı yalnızca ticari ilişkileri geliştirerek Batı'dan daha iyi şartlarla Türkiye'ye ekonomik yardımda bulunmak istediklerini belirttiler.²⁴⁹

Yaşanan bu gelişmelerde Türkiye esasında, Batı savunması içindeki önemini, iki üç yıl öncesine kıyasla belirli ölçüde kaybetti fakat Moskova ile ilişkileri gelişmeye başladı. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra SSCB'den gelen her türlü öneriyi kuşkuyla karşılayan Türkiye'nin tutum değişikliğini göstermesi bakımından dikkate değer bir ziyaret olma özelliği taşır. Bu ABD'nin Türk dış politikasındaki ve ekonomisindeki başat güç durumunu kaybetmesi demek değildir. Bu olayda söylenebilecek olan şey Türk- Sovyet ilişkilerinde bir yumuşama ve ilerde etkisini hissettirecek olan, Amerika'ya dayalı şekillenen tek yönlü dış politikayı dengeleme olanağı yaratmıştır.

3.1.2. Jüpiter Füzelelerinin Sökülmesinin Türk- ABD İlişkilerine Yansıması

Füzelerin sökülmesinin öncesinde Türk- Amerikan ilişkilerinin genel portresine bakıldığında 13 Ekim 1962'de Küba Krizi ortaya çıktığında Türkiye, Amerikalılara karşı dostane tavırlar içerisindeydi. Sovyet füzelerinin Karaipler'den atılması konusundaki kararlı Amerikan tutumunu nükleer bir savaşı göze alma pahasına sonuna kadar desteklediler. Türkiye'deki Jüpiterler ile Küba'daki Sovyet füzeleri arasında takas gerçekleştirilmesi söz konusu olduğunda da gerçeklere aykırı olarak, ABD'nin bir NATO üyesinin çıkarlarını Sovyet blokuyla görüşmelerde pazarlık konusu yapmayacağına kesin olarak inanıyorlardı.²⁵⁰

Kriz sırasında Başkan Kennedy, ABD'nin ulusal çıkarlarını ilgilendiren bir davada önce tek başına hareket etmiş daha sonra müttefiklerine danışmıştır. Sovyetler Birliği'nin bütün NATO ülkelerine ve özellikle Türkiye'ye karşı harekete geçebileceği olasılığını bile bile bu yola başvurmuştur. Yapılan bu davranış öteki NATO ülkelerinin

²⁴⁹ Bilge, S. (1992) *Türkiye Sovyetler Birliği İlişkileri 1920-1964, Güç Komşuluk*, Ankara, 347.

²⁵⁰ Uslu, N. (2000). "1947'den Günümüze Türk-Amerikan İlişkilerinin Genel Portresi", *Avrasya Dosyası*, C. 6, S. 2, 215.

neden kendi ulusal çıkarları söz konusu olduğunda kendilerinin de aynı yöntemi uygulayamayacağı sorusunu haklı olarak düşündürdü.²⁵¹

Türkiye’de gizli yapılan SSCB-ABD pazarlığından haberdar olunmadığından Jüpiter füzelerinin Türkiye’den geri çekilmesi kısa dönem için bakıldığında büyük bir infial uyandırmasa da Türk-Amerikan ilişkilerinin ilk defa ciddi şekilde eleştirilmesi sonucunu doğurdu. Küba krizi her ne kadar başarılı bir şekilde atlatılsa da bunalımın yarattığı tehlike Türk dış politikasını uzun bir süre tekeli altına alan Amerikan etkisine karşı önemli bir eleştiri kampanyası açılmasına neden oldu. Zaten var olan hoşnutsuzluğun açığa çıkmasında payı olmuştur.²⁵²

Özellikle uzun vade de bakıldığında ise, 1964'deki meşhur Johnson mektubundan sonra, ABD-Türkiye müttefik ilişkisinin yoğun bir şekilde sorgulanmaya başlandığı bu dönemde Jüpiterlere ilişkin sökme kararının, ABD’ce tek taraflı alınması ve sonradan Türkiye’ye kabul ettirilmesi söz konusu olduğundan Küba krizi, Washington’un bir müttefik olarak Türkiye’yi nasıl göz ardı edebileceğinin ve Türkiye’nin de nasıl edilgen bir konuma sokulabileceğinin ilk ciddi örneği olarak değerlendirildi. Bu bağlamda Jüpiterlere ilişkin gizli pazarlığın varlığı bilinmeden bile uzun dönemde kriz Türk-Amerikan ilişkileri açısından ittifak ilişkisini pekiştirici değil aksine Türkiye açısından ABD’ye yönelik kuşkuları artırıcı oldu.²⁵³ Jüpiterlerin geri çekilmesiyle ABD’ye karşı duyulan güven zedeleniyor, Türkiye’nin Batı gözündeki stratejik önemini azaltacağı ve Türk savunmasında bir güvenlik boşluğu doğuracağı gerekçesiyle Türk-ABD ilişkileri eleştiriliyordu. Türk halkı, ABD’nin Türkiye’yi çıkarları için pazarlık edilebilir bir müşteri olarak gördüğü fikrinden de rahatsız oldu.

Krizden sonra 22 Ocak 1970’de İsmet İnönü, Türkiye’nin pazarlık konusunu yapıldığını TBMM’deki şu sözleriyle dile getirdi;

“ ‘ Bize gösterilen 'Evet Ruslar, Küba'daki üslerini geri çekmeyi kabul ettiler.' Bu esnada, bize de Amerikalıların söylediği ‘İzmir’de üslenmiş olan nükleer silahların, nükleer bombaların modası geçti, bunların tesiri yoktur; biz bunları kaldırıp Polaris denizaltılarıyla aynı maksadı temin etmeye karar verdik, bunları alacağız.’ E güzel. Biz de üzerimizde o gün bir pazarlık olduğu havasında değil,

²⁵¹ Sander, Türk-Amerikan..., 2016, 299.

²⁵² Sander, Türk-Amerikan..., 2016, 299.

²⁵³ Sever, a.g.m., 1997, 660.

iki devlet arasındaki münasebetten dolayı, bunlar kalkacak diye, bunu gayet tabii gördük ve memnun olduk. Halbuki aslında, sonradan Amerikalıların yazdıklarına göre tahakkuk etmiş ve meydana çıkmıştır ki, harp meydana çıkıp da Amerika Ruslara ‘Buradaki üslerini kaldırmazsan ben Küba’yı işgal edeceğim, ne olursa olsun’ demiştir. Bu vaziyeti alınca Ruslar, ‘Ben bunu kaldırıyorum, siz de Türkiye ve İtalya’da bulunan üslerinizi kaldırınız’ demiştir ve onlar kabul etmişlerdir... Amerika’nın dünyadaki maksatları için Türkiye’yi, onun harbe tutuşma tehlikesini ehemmiyetsiz görerek istediği gibi kullanmasına mani olmak lazımdır.”²⁵⁴

Küba krizi, küçük bir devletin büyük bir güçle ittifak kurmanın zorluklarını gösterdi. ABD, Türkiye’ye danışmadan müttefikini kolayca pazarlık masasına koydu. Dış politikadaki yaşadığı sorunlarda ABD ile istişare yapmadan adım atmayan Türkiye’nin ABD’yi ilgilendirmeyen konularda dahi ABD’ye danışma tavrının tam tersiydi.²⁵⁵

Türkiye bu tarihe kadar ABD ile olan ikili ilişkilerde Amerika’nın dümen suyunu hiç bırakmadan, tam ittifak yapısı²⁵⁶ içinde dış politikada tek yönlü yapının zararını açıkça gördü. Uluslararası sistemde yumuşamanın hâkim olduğu, çok kutupluluğa gidiş sürecinin yaşandığı ve Sovyet tehdidinin azalmış görüldüğü bu dönemde Türkiye ve ABD birbirlerine danışmadan daha farklı politikalar yürütebildiler. İsmet İnönü hükümeti, Amerikan üslerindeki faaliyetlerden haberdar edilmemekten ve Jüpiter füzelerinin bilgileri dışındaki nedenlerle kaldırılmasından şikâyet ederken, diğer bloklarla ilişkileri geliştirmede da özgür bir tutum sergilediler.²⁵⁷

Jüpiter füzelerinin kaldırılması Türk-Amerikan ilişkilerinde bir dönüm noktası oldu. Söz konusu kriz, Türk-Amerikan ittifakında ABD’ye bu denli ayrıcalıklar tanımının tehlikeli sonuçlar doğurabileceğine dair kuşkuları arttırsa da, ilişkilerdeki gerginlik Türk ulusal çıkarlarını yakından ilgilendiren Kıbrıs Meselesi ve Johnson Mektubu’na kadar açık bir şekilde ortaya çıkmadı. Nitekim Türk basınında, Küba Krizi de dâhil

²⁵⁴ Uslu, N. (2000). *Türk- Amerikan İlişkileri*, Ankara, 165.

²⁵⁵ Uslu, N. (1994). *Turkey’s relationship with The United States 1960-1975*, Durham University, Doktora Tezi, 188.

²⁵⁶ Armaoğlu, F. (2017). *Türk Amerikan İlişkileri 1919-1997*, İstanbul, 15.

²⁵⁷ Uslu, “1947’den Günümüze...”, 2000, 211.

olmak üzere Kıbrıs meselesine kadar, yoğun bir şekilde “her koşulda ABD’yi destekleyen” bir tutum gözlemlenmektedir.²⁵⁸

Küba krizi, Türkiye'nin dış pozisyonundaki [1963-64 Kıbrıs Bunalımı sonrasındaki] büyük değişiklik için gerekli ön koşulları hazırladı. 1964 yılında Sovyet Büyükelçiliğince Türk kamuoyuna ABD-SSCB gizli anlaşmasının sızdırılmasıyla birleşen Kıbrıs bunalımı sırasındaki Haziran 1964 İnönü-Johnson mektuplaşması , Türk dış politikasında bir kırılma oluşturarak çok yönlülüğe geçiş sürecini başlattı.²⁵⁹

3.2. 1964 Yılında Kıbrıs Krizi’nin Ortaya Çıkışı

Küba Krizi sonrasında eleştirilmeye başlayan Türk-Amerikan ittifakına ağır darbe indirecek olan ve hatta Türk dış politikasının yön değiştirmesinde etkili olan Johnson’un mektubuna değinmeden önce mektuba sebebiyet veren Kıbrıs olaylarına değinmek faydalı olacaktır.

İkinci Dünya Savaşı’nın sonundan itibaren Yunanistan, Kıbrıs meselesini kurcalamaya başlamış ve bu adayı kendisine ilhak (ENOSİS) etmek için faaliyette bulunmuştur. Aslında Orta Doğu üzerinde Sovyet tehlikesinin belirli bir hal aldığı, Yunanistan'da komünist Markos'cuların iç savaşı çıkardıkları bir sırada Kıbrıs'ta da komünistlerin, Kıbrıs'ı Yunanistan'a ilhak için faaliyetleri artırdıkları görülmektedir. ENOSİS faaliyetlerinin amacı Doğu Akdeniz'de stratejik bir mevkide İngiltere'nin elinde bulunan Kıbrıs adasından İngiltere çıkararak Doğu Akdeniz'de Batılıların durumunu zayıflatmak ve hatta bu adayı bir komünist üssü haline getirmek olduğu bilinmektedir.²⁶⁰

Yunanlıların ENOSİS hedefi, Kıbrıs adasında 120 bin Türk’ün bulunmasından dolayı Türkiye'yi yakından alakadar ediyordu. Bu sebeple, Kıbrıs meselesi Türkiye’de öncelikli olarak kamuoyu tarafından benimsendi. Türk basını ve kamuoyu 1947 yılından itibaren Kıbrıs gelişmelerine karşı yakın bir ilgi göstermiş ve Türk

²⁵⁸ Sander, Türk-Amerikan..., 2016, 299.

²⁵⁹ Sander, Türk-Amerikan..., 2016, 298-299.

²⁶⁰ Armaoğlu, 20.yy Siyasi Tarih...1984, 270.

Hükümeti'nin devamlı olarak dikkatini çekmiştir.²⁶¹ ENOSİS'e karşı olan Kıbrıslı Türkler, statükonun ada da korunmasını ya da adanın Türkiye'ye verilmesini istemişlerdir. 28 Kasım 1948 tarihinde 15 bin Türk'ün katılımıyla ENOSİS karşıtı bir miting yapıldı. Rumlar ise ENOSİS'e Batılı dindaşlarının da katkılarını sağlamak için buradaki Ortodoks papazlarına bayrak açtırdı. Bunlar arasında ise en önemlisi ada da faaliyetlerini ciddi ölçüde göstererek belirleyici olacak olan Başpiskopos Makarios'tur.²⁶² Türk hükümeti dış politikada Kıbrıs meselesini ele almazken Yunan hükümeti ve Kıbrıs Rumları ENOSİS için yoğun faaliyet içerisine girerek, III. Makarios Başpiskoposluk görevini devralmış, ölünceye kadar ENOSİS faaliyetleri için savaşaçağına yemin etmiştir.²⁶³

Türkiye için Kıbrıs, Lozan Antlaşmasının imzalanmasından sonra siyasi olarak sona ermişti. 1950'li yıllara gelindiğinde Türk dış siyasetinin gündeminde Kıbrıs meselesi olmamakla birlikte ellili yılların ortalarında "Kıbrıs diye bir mesele olmadığı" tezi Türkiye tarafından işlenmiştir. Bu tezi yürütmesinin haklı gerekçeleri bulunmaktadır. Nitekim uzun diplomatik gayretler sonucu elde edilen NATO üyeliği ve bu üyelikle birlikte müttefik olarak yan yana bulunduğu İngiltere ve Yunanistan ile karşı karşıya gelmek istemiyordu. Orta Doğu güvenliği için oluşturulmaya çalışılan pakt projesinde Türkiye'nin İngiltere'ye olan yakınlığı yeni bir meselenin ortaya çıkarılmamasındaki hassasiyetinin temel sebeplerindendi.²⁶⁴

Türk Hükümeti Kıbrıs konusuna bu ve benzeri sebeplerle 1954'e kadar ilgisizliğini sürdürmüş, dış politika gündemine almamaya çalışarak Yunanistan'la Balkan İttifakını gerçekleştirmeye çok daha fazla önem vermiştir. Ancak Balkan ittifakına yönelik anlaşmanın 9 Ağustos 1954'de Türk Hükümeti tarafından imzalamasından hemen sonra Yunanistan Kıbrıs meselesi vasıtasıyla bu ittifakı geri plana atmak istediğini açıkça göstermiştir. İttifakın kurulmasından hemen sonra Yunanistan'ın 16 Ağustos 1954 günü Birleşmiş Milletlere resmen başvurmasıyla ilk defa Kıbrıs uyuşmazlığı milletlerarası bir uyuşmazlık haline geldi. İngiltere'den şikayet eden Yunanistan ada halkına self-determination yani kendi mukadderatını kendisinin tayin

²⁶¹ Ekincikli, M. (2017). *Türk Dış Siyaseti (İnönü-Bayar Dönemleri)*, Ankara, 266.

²⁶² Ekincikli, a.g.e., 2017, 266-267-268.

²⁶³ Ekincikli, a.g.e., 2017, 271.

²⁶⁴ Ekincikli, a.g.e., 2017, 264.

hakkının verilmesi isteğinde bulunmuştur. Birleşmiş Milletler ise 23 Eylül 1954'te meseleyi ele almıştır. 14 Aralık'ta Birleşmiş Milletler siyasi komisyonunda uzun bir konuşma yapan Türk delegesi Selim Sarper, Doğu Akdeniz'in barış ve istikrarı açısından bölgedeki tahriklerin zararlı olacağını belirtmiş İngiltere hükümetinin ada halkına muhtariyet vereceğine güvendiğini açıkça belirtmiştir. Bunun yanında "Kıbrıs'ın geleceği konusunda alınacak bir karar, Türkiye'nin onayından geçmedikçe kısa ömürlü olmaya mahkumdur" diyerek Türkiye'nin tutumunu ortaya koymuştur.²⁶⁵ Yeni Zelanda'nın Kıbrıs meselesinin genel kurulda görüşülmeye devam edilmemesi yolundaki önerisi Birleşmiş Milletler Siyasi Komisyonu tarafından kabul edilmiş böylelikle Yunanistan'ın başvurusu sonuçsuz kalmıştır.²⁶⁶ Birleşmiş Milletler'in bu kararı Başbakan Adnan Menderes tarafından Kıbrıs meselesinin kapanması şeklinde yorumlanmıştır.

25 Temmuz 1955 tarihinde Yunanistan Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'na başvurarak meseleyi tekrar gündeme aldirmek istemiş fakat Türkiye ise 1 Ağustos 1955'te Birleşmiş Milletlere gönderdiği bir mektupla bunu protesto etmiştir. Papagos hükümetinin başvuruları ile Birleşmiş Milletler'in Kıbrıs konusunu gündeme almasıyla bu sorunun varlığı uluslararası platformda kabul edilmiş oluyor, Kıbrıs sorunu uluslararası sorun haline geliyordu. Bu tarihten sonra Yunanistan ENOSİS için çalışmalarını artırmaya devam ederken, Menderes hükümeti Kıbrıs stratejisinin belirlenmesi için Fatin Rüştü Zorlu'yu Kıbrıs komisyonu oluşturması amacıyla görevlendirdi. Böylece Kıbrıs'ın ENOSİS'e kurban edilmemesi için tarihsel, kültürel ve jeostratejik temellere dayalı mücadele başlamış oldu.²⁶⁷

1955 yılı, Türkiye'nin Kıbrıs meselesinde kararlılık ortaya koymaya başladığı sürecin başlangıcı olmuştur.²⁶⁸ Birleşmiş Milletlerde yapılan görüşmeler Kıbrıs uyuşmazlığını sona erdirmeyince İngiltere, üç ilgili devlet arasında çözümlenmesi için Londra'da bir konferans toplamaya karar vermiştir. 29 Ağustos 1955'te başlayan konferans netice vermeden 7 Eylül 1955'te sona ermiştir.²⁶⁹

²⁶⁵ Gönlübol- Ülman, a.g.e., 1987, 339.

²⁶⁶ Ekincikli, a.g.e., 2017, 291.

²⁶⁷ Ekincikli, a.g.e., 2017, 292.

²⁶⁸ Ekincikli, a.g.e., 2017, 293.

²⁶⁹ Gönlübol- Ülman, a.g.e., 1987, 340.

İngiltere adanın Doğu Akdeniz ve Orta Doğu'daki stratejik çıkarları için büyük bir önem taşıdığını belirterek Türkler ve Yunanlar hangi çıkarı takip ederse etsin mevcut askeri üsleri hiçbir şekilde söz konusu olsun istemiyordu.²⁷⁰ Aynı zamanda Yunanistan'ın isteklerine bir miktar taviz olmak üzere, adaya bir çeşit self-government (kendi kendini idare) vermeye hazırdı. İngiltere'nin Yunanistan lehine gösterdiği bu durum değişikliğine rağmen, Türkiye statükonun korunmasında ısrar ediyor fakat eğer statü değişecekse Kıbrıs'taki hükümrânlığın Türkiye'ye verilmesinin şart olduğu dile getiriliyordu. Yunanistan ise ENOSİS'i desteklediklerini inkar ederek self-determination'da yani adanın kendisine katılmasında dayatıyordu.²⁷¹

Konferansta Yunan delegasyonunu şaşkına uğratan konu Türkiye'nin Kıbrıs konusunda Yunanistan'ı taraf görmeyerek adanın "asıl sahibi" olduğu iddiasında bulunmasıydı. Aslında Yunanistan açısından bu konferans tamamen diplomasi hatasıydı. Nitekim bu tarihten sonra yaşanacak diplomatik seyir Yunanistan'ın beklentilerini asla karşılamayacaktı.²⁷²

Öne sürülen bu farklı görüşler karşısında Londra Konferansı herhangi bir netice alınamadan sona erdi. Yunanistan'da bulunan Türk konsolosluğuna atılan bombanın Atatürk'ün evinde hasar yarattığı haberleri üç büyük şehirde (Ankara, İzmir, İstanbul) azınlıklara yönelik eylemler başlayarak kısa sürede büyümüştür. 6-7 Eylül olayları olarak tarihe geçen bu olayın duyulmasıyla Konferans dağılmıştır.

Ancak Konferans'ın iki önemli sonucu olmuştur, bunlardan ilki: Kıbrıs artık İngiltere'nin bir iç meselesi olmaktan çıkarak uluslararası bir mesele haline gelmiştir. İkinci önemli sonucu ise: Yunanistan'ın Kıbrıs meselesinde Türkiye'nin de doğrudan taraf ülke olduğu durumunu kabullenmesidir.²⁷³

1956 yılının başından itibaren Kıbrıs'ta Rum tedhişçiliği Makarios önderliğinde EOKA'cılar (Kıbrıs Milli Mücadele Örgütü) tarafından günden güne şiddetini arttırıyordu. Bu durum karşısında İngiltere kendi görüşü olan muhtariyet fikrini

²⁷⁰ Bağcı, H. (2007) *Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar*, Ankara, 112.

²⁷¹ Armaoğlu, 20.yy Siyasi Tarih...1984, 271.

²⁷² Bağcı, a.g.e., 2007, 109-112.

²⁷³ Ekincikli, a.g.e., 2017, 298.

yürütmek üzere harekete geçti. İngiltere'nin Türkiye'nin savunduğu görüşün aleyhine muhtariyet fikri üzerinde çalışmasının sebeplerinden biri de bu tedhişçilik faaliyeti ve bunun Yunanistan tarafından da desteklenmesiydi. İngiltere 1956 Temmuz'unda Lord Radcliffe'i Kıbrıs için anayasa komiseri olarak atadı. Kıbrıs'taki incelemelerinden sonra Radcliffe hazırladığı muhtariyet anayasası raporunu 12 Kasım 1956'da İngiltere Sömürgeler Bakanlığı'na sundu.²⁷⁴

İngiltere Sömürgeler Bakanı Lennox Boyd, Radcliffe raporu üzerine 19 Aralık 1956'da Avam Kamarası'nda yaptığı konuşmada, İngiltere Hükümeti'nin bu rapordaki anayasa tekliflerini aynen kabul ettiğini belirterek Kıbrıs'ta iki ayrı toplumun varlığını kabul ile, self-determination hakkını her iki toplum için de ayrı ayrı tanınması gerektiğini, yani adanın taksiminin de bir çözüm yolu olarak ele alınabileceğini söylemesi, Türk Hükümetini bundan sonra, taksim tezi üzerinde ısrarcı olmasını sağlamıştır. Lennox Boyd'un sözlerindeki adanın taksimini öngören kısımları, Türk Hükümeti meselenin; nihai şekilde çözümünü sağlayabilecek bir “hareket noktası” saymış ve taksim tezine bağlanmıştır.²⁷⁵

Adada canlanan terör sebebiyle inisiyatifi elden bırakmayan İngiltere, meselenin çözümü için farklı teklifler ortaya koydu. Tekliflerden biri Kıbrıs'ta yeni vali olarak görev yapan Sig Hugh Foot, tarafından 3 Ocak 1958'de yayınlanan “Muhtariyet Anayasası” olarak bilinen Foot Planı, 10 Ocak 1958'de İngiltere tarafından Türkiye'ye gönderilmiş ve plan karşısında olumsuz tutumunu dile getiren Türkiye kısa sürede ret cevabını bildirmiştir.²⁷⁶ Ardından Dışişleri Bakanı MacMillan'ın, 19 Haziran 1958'de kendi adıyla anılacak olan planı ise söz konusu üç devletin ortaklık kurması esasına dayanıyordu. Yunanistan, Türkiye ve Kıbrıslı Türklerin temsilcisi olan Rauf Denktaş planı ayrı ayrı gerekçeleri açıklayarak reddettiler.²⁷⁷

1958 yılında tedhişçiliğin şiddetlenmesiyle Kıbrıs'ta durum ciddi anlamda kötüleşmiş, Türk-Yunan ve Yunan-İngiliz münasebetleri gerginleşmiştir. Bu durum Türk-İngiliz münasebetleri üzerinde etkisiz kalmamıştır. Böylesi bir durum, NATO'nun Doğu

²⁷⁴ Armaoğlu, 20.yy Siyasi Tarih...1984, 271.

²⁷⁵ Ekincikli, a.g.e., 2017, 305.

²⁷⁶ Armaoğlu, Türk Amerikan..., 2017,177.

²⁷⁷ Gönlübol- Ülman, a.g.e., 1987, 341.

Akdeniz'deki sağ kanadını etkilemiştir. Bundan dolayı İngiltere başarısız barış girişimlerini de ön planda tutarak NATO'yu Kıbrıs meselesinde arabulucu yapmak istemiş, ancak bu girişim de sonuçsuz kalmıştır. Dışışleri bakanları düzeyinde 16 Ocak 1959'da yapılan toplantı ile Zürih ve Londra Antlaşmalarının temeli atılmıştır. Bu görüşmeler neticesinde iki devletin başbakanları arasında 6-11 Şubat 1959'da Zürih'te yapılan görüşmelerde bağımsız bir Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmasına karar verilerek bu bağımsız devlet içinde Kıbrıs Türk toplumunun hürriyet ve yaşama haklarını garanti altına alan anayasa esasları ile diğer ilgili anlaşmalar düzenlenmiştir. Bu anlaşmalar, 7-18 Şubat 1959'da Londra'da Türkiye, Yunanistan ve İngiltere ile Kıbrıs Türk ve Rum toplumlarının temsilcileri tarafından imzalanmıştır.²⁷⁸

Zürih ve Londra Anlaşmaları; bağımsız Kıbrıs ile Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasında münasebetler ve bağlar kurmaktaydı. Bu anlaşmaların biri Garanti Antlaşması olmakla birlikte, Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasasının ayrılmaz bir parçasını teşkil ederek Kıbrıs Cumhuriyeti, Anayasa düzenini bütün ayrıntıları ile korumayı taahhüt ediyordu. Bu anayasa düzeni bozulacak olursa düzeni tekrar yerleştirmek için Türkiye, İngiltere ve Yunanistan, birbirlerine danışacaklar ve alınacak tedbirler konusunda bir anlaşmaya varılamaz da anayasa düzeni bozulursa üç devletten her biri, anayasa düzenini sağlamaya yönelik, tek başına müdahale hakkına sahip olacaktı. Yine Anayasa'nın ayrılmaz parçasını teşkil eden İttifak Antlaşması'na göre; Yunanistan Kıbrıs'ta 950 kişilik, Türkiye ise 650 kişilik askeri kuvvet bulundurma hakkına sahip olmakla birlikte nihayet, bu anlaşmalarla Kıbrıs Cumhuriyeti için ENOSİS ve taksim yasaklanıyordu.²⁷⁹

16 Ağustos 1960'ta Kıbrıs Anayasası yürürlüğe girerek Kıbrıs Cumhuriyeti resmen kurulmuştur. Bu Cumhuriyet 21 Aralık 1963 tarihine kadar devam edecektir. Böylelikle Türk hükümeti 1960 ihtilalinin de etkisiyle Kıbrıs sorununda uykuya çekilmiş, kendi iç meseleleriyle uğraşmaya başlamıştır. Ancak Makarios Türkiye'nin

²⁷⁸ Armaoğlu, F.(1996), "Amerikan Belgelerinde Kıbrıs Sorunu 1958-1959", *Belleten*, C. 60, s.779.

²⁷⁹ Armaoğlu, 20.yy Siyasi Tarih...1984, 272.

içinde bulunduğu siyasi karışıklıktan istifade ederek Kıbrıs'ın elenleşmesi için ENOSİS faaliyetlerine devam etmiştir.²⁸⁰

Başpiskopos Makarios 29 Ekim 1963'te Cumhuriyet Bayramı'nda Türkiye'ye resmi bir ziyaret gerçekleştirdi. Yapılan görüşmelerde Kıbrıs antlaşmasından şikayet ediyor, Türklere verilmiş haklardan dolayı yaşanan sıkıntıları dile getiriyordu. Başbakan İsmet İnönü işi olumlu yandan ele alarak bunların düzeltilmesi için Türkiye'nin hazır bulunduğunu bildirdi. Fakat Kıbrıs Cumhurbaşkanı Makarios ikinci görüşmede niyetini açık bir şekilde ortaya koydu. Anayasanın doğrudan değişmesini istiyor bunu da müzakere yoluyla değil bu hakkın kendisine verilmesini bekliyordu. İsmet İnönü tavrını net bir şekilde ortaya koyarak Kıbrıs anayasasının tek taraflı olarak değiştirilmesine Türkiye asla muvafakat etmeyeceğini bildirdi.²⁸¹

Makarios, 30 Kasım 1963 yılında Garantör Devletlere (İngiltere, Yunanistan, Türkiye) başvurarak Kıbrıs anayasasında yer alan Türklerin haklarını ve bunları teminat altına alan hükümleri içeren 13 maddede değişiklik yapılmasını isteyerek üç devlete nota verdi. Türkiye'nin yeni istifa etmiş hükümetinden faydalanmak isteyen Makarios'un bu istekleri Türk toplumu basit bir azınlık haline düşecekti ki 6 Aralık 1963'te yayınlanan bildiriyle kesinlikle reddedildi.²⁸² Bu kısa bildiri de: "Kıbrıs Cumhurbaşkanının muhtırası Zürih ve Londra Anlaşmalarının ve Kıbrıs anayasasının tadilini teklif etmektedir. Kıbrıs'taki Türklerin hayati hak ve menfaatlerinin teminatını ihtiva eden bu vesikalar üzerinde müzakere açılmasını isteyen böyle bir teklifin kabulüne imkan olmadığından reddine karar verilmiştir." denmiştir.²⁸³

Türkiye'nin bu kararlı tutumu Makarios ve Kıbrıs Rumlarını kuvvet ve zorbalık yoluna sevk etti. Aralık ayının yirmisinden beri devam eden çatışmalar EOKA (Kıbrıs Milli Mücadele Örgütü) çetecileri tarafından şiddetlenerek tarihte "Noel katliamı" adıyla anılarak doruğa ulaşmıştır. Rum çeteleri Lefkoşe'de 24 Aralık 1963 günü Türklere saldırarak 24 Türkü şehit ettiler ve 40 Türkü de yaraladılar. Bu cinayetin

²⁸⁰ Arcayürek, C. (1985). *Yeni Demokrasi Yeni Arayışlar 1960-1965*, İstanbul, Ankara, 277-278

²⁸¹ Toker, a.g.e., 1992, 187-188.

²⁸² Gönübol- Ülman, a.g.e., 1987, 376.

²⁸³ Toker, a.g.e., 1992, 189.

en fecilerinden biri Kıbrıs Türk Kuvvetleri doktoru Binbaşı Nihat İlhan görevi başındayken çeteciler evi basarak eşi ve üç çocuğunu sığındıkları banyo ile tuvalette şehit ettiler. Bu hadise, Türkleri yok etme planının bir başlangıcı olarak değerlendirildi. Katliamı durdurmak amacı ile Türk jetleri 25 Aralık 1963 günü Lefkoşe üzerinde ihtar uçuşları yapmaya başladı. Kıbrıs'taki Türk askeri birliği de karargahından çıkarak Lefkoşe'nin Türk kesimini savunmak için bölgeye intikal etti.

284

21 Aralık 1963'te Kıbrıs'ta cemaatler arası çıkan çatışmadan hemen sonra, olaya ağırlığını koyması bakımından ABD'ye başvurulmuştur. 25 Aralık 1963'te Cumhurbaşkanı Gürsel'in Başkan Johnson'a gönderdiği mektupta "bu katliamın hemen durdurulması için" elindeki bütün olanakları kullanmasını istemiştir. 26 Aralık 1963'te Başkan Johnson'ın cevabi mektubunda, garantör devletlerin barışçı bir çözüme ulaşması için yardım edecek her türlü davranışlarını destekleyerek elinden gelen her şeyi yapacağını söylemiştir.²⁸⁵

Adadaki durumun kötüye gitmesi üzerine Türkiye, Garanti Antlaşması gereğince Yunanistan ve İngiltere'yi adanın nizamı için harekete geçirdi ve üç devlet önce, ortak bir kuvvetle Lefkoşe'deki çarpışmaları durdurmak üzere iki taraf arasındaki yerini aldı. (Yeşil hat) İngiltere'nin teklifi üzerine, Türkiye ve Yunanistan ile Türk ve Rum toplumlarının temsilcilerinin katılması ile 15 Ocak 1964'de Londra'da bir konferans toplandı. Başbakan İnönü bu teklifi ateşkes sağlanması şartıyla kabul etmişti ki İngiltere ada da daha faal olacağı güvencesini verdi.²⁸⁶ Konferans bir "sağırklar diyalogu" halinde seyretti. Çünkü tarafların görüşleri arasında bir uçurum vardı. İngiltere'nin Kıbrıs meselesinden elini eteğini çekmek yönündeki tavrı, Yunanistan'ın Garanti anlaşmasını hiçe sayıp Türkiye'nin birliklerini geri çekmesi konusunda ısrarıyla beraber kendisine zorla kabul ettirilen Londra ve Zürih Antlaşmalarının sorumluluğunu atmak istemesi, Kıbrıslı Türklerin temsilciliğini yapan Rauf

²⁸⁴ Toker, a.g.e., 1992, 191.

²⁸⁵ Sander, Türk-Amerikan..., 2016, 304.

²⁸⁶ Armaoğlu, 20.yy Siyasi Tarih...1984, 393.

Denktaş'ın federal bir düzeni öne sürerek ancak bunun mümkün olmadığı takdirde taksimin çare olduğunu savunmasıyla Konferanstan sonuç alınamadı.²⁸⁷

Londra Konferansı bir sonuca ulaşamayınca hem Türkiye hem de Yunanistan ABD'ye başvurarak; kuvvet kullanılması da dahil olmak üzere Ada'ya müdahale edebileceklerini belirttiler. Böylece ABD istemese de bunalımın içine çekmeye ve hatta hakem rolü verme gayretine girdiler.²⁸⁸

ABD, batılı güvenlik oluşumlarıyla ilgili olarak ciddi gelişmeler ortaya çıkardığı için Kıbrıs sorunuyla isteksiz olarak da olsa ilgilenmek zorunda kaldı. Ada da olaylar daha karmaşık hale gelirken göstereceği her türlü tavırla Amerika çıkmaza giriyordu. Yunanistan ve Türkiye'den birini kendilerinden uzaklaştırma tehlikesi ile karşı karşıya kaldı. Ada da en çok zarar gören Kıbrıslı Türkler olması sebebiyle Amerikalılar askeri müdahale de bulunmaması için Türkiye'ye baskı yaptığından, ABD'den en fazla rahatsız olanın da Türkler olması doğaldı. Türkiye'nin milli çıkarlarında her zaman ABD'nin yanlarında olacaklarını ümit eden Türk liderler için, Amerika'nın bu tavrı tam anlamıyla şok edici olacaktı.²⁸⁹

Londra Konferansı'nın başarısızlıkla sonuçlanmasından sonra İngiltere sorunun çözümü için 15 Şubat 1964'te Birleşmiş Milletlere başvuru da bulundu. 4 Mart 1964'te alınan kararla Birleşmiş Milletler Barış Gücü'nün ada da asayişi sağlamak için Kıbrıs'a gönderileceği açıklanmıştır.²⁹⁰ Ancak Birleşmiş Milletler Barış Gücü'nün de ada da çatışmaları kesmede yetersiz kalması üzerine Türkiye Makarios'a gönderdiği 13 Mart tarihli nota da derhal ateş kesilmediği takdirde Türkiye'nin tek taraflı hareket ederek Kıbrıs Türklerinin haklarını koruyacağını bildirmiştir. Türkiye adaya tek başına müdahale hakkını kullanmaya karar verdiğinde Amerika kendini belli etmiştir. NATO genel Sekreteri Lemnitzer ve Büyükelçi Hare İsmet Paşa'yı ziyaret edip müdahale hakkını ertelemesini isteyerek Amerika'nın Türkiye'yi tatmin edecek bir formül getireceğinin teminatını verdi. Amerika'nın tutmadığı sözlerin ilki bu oldu.²⁹¹

²⁸⁷ Toker, a.g.e., 1992,193.

²⁸⁸ Sander, Türk-Amerikan..., 2016, 304.

²⁸⁹ Uslu, N. (2000). *Türk-Amerikan İlişkilerinde Kıbrıs*, Ankara, 75.

²⁹⁰ Balci, A. (2018). *Türkiye Dış Politikası: İlkeler, Aktörler ve Uygulamalar*, İstanbul, 138.

²⁹¹ Toker, a.g.e., 1992, 195.

Türk Parlamentosu 16 Mart 1964'te Garanti Antlaşması gereğince Türk hükümetine tanınmış olan tek taraflı müdahale hakkını zorunlu hallerde kullanması için tam yetki verdi. Ancak bu müdahale tehditlerine rağmen herhangi bir girişimde bulunulmaması kamuoyunda tepkilere neden oldu. Türkiye'nin müdahalesinin ABD tarafından engellendiği haklı gerekçelere dayanılarak açıklanıyordu. Nisan 1964'te Kıbrıs konusunda Amerika'nın hareketsizliği kamuoyunda şu şekilde eleştirilmekteydi: “Amerika ne yapalım deyip geçiştiremez. Pasif de kalamaz. Çünkü bunları yaptıran Yunanistan'dır. Bu davranışa her türlü müttefikin müdahalesi şarttır ve zaruridir. Aksi taktirde ittifak mana ve ruhunu kaybeder ve kendiliğinden dağılır.”²⁹²

Nitekim Mayıs ayında ABD, Türkiye ve Yunanistan bir çatışmaya girerse her ikisine de yapılan yardımın kesileceği, Bulgaristan gibi Trakya topraklarında emelleri olan bir devletin bu fırsatı değerlendirerek Ege denizine hareket edeceğini ve böylelikle kaçınılması mümkün olmayan doğu-batı çatışmasının başlayabileceği konusundan uyarılmıştı.

NATO üyeliğine ve NATO'nun uluslararası alanda çizdiği role diğer müttefiklere göre daha fazla önem veren Türkiye'nin, Kıbrıs'a müdahale etmesini engelleyen elbette başka nedenlerde vardı:

- a) NATO'nun bir ittifak olarak geleceğini tehlikeye düşüreceği düşüncesi,
- b) 1947 Yardım Antlaşması gereğince verilen askeri malzemenin spesifik koşullara bağlanmış olduğunu, amaçları dışında kullanılamayacağı düşüncesi,
- c) Söz konusu bir işgal başladığında nüfusun Rumlara göre daha az olması sebebiyle büyük bir katliamdan çekinilmesi,
- d) Gerekli çıkarma ve işgal araçlarına sahip olunmaması vb. sayılabilir.

Türkiye görüldüğü gibi daha çok NATO ve ABD ile ittifakından doğan kısıtlayıcı nedenler dolayısıyla Kıbrıs'a müdahaleyi göze alamamıştır. Yapılan bu tehditler ise ABD'nin olası bir harekattan endişe duyarak Yunanistan'ın haksız katliamlarını durdurması için baskıda bulunacağı ümidi olduğu söylenebilir.²⁹³

²⁹² Cumhuriyet, 22 Nisan 1964.

²⁹³ Sander, Türk-Amerikan..., 2016, 308.

Makarios'un Mayıs ayında Kıbrıs'ta mecburi askerlik sistemini ihdas etmesi, Rumları askere almaya başlaması ve dışardan ağır silahlar satın alması, durumu yeniden alevlendirdi. Ada da Makarios'un bir yandan da Sovyet Rusya ve Sovyet bloku ile yakın münasebetler içine girmesi Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesi kararını kesinleştirdi. Kıbrıs'a Türk askerinin çıkması 7 Haziran için planlanmıştı. Fakat 5 Haziran'da "Johnson Mektubu" hadisesi ortaya çıktı.

3.3. Türk- ABD İlişkileri'nin Kırılma Noktası: Johnson Mektubu

Kıbrıs olayları devam ederken Washington'da Dışişleri Bakanı Dean Rusk, yardımcıları Harlan Cleveland ve Joseph Sisco İsmet İnönü'ye gönderilmek üzere kapsamlı bir mektup hazırladılar. Rusk, hazırladıkları mektubu Başkan'a sunmadan önce taslağı Dışişleri Bakan yardımcısı George Ball ile paylaştı. Bakan Yardımcısı George Ball, mektubu incelediği zamanı anılarında şu şekilde ifade eder:

“ Hayatımda hiç bu kadar gaddar bir diplomatik mesaj görmedim... Diplomatik bir atom bombası üretmişlerdi. ‘Bu mektup İnönü’nün Kıbrıs’ı işgal etmesine engel olabilir, ancak sonra onu nasıl yatıştırırız onu bilemem’ dedim. Bakan tatlı tatlı bana bakıp gülümsedi ‘ işte o senin sorunun olacak’ dedi.”²⁹⁴

5 Haziran 1964'te mektup Başkan Johnson tarafından imzalandı ve İnönü'ye gönderildi. Johnson'un mektubu alındıktan sonra İsmet İnönü adaya müdahale uygulamaktan süresiz olarak vazgeçmiştir. Johnson'un 5 Haziran 1964'te İsmet İnönü'ye göndermiş olduğu mektup Türk- Amerikan ilişkileri açısından hayal kırıklığı taşıyan ve değişik yönlerde çekilebilecek ifadelerin yer aldığı diplomatik bir belge niteliği taşır. Kamuoyu mektuptan haberdar olmuş ama içeriği hakkında pek bir şey öğrenememiştir. Bu mektup ancak üzerinden bir buçuk yıl geçtikten sonra 13 Ocak 1966'da Hürriyet Gazetesi'nde yayınlanmıştır.²⁹⁵

Başkan Johnson, “(...) Türkiye hükümeti'nin Kıbrıs'ın bir kısmını askeri kuvvetle işgal etmek üzere müdahalede bulunmaya karar vermeyi tasarladığı hakkında büyükelçi Hare aracılığıyla sizden ve Dışişleri Bakanınızdan aldığım haber beni ciddi

²⁹⁴ Şahin, H. (2002). *Johnson Mektubu*, İstanbul, 30.

²⁹⁵ Şahin, a.g.e., 2002, 31.

surette endişeye sevk etmektedir(...)" cümleleriyle başladığı muhtıra niteliindeki mektubunda şu hususları vurgulamaktaydı:

- a. Türk hükümeti uluslararası alanda önemli davranışlarında daha önceden Amerikan hükümetine danışmadan karar vermemelidir. Johnson şunları yazıyordu:

"...Geniş çapta neticeler tevlit edebilecek böyle bir hareketin Türkiye tarafından takip edilmesini, Hükümetinizin bizimle evvelden tam bir istişarede bulunmak hususundaki taahhüdü ile kabili telif addetmiyorum. böyle bir harekete tevessül etmeden önce Birleşik Amerika Devletleri ile tam istişarede bulunmak mesuliyetini kabul etmenizi hassaten rica etmek mecburiyetindeyim..."

- b. Türkiye'nin tek taraflı müdahalesi BM'nin sürdürdüğü arabuluculuk çabalarını da sekteye uğratacaktır.

"Birleşmiş Milletler üyesi olarak Türkiye'nin vecibeleri dolayısıyla da endişe duymaktayım. Birleşmiş Milletler Ada'da sulhu korumak için kuvvet temin etmiştir... Hiç şüphem yok ki, Birleşmiş Milletler üyelerinin çoğunluğu, Birleşmiş Milletler gayretlerini baltalayacak olan ve bu zor meseleye Birleşmiş Milletler tarafından makbul ve barışçı bir hal tarzı bulunmasına yardım edebilecek herhangi bir ümidi yıkacak olan Türkiye'nin tek taraflı hareketine en sert şekilde tepki gösterecektir."

- c. Türkiye'nin Garanti Antlaşması uyarınca Adaya müdahalesi ABD tarafından meşru addedilmemektedir.

"...Türkiye'nin mutasavver müdahalesinin, Garanti Antlaşması tarafından sarahaten men edilen bir hal sureti olan takvimi gerçekleştirme gayesine matuf olacağı yolundaki anlayışımıza dikkatinizi çekmek zorundayım."

- d. Girişilecek her hangi bir hareket sonucu Sovyetler Birliği Türkiye'ye saldırdığı takdirde NATO müttefikleri Türkiye'ye yardım etmeyebilir.

"...Türkiye tarafından Kıbrıs'a yapılacak askeri bir müdahale Sovyetler Birliği'nin meseleye doğrudan doğruya karışmasına yol açabilir. NATO müttefiklerinizin tam rıza ve muvafakatleri olmadan Türkiye'nin girişeceği bir hareket neticesinde ortaya çıkacak bir Sovyet müdahalesine karşı Türkiye'yi müdafaa etmek mükellefiyetleri olup olmadığını müzakere etmek fırsatını bulmamış olduklarını takdir buyuracağınız kanaatindeyim..."

- e. İki ülkede NATO ilhak ettiğinden, NATO memleketleriyle harp etmeyeceğini taahhüt etmiştir.

“ Dışişleri Bakanı Rusk, Lahey'de yapılan son NATO Bakanlar Konseyi toplantısında, Türkiye ile Yunanistan arasında bir harbin "kelimenin tam manasıyla düşünülemez" olarak telakki edilmesi gerektiğini beyan etmişti. NATO'ya iltihak esası icabı olarak, NATO memleketlerinin birbirleriyle harp etmeyeceklerini kabul etmek demektir.”

- f. İki ülke arasında imzalanan 1947 yardım anlaşması gereğince Türk ordusu ABD tarafından verilen silahlardan yararlanamayacaktır.

“Türkiye ile aramızda mevcut Temmuz 1947 Anlaşmasının 4'üncü maddesi mucibince, askeri yardımın veriliş maksatlarından gayri gayelerde kullanılması için Hükümetinizin, Birleşik Devletlerin muvafakatini alması icap etmektedir. Hükümetiniz, bu şartı tamamen anlamış bulunduğunu muhtelif vesilelerle Birleşik Devletlere bildirmiştir. Mevcut şartlar tahtında Türkiye'nin Kıbrıs'a yapacağı bir müdahalede Amerika tarafından temin edilmiş olan askeri malzemenin kullanılmasına Birleşik devletlerin muvafakat etmeyeceğini samimiyetle ifade etmek isterim.”²⁹⁶

- g. Bunların yanında mektubun son kısmında Johnson bir tehdit ve bir de yanına teklif ilıştirmişti. Tehdit şuydu:

“...Size şunu bildirmek isterim ki, bizimle yeniden ve en geniş ölçüde istişare etmeksizin böyle bir harekete tevessül etmeyeceğinize dair bana teminat vermediğiniz takdirde, meselenin gizli utulması hususunda Büyükelçi Hare'e vaki talebinizi kabul etmeyecek ve NATO Konseyi ile Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin acilen toplantıya çağrılmasını istemek mecburiyetinde kalacağım...”

- h. Teklif ise İnönü'yle yüz yüze görüşme yapmaktı:

“ Teferruatlı müzakereler için siz buraya gelebilerseniz, bunu memnuniyetle karşılarım... aramızda en geniş ve en samimi istişarelerde bulununcaya kadar sizin ve meslektaşlarınızın tasarladığınız kararı geri bırakmanızı rica ederim.”²⁹⁷

²⁹⁶ Sander, Türk-Amerikan..., 2016, 308-309.

²⁹⁷ Uslu, Türk Amerikan İliş..., 2000, 112-113.

İşte bu ifadesi ağır ve tehdit dolu mektup ABD'nin Türkiye'nin Kıbrıs'a askeri müdahalesini istemediğini açıkça göstermekteydi. Mektup Türkiye'de şok etkisi yaratarak Türk-Amerikan ilişkilerinin dönüm noktası olmuştur.

Amerikalı yetkililer Johnson'un mektubunun taşıdığı sertliğin o zaman için gerekli olduğu kanısındaydılar. Büyükelçi Raymond Hare Gazeteci Haluk Şahin ile yaptığı görüşmede mektubu şu şekilde değerlendirmiştir:

“Çok sert buldum. Ama durum çok çetindi. Bir dostumuzun çok büyüyecek bir olaya karışmasından çekiniyorduk. Üstelik işin öbür yanında da bir dostumuz vardı. Hemen bir şeyler yapılması gerekiyordu. Washington'un çok telaşlandığı belli oluyordu. Evet biraz fazla sertti. Ama benim teslim etmem gerekiyordu.”²⁹⁸

George Ball ise:

“Mektup beni kaygılandırmıştı çünkü aşırı derecede sert bir mektuptu ve Türklerle ilişkileri sürdürmek benim görevimdi. Mektubun bana Ankara'da sıkıntı çıkaracağını düşünüyordum...Mektupta beni en çok rahatsız eden şey, Türkiye böyle davranmaya devam ederse bizim NATO yükümlülüklerimizi yerine getirmeyeceğimiz anlamındaki sözlerdi. Bunlar öylesine kırıcı olabilirdi ki, Türklerle ilişkilerimizi düzeltmek çok zorlaşabilirdi.”²⁹⁹

Mektubu yazan bakan yardımcılarında Joseph Sisco, Haluk Şahin ile görüşmesinde aradan 25 yıl geçmesine rağmen mektubu değerlendirerek:

“Mektup amacını gerçekleştirdi. Ama bir faturası oldu Psikolojik bir fatura Hala sık sık sözü ediliyor, hakkında yazılar yazılıyor. Buna rağmen Türk Amerikan ilişkileri zamanın sınavından başarıyla geçti. Bunun nedeni de nesnel siyasal, iktisadi ve stratejik gerçekler...”³⁰⁰

olarak açıklamıştır.

Johnson'un mektubu her ne kadar Türk yöneticilerini hayal kırıklığına uğratarak kamuoyunda Amerikan karşıtlığını alevlendirse de Amerikalılar istediklerini elde ederek Kıbrıs'a harekatı önlemişlerdir ve mektubu ise dönemin şartları içerisinde yazılması gereken üslupla kaleme alındığını savundular.

²⁹⁸ Şahin, *a.g.e.*, 2002, 26.

²⁹⁹ Şahin, *a.g.e.*, 2002, 47.

³⁰⁰ Şahin, *a.g.e.*, 2002, 48.

Gönderilen bu mektubun üzerinden bir hafta geçmesine rağmen cevap alamayan Başkan Johnson, Dışışleri Bakanlığı Müsteşarı George Ball'u ortaya çıkan soğuk durumun giderilmesi için 11 Haziran'da Ankara'ya yolladı. Başbakan İnönü bir yandan mektubun içeriğinin kamuoyunda öğrenilmesi halinde Türk Amerikan ilişkilerini kopma noktasına getirebilecek Johnson mektubunu gündemden uzak tutmaya çalışırken bir yandan da Dışışleri Bakanlığı uzmanlarıyla Johnson'un Türkiye'nin askeri müdahale konusunda ortaya koyduğu argümanları cevaplandırmak üzere diplomatik yazışmalara örnek teşkil edecek bir mektupla karşılık verdi. ³⁰¹

İsmet İnönü 13 Haziran 1964'te Johnson'nun mektubundan çok daha kapsamlı bir cevap yazarak ABD Büyükelçisi Hare aracılığıyla Washington'a yolladı. İsmet İnönü;

“...Mesajınız gerek yazılış tarzı, gerek muhtevası bakımından Amerika ile ittifak münasebetlerinde daima ciddi bir dikkat göstermiş olan Türkiye gibi bir müttefikinize karşı hayal kırıcı olmuş, ittifak münasebetlerine değinen muhtelif konularda önemli görüş ayrılıkları belirmiştir. Gerek bu ayrılıkların, gerek mesajın umumi havasının sadece çok sıkışık bir zamanda acele toplanmış mutalara dayanarak yapılmış iyi niyetli bir teşebbüsün telâşından doğmuş hususlardan ibaret olmasını yürekten dilerim.”³⁰²

Cümleleriyle başladığı mektubunda şu noktaları vurguluyordu.

Öncelikle Garanti Antlaşması'na kendilerine verilen tek taraflı müdahale hakkını kullanma kararlarını Johnson'un talebi üzerine geri bıraktıklarını ifade etmiştir. Johnson'un Türkiye'nin askeri müdahale kararı verirken ABD ile istişare yapmadığı iddiası gerçeklerle uyuşmamaktadır. Kriz başladığından beri Kıbrıs'a askeri müdahale ihtiyacı dört defa ortaya çıkmış her defasında Türkiye diğer garantör devletler ABD'yi taraf tanımamasına rağmen durumdan Amerikan yetkililerini haberdar etmiştir. Ve Türkiye bu işin başından beri Amerika ile danışma halinde bulunmuştur.

İsmet İnönü Johnson'un diğer garantör devletlere istişare mecburiyetini yerine getirmemesine karşı çıkmaktaydı.

“Kıbrıs'taki mezalim devrinin, bütün tedbirleri tesirsiz kılan hususi bir karakteri vardır. Başından beri emniyeti korumak için yapılan müzakereler ve geçirilen

³⁰¹ Erhan, a.g.e., 2018, 687.

³⁰² Cumhuriyet, “İnönü'nün Johnson'a cevabı”, 14 Ocak 1966.

muvakkat devreler, hepsi yalnız Makarios İdaresinin tecavüzünü ve tahribatını arttırmağa hizmet etmiştir.

Son defa Kıbrıs Hükümeti açıktan silahlanmaya başladı ve Birleşmiş Milletleri kendi zulmünü ve anayasa dışı idaresini takviye edecek yardımcı bir vasıta gibi farz etti. Birleşmiş Milletlerin Anayasa nizamını iade ve tecavüzleri durdurmak için salâhiyetlerinin ve müdahale niyetlerinin eksik olduğu aşikâr bir gerçek halini almıştır. Yunan Hükümetinin Kıbrıs idaresini nasıl teşvik ettiğini biliyorsunuz. Bu ahval içinde Kıbrıs'ta mezalimi durdurmak için bir müdahaleye mecbur olacağımızı Amerika'da sizin huzurunuzda konuşurken söyledik. La Haye'de Hariciye Nazırınıza böyle bir ihtimal için Amerikanın bizi destekleyip desteklemeyeceğim sorduk, bir cevap vermediniz. Kıbrıs'ta muhtelif vesilelerle müdahale istikrarını kaç defa, ne suretle geçtiğini hikâyet etmiş oluyorum. Her defasında sizi haberdar ettik ve sizin iyice bildiğinizi tahmin ediyorum. Birleşik Amerikanın ittifak manzumesi içinde hususi sorumluluğunu ve ittifak manzumesini mütesanit bir surette yürütebilmesi için ona ayrıca dikkatli ve yardımcı olmak lâzım geldiğini takdir ettiğimizi yüksek derecede yetkili memurlarınıza defaatle söylediğimi iyice hatırlarım.

Görüyorsunuz ki, sizi tek taraflı bir kararla karşı karşıya bırakmak istidadı bizde yoktur. Bizim şikâyetimiz, aylardan beri had bir surette ıstırapı içinde yaşadığımız bir meseleyi size anlatamamış olmamız ve Yunanistan'a iki müttefik arasında husule gelen haklı ve haksız durumda samimi ve ciddi bir vaziyet almamış olmanızdandır.”³⁰³

Netice itibariyle İsmet İnönü'nün söylemleri Türkiye'nin tek taraflı karar alarak Amerika'ya karşı çıkma gibi bir niyeti asla olmadığı yönündedir.³⁰⁴

İsmet İnönü'yü en çok üzen nokta ise Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye olası bir saldırısı sonucunda NATO müttefiklerinin harekete geçmeyebileceği söylemesiydi.

“NATO müttefiklerinden herhangi birine yapılacak saldırı, saldırgan tarafından tabiatıyla daima haklı gösterilmeye çalışılacaktır. NATO'nun bünyesi saldırganın iddialarına kapılacak kadar zayıf ise, hakikaten tedaviye muhtaç demektir.

Fakat NATO müttefiklerinin birbirleriyle imzaladıkları Milletlerarası Antlaşmalara, yekdiğerinin ahdî haklarına, karşılıklı vecibelerine riayet mükellefiyetleri de, ittifakın aynı derecede hayatî önemde bir icabıdır. Yekdiğerine karşı ahdî vecibelerini, taahhütlerini istediği zaman reddeden devletler arasında bir ittifak tasavvur edilebilir mi?

Bizim anlayışımıza göre, Atlantik Antlaşması, üye devletlere taarruza uğrayan üyeye derhal yardım etmek vecibesini yüklemektedir. Her üye devletin takdirine bırakılmış olan husus, bu yardımın sadece mahiyet ve vüs'atidir. Şayet diğer üyeler, Sovyet müdahalesine maruz kalan NATO üyesinin haklı olup olmadığı, müdahaleyi kendi hareketi ile tahrik edip etmediği gibi hususları münakaşaya kalkışirlar ve münakaşa neticesine göre yardım mükellefiyetleri olup

³⁰³ Cumhuriyet, “İnönü'nün Johnson'a cevabı”, 14 Ocak 1966.

³⁰⁴ Uslu, Türk Amerikan İliş..., 2000, 112-113.

olmadığının tespiti cihetine giderlerse, NATO İttifakının temel direkleri sarsılmış ve manası kalmamış olur.”³⁰⁵

Başbakan İsmet İnönü uzun mektubunun sonuna doğru ittifakın bir üyesi olarak Türk milletinin kendi görev ve haklarına şuurlu olarak vakıf olduğunu Kıbrıs meselesinin mevcut anlaşmalara ait hükümlerin kabulüyle hal yoluna ulaşmasından başka bir amaç gütmeyiğini belirtmekteydi.

İnönü, Başkan Johnson'un mektubundaki teklifi ve daveti kabul ettiğini de şu cümlelerle açıklıyordu: “ABD'nin Türkiye ile olan münasebetlerine atfettiği kıymeti belirten ifadeleriniz ve Türk Milleti hakkındaki güzel sözleriniz için teşekkürlerimi sunarım. Kıbrıs meselesi üzerinde sizinle görüşmek üzere Amerika'ya gitmekten bahtiyar olacağım.”³⁰⁶

21 Haziran'da Washington'a gitti. Johnson, herhalde münasebetsiz mektubunun Türk hükümeti üzerinde yaptığı kötü tesiri silmek için olacak, Başbakan İnönü'nün bu seyahati için kendi özel uçağını tahsis etti.³⁰⁷

Amerikan Başkanı Johnson; bu soğuk ve olumsuz ortamı dağıtabilmenin bir yolu olarak hem Başbakan İsmet İnönü'yü, hem de Yunanistan Başbakanı Papandreu'yu aynı zamanda Washington'a davet etti.

Başbakan İsmet İnönü, 21 Haziran 1964'te konuyla ilgili kalabalık bir grupta Washington'a gitti. ABD'nin bu görüşmelerdeki genel tutumu mektup olayı sebebiyle oluşan olumsuz havayı düzeltmekti. İsmet İnönü, 22 - 23 Haziran'da Washington'a giderek ABD Başkanı Johnson ve ABD Dışişleri Bakanlığı yetkilileriyle görüştü. Yunanistan Başbakanı Yorgo Papandreu'da Washington'a gelmiş, Johnson arabulucu sıfatıyla davranmayarak iki liderle ayrı ayrı görüşerek herhangi bir üçlü toplantı yapmamıştır.³⁰⁸

³⁰⁵ Cumhuriyet, “İnönü'nün Johnson'a cevabı”, 14 Ocak 1966.

³⁰⁶ Cumhuriyet, “İnönü Johnson'un davetini kabul ettiğini bildirdi”, 13 Haziran 1964.

³⁰⁷ Armaoğlu, 20.yy Siyasi Tarih...1984, 395.

³⁰⁸ Şahin, *a.g.e.*, 2002, 106.

Görüşmelerin genel anlamda sıcak geçtiğini fakat sonuçsuz kaldığını söylenebilir. Görüşmeler sonunda yayınlanan ortak bildiride “...Görüşmeler, mevcut anlaşmaların halihazır bağlayıcı mahiyeti noktasından hareket ederek bugünkü, güçlüklerin müzakere ve mutabakat yoluyla giderilmesini sağlayabilecek yolları kapamıştır”³⁰⁹ denilerek bu konunun Londra-Zürih Antlaşmaları çerçevesinde çözümlenmesi gerektiği kararına varılmıştır. Ayrıca ABD Kıbrıs’ta bağımsızlığın yeniden kurulması yönünde gereken tedbirleri alacağı yönünde garanti vermiştir.

25 Haziran da Başkan Johnson ile görüşme yaptıktan sonra İsmet İnönü Görüşmelerden memnun olduğunu ancak bir çözüme varılmadığını, ABD’nin Kıbrıs bunalımını atlatabilmesi için er geç bir tutum alması gerektiğini belirtmiş, konuşmaların daha çok Türkiye ve Yunanistan’ın karşı karşıya gelerek sorunu doğrudan müzakerelerle çözümlemeleri üzerinde odaklaştığını, Türkiye’nin ise buna öteden beri taraftar olduğunu söylemiştir.

İsmet İnönü’nün Washington ziyareti dostça bir hava içerisinde geçmesine rağmen eli boş dönmüştür. Türkiye’nin bunalımın başından beri müttefiklerine anlatmaya çalıştığı noktaları bir kez daha tekrarlamış ancak ABD’nin Türkiye yanında kesin bir tutum almasını sağlayamamıştır.³¹⁰ Gezinin diplomatik açıdan en büyük başarısı, Türkiye’nin Kıbrıs’a belirli koşullar altında tek taraflı olarak müdahalesini mümkün kılan Londra ve Zürih antlaşmalarının yürürlükte olduğunun Amerika tarafından benimsenmesi oldu.³¹¹

3.4. Kıbrıs Meselesinin ve Amerikan Yaklaşımının Türk Dış Politikası

Açısından Sonuçları

Kıbrıs sorununda Amerikan tutumunu tartışmaya yer bırakmayacak kadar somut bir biçimde ortaya koymuş bulunan Johnson mektubunun 1966 yılında yayınlanması, Kıbrıs sorununu ikinci plana itecek derecede etkili olmuş ve genellikle aydın, özellikle sol çevrelerde; hükümetin izlediği dış politika konusunda yoğun bir tartışma ortamı

³⁰⁹ Şahin, *a.g.e.*, 2002, 96.

³¹⁰ Sander, *Türk-Amerikan...*, 2016, 313.

³¹¹ Şahin, *a.g.e.*, 2002, 86.

yaratmıştır. Gerek Kıbrıs meselesinde ABD'nin tutumu gerekse Johnson'un mektubu içeriği bakımından Türk dış politikasını önemli ölçüde etkilemiştir.

Mektup, ABD'nin Kıbrıs sorununda Yunan yanlısı ve Türk karşıtı bir tutum takındığını açık bir şekilde ortaya koymuştur. Türkiye; ABD'yi o döneme kadar en yakın müttefiki ve güvenliği açısından garantisi olarak görürken ABD tarafından Yunanistan karşısında yapayalnız bırakılmıştır. Johnson Mektubu Türk-Amerikan ilişkilerine etkisini çabuk göstermiş, Türkiye ABD'ye karşı Sovyetlerle ilişkilerini düzeltme yoluna girmiştir.

12 Mart 1947 tarihli Truman Doktrini Türk-Amerikan münasebetlerinde nasıl bir dönüm noktası olmuş ise 5 Haziran 1964 tarihli Johnson Mektubu da Truman Doktrininin açmış olduğu sağlam bir dönemi tersine çeviren bir dönüm noktası olarak karşımıza çıkmaktadır. Türk Milletinin en hassas ve haklı davasında ortaya konan Rum yanlısı bu tavır, Türkiye'de Amerika'ya olan güveni büyük ölçüde sarsmış ve tesirleri daha sonraki yıllara kadar yayılmıştır.³¹²

Mektup öncesi ve sonrası dönem karşılaştırıldığında fiilen çok bir değişiklik yaşandığı görülmemektedir. Türkiye'nin NATO üyeliği devam etmiş, ülkede bulunan Amerikan üsleri kapatılmamış, iki ülke arasında daha önce imzalanmış olan antlaşmalar iptal olmamıştır. Değişen durum ise, Türkiye'nin dünyaya bakışı ve dünyadaki konumunu değerlendirmesi olmuştur.³¹³

Kıbrıs olaylarının şiddetinin arttığı dönemde İsmet İnönü, Time dergisinin Orta Doğu muhabirine bir demeç vermiş ve bu demecinde de bir söz söylemiştir; "Müttefiklerimiz bu ittifakı dağıtma gayretlerinde muvaffak olurlarsa yeni şartlarda yeni bir dünya kurulur ve Türkiye'de bu yeni dünya da kendisine bir yer bulacaktır."³¹⁴ Bu sözleriyle İsmet İnönü, Türkiye'nin Batı ile olan ittifakının tartışılabilir olduğunu belirtmiştir.

Mektup sonrası Türk Hükümeti'nin çıkardığı en önemli sonuç: Türkiye ve ABD'nin çıkarlarının her zaman aynı olmayacağı yönündedir. Türkiye'nin en önemli davasında

³¹² Armaoğlu, 20.yy Siyasi Tarih...1984, 395.

³¹³ Şahin, H. (1987). *Gece Gelen Mektup*, İstanbul, 109.

³¹⁴ Şahin, a.g.e., 2002, 106.

ABD, Türkiye ile aynı görüşlere sahip değildir. Bu; Türk liderler için tam bir hayal kırıklığı yaratmıştır. CHP Milletvekili Nihat Erim Johnson'un mektubunu değerlendirirken:

“...O mesajın altında sadece bir cümle eksikti: altı saat içinde müspet bir cevap vermezseniz 6. Filo limanlarınızı bombardıman edecektir. Bir bu cümle eksik o mesajın sertliğinde... Denebilir ki, o zamana kadar dünyanın tek memleketi Türkiye idi ki, orada Amerikalılara "Go Home" denmiyordu. Bu Johnson mektubundan sonra Türk kamu oyunda Amerika'ya güven çok sarsılmıştı ve ilk defa olarak Türkiye'de Amerika'ya karşı olumsuz bir kamu oyu meydana gelmeye başlamıştı. Bundan sonraki yıllarda bu daha da kuvvetlenmiştir.”³¹⁵

diyerek mektubun üslubunu ağır bulmuştur.

Dönemin Çalışma Bakanı Bülent Ecevit gözünde ise Johnson'un mektubu, Türkiye'nin egemenliğinin Amerika tarafından açıkça ihlal edildiğini gösteriyordu. ABD hukuken kendisini ilgilendirmeyen meselelerde dahi Türkiye'nin kendisinden müsaade almasını bekliyordu. Ancak ABD kendi çıkarları söz konusu olduğunda Küba krizinde görüldüğü üzere müttefiklerine danışmadan hareket etmişti. Ayrıca ABD Türkiye'nin silahlı kuvvetlerinin kullanımını baskı ve denetim altında tutup müdahale hakkını kendinde görüyordu. Türkiye ise böyle bir durumda kendi güvenliği için NATO'ya bel bağlamanın tehlikeli boyutlarını görerek güvenliğini sağlamak için NATO dışından ekstra tedbirler alma yoluna girdi.³¹⁶

Mektup ayrıca İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana dış politikada yönünü tamamen Batı'ya çeviren Türkiye'nin uluslararası alanda nasıl yalnız kaldığını gösteriyordu. Türkiye'nin Amerika ile yürütmüş olduğu ittifak sanki sadece ABD'ye fayda sağlasın diye kurulmuştu ve sadece Amerikan çıkarlarına hizmet ediyordu. Nitekim Türkiye kendisini doğrudan ilgilendirmeyen konularda (Kore Savaşı ve Küba Krizi) askerlerinin hayatını hatta kendi güvenliğini tehlikeye atarak ABD'yi koşulsuz desteklemiştir. Batı'nın Kıbrıs olaylarında takındığı tutum ve Johnson'un mektubu, Türk yöneticilere bunun son derece yanlış olduğunu, Batı ile olan ittifakın Türkiye'nin çıkarlarını korumaya tek başına yeterli olmayacağını ve Türkiye'nin Doğu Bloku ve

³¹⁵ Armaoğlu, 20.yy Siyasi Tarih...1984, 395.

³¹⁶ Uslu, Türk Amerikan İliş..., 2000, 102-103.

Üçüncü Dünya ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmeye ihtiyacı olduğunu apaçık gözler önüne sermiştir.³¹⁷

Johnson'un mektubu Türk liderlerin Türk dış politikasını yeniden gözden geçirmesinde ve dış politikanın genel yönünde bazı değişiklikler gerçekleştirmelerinde dönüm noktası oluşturacak öneme sahipti. Batılı devletlerle olan ilişkileri Türkiye'nin temel çıkarlarının yapı taşı oluşturursa da Türkiye kendi davranışlarıyla kötüye giden doğu bloku ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmeye yoluna girmiş bir yandan da Batı ilişkilerini sağlama almaya çalışmıştır. Bu doğrultuda Ulusal çıkarları ilgilendiren farklı konularda diğer devletlerin desteğini sağlayabilme düşüncesiyle Sovyetler Birliği başta olmak üzere Doğu Bloku ülkeleri ve üçüncü dünya devletleriyle ilişkilerini geliştirme yoluna girmiştir.³¹⁸ Böylece mektup, Türk dış politikasının çok yönlülüğe geçiş sürecinde çok önemli bir kilometre taşı olmuştur.

Kıbrıs'a askeri müdahalenin Johnson'un mektubuyla önlenmesi Türk kamuoyunda büyük yankı uyandırdı. Mektup yayınlanmamıştı ama herkes müdahalenin Amerika tarafından engellendiğini biliyordu. Türk dış politikası belki de ilk defa kamuoyu arasında tartışılıyordu. Özellikle sol kesimler, üniversite öğrencileri, entelektüel kesimler ve gazeteler Amerika'nın Kıbrıs konusundaki tavrını şiddetle eleştiriyorlardı. Kıbrıs'taki olaylardan ABD sorumlu tutuluyor Amerikan karşıtlığı gün geçtikçe büyüyordu.³¹⁹

Türkiye bu mektupla ABD'nin uluslararası alanda girişimlerini gözü kapalı desteklemeyi bir kenara bırakarak, ABD'nin girişimlerinin Türk dış politikasının amaç ve ilkelerine uyup uymadığını sorgulamaya başladı. Johnson'un mektubu Türk ordusundaki silahların büyük bölümünün ABD kaynaklı olmasının yol açtığı olumsuzluk gözler önüne serilirken yerli silah sanayinin geliştirilmesine gayret edildi.³²⁰

³¹⁷ Uslu, Türk Amerikan İliş..., 2000, 104.

³¹⁸ Uslu, Türk Amerikan İliş..., 2000, 105.

³¹⁹ Armaoğlu, 20.yy Siyasi Tarih...1984, 395.

³²⁰ Erhan, a.g.e., 2018, 690.

1963-1964 Kıbrıs bunalımının yaratmış bulunduğu endişe ve güvensizlik havası içinde NATO'nun güvenliği açısından Türkiye'ye neler kazandırdığı artık sorgulanmaya başlandı. NATO'nun yeni stratejisine göre, nükleer karşılıktan önce hangi bölgelerde stratejik geri çekilmenin uygulanacağı, bu bölgeler içine Türk topraklarının girip girmediği kesin karşılığı bulunamayan sorular olmuştur. NATO, bir Sovyet saldırısı karşısında “merkez bölgeleri” ile “kanat bölgeleri” arasında bir ayırım yapacak mıydı? Merkez bölge bir “ileri strateji” ile kanat bölgeler ise “derinlemesine”; yani bazı Türk topraklarının feda edilmesi pahasına mı savunulacaktı? İlk kez bu önemli sorular sorulmaya başlandı ve aranan cevaplarda, Kıbrıs bunalımında NATO üyelerinin oynadığı pasif rol ve Johnson'un mektubunun ortaya çıkardığı önemli noktalar ön plana çıktı. Türkiye, bütün bu düşüncelerin etkisiyle Ocak 1965'te ABD'nin savunuculuğunu yaptığı MLF'ye (Çok Taraflı Nükleer Vurucu Güce) katılmaktan vazgeçmiş, askeri gücünün arttırılmasını reddetmiş ve bundan böyle NATO'da bazı değişiklikler önereceğini açıklamıştır.³²¹

MLF (Çok Taraflı Nükleer Vurucu Güç), Küba Bunalımı yaşanması üzerine Başkan Kennedy ile İngiliz Başbakanı Macmillan'ın 1962 Aralık ayındaki Nassau toplantısında ortaya atılmış ve NATO ülkelerinin ortak bir nükleer güce katılmalarını sağlamak suretiyle NATO içinde bağımsız nükleer silah yapımına son vermek ve NATO'yu yeni stratejik gelişmelere uydurmak amacıyla teklif edilmiştir.³²² Türkiye, 23 Mayıs 1963 tarihli NATO Bakanlar Konseyi'nin Ottawa toplantısında, kurulacak güce katılmayı resmen onayladı.³²³ Bu aşamada Türk hükümetini konuyla ilgili olarak düşündüren tek nokta, böyle bir katılmanın Türkiye'ye mali yük yüklememesiydi. Bu konuda endişesini dile getiren Hava Kuvvetleri Komutanı İrfan Tansel “NATO”ya karşı olan vecibelerimiz mali gücümüze göre ayarlanacak... İktisadi kalkınmamızı her şeyden önce tutmak zorundayız”³²⁴ diyerek açıklamada bulunuyordu.

Türkiye Kıbrıs bunalımından sonra 12 Şubat 1965'te, projenin ABD için hayati önem taşıdığı bir dönemde, ani bir kararla karma mürettebatlı güdümlü füze destroyeri Ricketts'ten bir subay ve on erini çektiğini açıklamış ve MLF'nin (Çok Taraflı Nükleer

³²¹ Sander, Türk-Amerikan..., 2016, 316.

³²² Sander, Türk-Amerikan..., 2016, 316.

³²³ Cumhuriyet, “NATO, çok milletli bir nükleer kuvvet kurulmasını kabul etti” 24 Mayıs 1963.

³²⁴ Cumhuriyet, “Bütçeye külfet yükleyecek NATO teklifleri reddedilecek” 13 Mayıs 1963.

Vurucu Güç) kurulma çalışmalarına katılmayacağını açıklamıştır. Dışışleri Bakanı Feridun Cemal Erkin her ne kadar “teknik nedenler”in bu kararda rol oynadığını açıklamışsa da birkaç yıl öncesine kadar bu tip nedenlerin Türkiye’nin NATO içindeki tutumunda pek hesaba katılmamış olduğu da ortadadır. Türkiye’nin böyle bir güce katılmasının Sovyetler Birliği’nin “şimşeklerini” Türkiye’nin üzerine çekeceğinin düşünülmüştür. Sovyetler Birliği’nin tepki duyduğu bu oluşumdan çekilerek bu ülke ile girişilmek istenen yeni ilişkilerde orta vadede sağlanması düşünülen iyi ilişkilerin önündeki engel kaldırılmak istenmiştir. Türkiye’nin bu kararı, Kıbrıs bunalımından sonra soğumağa başlayan Türk- Amerikan ilişkilerinin bir sonucu olduğu da düşünülebilir.³²⁵

Dışışleri Bakanlığı Sözcüsü, 1966 Ocak ayında yaptığı bir açıklamada:Türkiye’nin Kuzey Atlantik Antlaşması’nın uzatılması zamanı gelince ortaya bir takım isteklerle çıkılacağını açıklamıştır. Sözcü, 20 yıllık NATO Antlaşması’nın 1969’da sona ereceğini ve 1969’daki toplantıda Türkiye’nin ortaya bazı ilkeler atacağını belirtmiştir:

- a) Antlaşmalar tedafüi olmalıdır.
- b) NATO eşit haklar üzerine müesses olmalı, büyük küçük üye farkı yapılmamalıdır.
- c) Türkiye’nin bulunduğu bölgenin savunulması sağlanmalıdır.
- d) Savunmaya iştirak nispeti hakkaniyete uygun olmalıdır.
- e) Üyeler arasında doğabilecek anlaşmazlıkları hal için bir organ meydana getirilmelidir.

Etkileri uzun yıllara yayılan Kıbrıs bunalımının ABD ile ikili ilişkilerimizde belirgin bir şekilde değişmesine sebep olmuştur. Türkiye’nin NATO ile olduğu kadar, bu örgütün önderi durumunda bulunan ABD ile de ilişkilerine yeni bir biçim vermesini gerektirmiştir. Türk yöneticileri o ana kadar, ABD’nin Türkiye ile ilgili çıkarlarının ya da Türkiye’nin ulusal çıkarlarının ABD ile sıkı sıkıya bağlı bir ilişkiyle korunup korunmayacağının ciddi ve derinlemesine bir çözümleme yoluna girmemişlerdi.³²⁶

³²⁵ Erhan, a.g.e., 2018, 692.

³²⁶ Sander, Türk-Amerikan..., 2016, 318.

Türkiye bunalımdan sonra ABD'nin girişimlerini hiç tartışmasız izlemeyi bir yana bırakıp bunların Türk ulusal çıkarları ile uyuşup uyuşmadığını ön planda tutmuştur. MLF (Çok Taraflı Nükleer Vurucu Güç) projesinden çekilmesi bu yönde düşüncesini uygulamaya başladığının ilk örneğidir. ABD ile karşılıklı ilişki açısından ise önemli bir adım, ikili anlaşmaların yeniden gözden geçirilmesi ve bunların bir metin içinde, tek bir temel anlaşma kapsamında birleştirilmesidir.

Türkiye'nin MLF (Çok Taraflı Nükleer Vurucu Güç) projesine katılmayı reddettiği sırada, Şubat 1965'te, atom gücü ile işleyen Amerikan Savannah gemisinin İstanbul limanını ziyareti de reddedilmiştir. Geminin nükleer sisteminde herhangi bir bozukluk ve patlama olasılığı karşılığı olarak 500 milyon dolarlık Amerikan sigortasının yetersiz bulunduğu Dışişleri Bakanı tarafından açıklanmıştır. Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin, aynı açıklamasında bunun doğrudan doğruya ABD'ye yöneltilmiş bir davranış olarak kabul edilmemesi gerektiğini; ancak Amerika'nın Kıbrıs bunalımındaki tutumunun Türk halkında hayal kırıklığı yaratmış bulunduğunu da paylaşmıştır.³²⁷

Türkiye, ABD'nin bu sıralarda hız kazanmış bulunan Vietnam politikasını da desteklememiştir. Dışişleri Bakanı Hasan Işık, 1965 Eylülünde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda, ülkesinin Vietnam'da kuvvet kullanılmasına karşı olduğunu söylemiş, Demirel hükümeti Vietnam'a asker gönderilmesi isteğini reddetmiş ve 1966 Nisan'ında CENTO Bakanlar Konseyi toplantısından sonra yayınlanan resmi bildiriye, Amerikan yanlısı bir ibarenin konmasına karşı çıkmıştı.³²⁸

Genel olarak Kıbrıs bunalımının Türk dış politikasındaki sonucuna bakıldığında Türkiye'nin özel ve yakın ulusal çıkarları ile bölgesel sorunlarının önem kazanması ve ABD ile Sovyetler Birliği arasındaki küresel rekabetin, Türkiye'nin dış politikasını etkileyen tek ve ana unsur olarak belirlenmesinden vazgeçilmiştir. TBMM'de açılan görüşmelerde hemen hemen ilk kez "Türk ordusunun NATO'nun bekçisi olmadığı" belirtilmiş ve hükümetin "daha enerjik ve şahsiyetli bir dış politika" izlemesi

³²⁷ Sander, Türk-Amerikan..., 2016, 319.

³²⁸ Ülman, H. (1968). "Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler, I," *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C.XXIII, S. 4, 162.

istenmiştir.³²⁹ Türkiye böylece bölge devletleri ve Sovyetler Birliği ile ilişkilerini geliştirmeyi ön planda tutmuştur.

Sovyetler Birliği bu tarihe kadar Türkiye'ye karşı Makarios'u destekler bir tutum almış ve Türkiye'nin davranış biçimini eleştiren 31 Aralık 1963 ve 7 Şubat 1964 tarihli notaları göndermişti. Makarios'un asıl amacının Moskova'nın Akdeniz politikasına ters düşen ENOSİS olduğunun açık bir biçimde anlaşılması ile Sovyetler Birliği'nin Kıbrıs konusundaki tutumunun değişmesine neden olmuştur. Müttefiki ABD'nin desteğini sağlayamayan Türkiye ve Sovyetler Birliği'nin de başlangıçta Kıbrıs Rumlarını desteklemesi sonucu yalnız kalmış, davasına taraflar sağlama amacıyla ve ABD'ye bir karşı-ağırlık olarak, Sovyetler Birliği ile yakınlaşmıştır.³³⁰

Bu bağlamda sonuç itibarıyla, 30 Ekim 1964'te, uzun bir süreden beri ilk kez bir Türk dışişleri Bakanı Moskova'yı ziyaret etmiş ve bunun çeşitli seviyelerde başka ziyaretler de gerçekleşmiştir. Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin'in ziyareti sonunda Kıbrıs uyuşmazlığı üzerinde durulmuş ve 6 Kasım 1964'te yayınlanan ortak bildiride, ilk kez iki tarafın farklı toplumsal sistemlere sahip ülkelerin barış içinde bir arada yaşaması ilkesinin bu ali hedefleri gerçekleştirilmesini kolaylaştıracağı düşüncesindedirler... Uluslararası gerginliklerin azalmasını ve iki ülke arasındaki ilişkilerin kuvvetlendirilmesini kolaylaştıracağı üzerinde anlaştıkları açıklanmakta ve ayrıca Sovyetler Birliği, yine ilk kez Kıbrıs'ta iki "milli cemaatin"varlığını tanımıştır.³³¹

1965 Aralık ayında Türkiye, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda uğradığı yenilgiden sonra, o zamana kadar bütünüyle ihmal etmiş bulunduğu Üçüncü Dünya Devletleri'ne yaklaşma stratejisine girişmiştir. ABD'nin muhalefetine rağmen Türkiye 1965 yılında Çin Halk Cumhuriyeti'ni tanıması sorunu ortaya atılmıştır.³³²

Sonuç olarak 1964 yılına gelindiğinde, ABD ile Türkiye arasındaki ilişkilere ve genel olarak Türk dış politikasına yeni bir biçim vermek için koşullar ve ortam hazırды. Johnson mektubu böyle bir düzenleme için kolaylaştırıcı görev gördü. Güvenliğin

³²⁹ Cumhuriyet, 5 Eylül 1964.

³³⁰ Sander, Türk-Amerikan..., 2016, 320.

³³¹ Bilge, S. (1987). "Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Türkiye- Sovyetler Birliği Münasebetleri", *Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1965*, Ankara, 316-426.

³³² Sander, Türk-Amerikan..., 2016, 321.

NATO içinde sağlanabileceği konusundaki geleneksel hale gelmiş politika, modernleşme ile Batı'ya bağlılığı özdeşleştirmiş bulunan anlayış ve ABD'ye ekonomik bağımlılık; Türkiye'nin NATO ve ABD'den tam kopmasını engellemişse de mektup, ilişkilerin sıkı ve katı niteliğini gevşetmiş ve böylece gerek Sovyet Bloğu, gerekse komşuları ve Üçüncü Dünya Devletleri ile yakınlaşma politikasına imkan tanımıştır.³³³

³³³ Sander, Türk-Amerikan..., 2016, 322.

4. SONUÇ

Soğuk Savaş Dönemi'nde Türkiye, İkinci Dünya Savaşı sırasında yürütülen savaş dışı kalma politikasının bir sonucu olarak yalnızlık duygusu içerisine girmiştir. Batılı müttefiklerin savaş içerisindeki iş birliğinin savaş dışında da sürdürülmek istenmesiyle Birleşmiş Milletler'deki iş birliği ortamında Türkiye, kendisine yönelen tehditler karşısında destek bulamamış, bu da uluslararası arenada yalnızlık duygusuna kapılmasına sebep olmuştur.

Savaş sonrasında Sovyetler Birliği, süper güç olarak ortaya çıkmış; bununla da yetinmeyerek gücünü sınırların ötesine taşımayı hedeflemiştir. Bu doğrultuda Doğu Avrupa'da ve Balkanlarda komünist yönetimler kurulmasını sağlayarak emperyalist bir devlet konumunda Türkiye'yi açık tehdit etmiş ve bu durum Türkiye'yi endişelendirmiştir. Türkiye'ye karşı üs ve toprak taleplerini arttırarak Türkiye üzerinde baskı yapması çok büyük endişelere sebep olmuş ve böylelikle Türkiye'nin Batı Bloğu'na yaklaşmasına neden olmuştur.

ABD, Sovyetler Birliği'nin emperyalist yaklaşımlarını kendi çıkarları için tehlikeli bularak Türkiye'nin yanında yer almıştır. Türkiye'ye olan ilgisinin temelinde jeopolitik kaygılar yatan ABD'nin bu dönemdeki amacı özellikle Doğu Akdeniz ve Ortadoğu'da Sovyet yayılmacılığını engellemektir. Bu çerçevede Türkiye'nin konumu ABD'nin Sovyetler Birliği'ni çevreleme siyasetine tam olarak uymaktadır. Bu jeopolitik algılamalar çerçevesinde Türkiye Soğuk Savaş yılları boyunca ABD tarafından Sovyetler Birliği'nin tehdidine karşı bariyer ve aynı zamanda değerli bir müttefik olarak görülmüştür. Ayrıca 5 Nisan 1946'da Washington Büyükelçisi Münir Ertegün'ün naaşı Amerikan donanmasının en büyük zırhlılarından Missouri savaş gemisiyle İstanbul'a gelmesi iki ülke arasındaki ilişkilerin artmasında rol oynamıştır.

İngiltere, 1947 Şubat'ında Yunanistan ve Türkiye'ye yapmakta olduğu yardımlara 31 Mart 1947 tarihinden itibaren devam etme gücünün kalmadığını bildirerek ABD'den bu iki ülkenin ihtiyaçlarını karşılama yükümlülüğünü devralmasını istedi. İngiltere, o zamana kadar Ortadoğu'daki nüfuz alanı dışında tutmaya özen gösterdiği ABD'yi bölgeye davet ederek ABD'nin Ortadoğu politikasına aktif olarak katılmasına neden olmuştur. Bu bağlamda taleplerin ABD tarafından karşılanmasında ilk ve en önemli

adım Truman Doktrini'dir. Yakın ve Orta Doğu'nun güvenliği konusunda endişe duyan ABD, Truman Doktrini ile Sovyetler Birliği'ne karşı bir savunma gücü oluşturmak, kısaca bu devleti çevrelemek (containment policy), ve Avrupa'nın güvenliğini sağlamak için 12 Mart 1947'de Truman Doktrini'ni ilan etmiştir. Atılan bu adım sonrasında Avrupa'yı ekonomik olarak desteklemek ve kalkınmasını desteklemek için dört yılı kapsayan (1947-1951) Marshall Yardımı başlamıştır. ABD'nin ekonomideki bu gücü, Soğuk Savaş'ta önemli bir silah olmuştur.

Türk-ABD ilişkilerinin önemli basamaklarını oluşturan önemli bir gelişme ise 4 Nisan 1949'da imzalanan Kuzey Atlantik Antlaşması ile NATO'nun kurularak 1952 yılında Türkiye'nin bu ittifakta yer almasıdır. Bu durum Türkiye'nin uluslararası alanda konumunu pekiştirmesinin yanında Türk dış politikasının yönelimini oluşturan yapının dayanaklarını oluşturmaktadır.

Türkiye, ABD'nin Sovyet yayılcılığına karşı kurmuş olduğu NATO'ya girmek için ilk defa sınırlarının dışına asker yollayarak 1950 Kore Savaşı'na dahil olmuştur. Kunuri Muharebesi'nde kendilerini feda etme pahasına Amerika'nın yanında yer alan Türkiye'nin 1952'de NATO'ya üye olmasıyla sonuçlanmıştır. Türkiye'nin NATO üyeliği, bir taraftan Sovyetler'e karşı caydırıcı bir unsur olurken diğer taraftan Sovyetler'e karşı düşünülen veya yapılacak olan girişimlerde Batı bloğundaki siyasî ve askerî etkinliğini artırmıştır.

Sovyetler Birliği ve Türkiye arasında 30 Mayıs 1953'te verilen Sovyet notası ile ilişkilerin seyri değişerek “normalleşmeye” başlamıştır. Sovyetler, bu notayla İkinci Dünya Savaşı'nın ardından gündeme gelen isteklerden vazgeçtiğini Türkiye'ye resmen bildirmiştir. 1950'li yıllarda ABD'nin Türkiye ile ortak güvenlik kaygısı gütmesi, ortak çıkar ilişkisi içerisinde olması iki ülke arasında iş birliğinin gelişmesinde ve derinleşmesinde etkili olmuştur.

1957'de SSCB'nin Sputnik'i uzaya fırlatıp ABD'yi alenen tehdit etmesi ve Sovyetlerin giderek güçlenmesi, ABD'nin savunma konusunda girişimlerinin artmasına sebep oldu. ABD, Sovyet yayılcılığını durdurmak ve Sovyetler üzerinde caydırıcı etki yaratma maksadıyla Türkiye'nin topraklarında Orta Menzilli Güzümlü Füze (IRMB-Intermediate Range Ballistic Missile) yerleştirmek için girişimde

bulundu. Bu bağlamda Türkiye'ye yerleştirilen Jüpiter Füzeleri, ABD ve Türkiye arasındaki ilişkide Türkiye'nin Batı yanlısı politika benimsemesinin bir göstergesi oldu. Türkiye, bu füzelere ne kadar çok önem atfetse de bu füzeler ilerde ABD ve SSCB'yi muhtemel bir nükleer savaşa yaklaştırmıştır.

Türk dış politikası 1960'lı yıllarda, çıkarlarını ABD'nin çıkarlarıyla özdeş gören bir anlayış ve Türkiye'nin ABD'ye tam desteği ile şekillenmiştir. 27 Mayıs 1960 askeri darbesini takip eden ilk aylarda Türkiye ile ilişkilerinin iyileştirme girişiminde bulunan Sovyetler Birliği, Türkiye'ye yüklü miktarda ekonomik yardım önermiş, karşılığında Türkiye'nin tarafsız politika izlemesi beklentisini dile getirmişti. SSCB'nin amacına ulaşmaması ve bu teklifin kabul edilmemesi için ABD Türkiye'nin yardım taleplerini aksatmayıp yeni kurulan Türk hükümetinin istikrarı sağlaması için siyasal destek vermiştir.

ABD'nin etkisi altında varlığını devam ettiren Küba'daki Batista iktidarına karşı verilen bağımsızlık mücadelesi sonucunda devrimle iktidara gelen Castro'nun Sovyetler Birliği ile ilişkilerini geliştirmesi ABD ve Küba ilişkilerinin kopmasına neden olmuştur. ABD, kendisi için tehdit unsuru olan Castro'yu devirme planlarını uygulamaya başlamıştır. Bu bağlamda ABD tarafından uygulanan Domuzlar Körfezi Çıkarması ve Mongoose Operasyonu başarısız olmuştur. Kendisine karşı yapılan bu girişimler karşısında Castro, komünizme yani SSCB'ye yakınlaşmıştır. Khrushchev, Castro'nun komünist dünyadaki rakibi olan Çin'e yakınlaşmasından endişe duymuştur. Bu sebeple Küba'yı korumak ve ABD ile içinde bulunduğu nükleer yarışta kendini göstermek için Küba'ya füze yerleştirme kararı almıştır.

Khrushchev'in Küba'ya füze yerleştirme kararından habersiz olan Kennedy, iktidara geldiği ilk aylarda Türkiye'de bulunan Jüpiterleri kaldırma düşüncesi içindeydi. Ancak Türk Hükümeti Jüpiterleri savunma, güç ve prestij olarak görmesinden dolayı bunu kabul etmemiştir. Jüpiterlerin kaldırılması konusunda kararlı olan Kennedy, füzeleri kaldırmak için talimat verdiği sırada Küba'da konuşlandırılan Sovyet Füzelерinin varlığı tespit edilmiştir. Bunun üzerine Kennedy, krizin yedinci gününde Küba'daki Sovyet Füzelерinin ve Küba'nın abluka altına alındığını duyurmuştur. Krizin en kritik yerinde Sovyetler Birliği, 25 Ekim 1962 tarihinde verdiği ulti matomda

Jüpiter'ler kaldırılmadığı takdirde Türkiye'nin öncelikli nükleer hedef haline geleceğini bildirmiştir. Yerlerinin ve sayılarının ötesinde varlığı bile iç kamuoyunda tam olarak bilinmeyen Jüpiterler sebebiyle Türkiye, nükleer yıkım tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Bu konuyla ilgili Kennedy'nin halka yaptığı konuşmasının bir kopyasını müttefikleriyle aynı anda okuyan Türkiye, nasıl bir tehlike ile karşı karşıya kaldığını bilmeden ABD'ye destek vermiştir. Bu durum Türkiye'nin ABD için güvenilir bir müttefik olduğunu ortaya koymuştur.

Küba Füze Krizi, on üç gün boyunca devam etmiş, Kennedy ve Khrushchev'in Küba ve Türkiye'de bulunan füzelerin kaldırılması konusunda anlaşmasıyla sona ermiştir. Türkiye, kapalı kapılar ardında yürütülen pazarlığı bilmediği için krizin bitişini sevinçle karşılamıştır. Kriz sonrasında Kennedy, yeniden Türkiye'deki Jüpiterlerin kaldırılması konusunu gündeme getirdi. Ancak Türkiye, Jüpiterlerin kaldırılmasına olumsuz yaklaşmıştır. Bu durumda ABD, Jüpiterlerin yerine Polaris denizaltılarının verileceğini belirtmiştir. Bu teklif Türkiye tarafından kabul edilmiştir. 24 Nisan 1963'te son Jüpiter'in kaldırılması sonucunda kendisine verilen F-100 G uçaklarıyla yetinmek zorunda kalan Türkiye, artık Sovyetlere karşı bir tehdit oluşturmadığı gibi nükleer güç olma iddiasını kaybetmiştir. Jüpiterlerin kaldırılmasından hemen sonra stratejik öneminin azaldığının farkında olan Türkiye, dış politikada çok yönlülüğe geçiş için adımlar atmıştır. Sovyetler Birliği ile ilişkilerini normalleştirmeye başlayarak tek yönlü politikayı dengelemeye başlamıştır.

Türkiye, bu yaşananlara rağmen her zaman ABD'nin güvenlik şemsiyesi altında olmaya devam etmiştir. Ayrıca Sovyetler Birliği'nin verdiği ultimatomla öncelikli hedef haline gelerek nükleer yıkım tehdidiyle karşı karşıya kalan Türkiye'nin yöneticileri ABD'nin yaşanacak herhangi bir krizde müttefiklerine danışmadan kendi çıkarları doğrultusunda hareket edebileceğini görmüştür. Bunun yanında Jüpiterlerin kaldırılmasının ABD'nin Türkiye'ye olan yardımlarının azalacağı kaygısını ortaya çıkarmıştır. Nitekim bu kaygı 1964 yılında yaşanan Kıbrıs Krizi'nde ABD'nin sergilemiş olduğu politikayla doğrulanmıştır.

Türk-Amerikan ilişkilerindeki esas gerginlik Küba Füze Krizi'yle değil 1964 Kıbrıs Krizi'nde Johnson'un mektubuyla ortaya çıkmıştır. Küba Krizi, Türkiye'nin dış

politikasındaki büyük değişiklik için ön koşulu hazırlarken kriz sırasında yaşanan ABD- SSCB pazarlığının 1964'te ortaya çıkmasıyla birleşen Kıbrıs Bunalımı sırasında Johnson-İnönü mektuplaşması iki ülke arasındaki ilişkiler zedelenmiştir. O ana kadar her koşulda ABD'yi destekleyen bir tutum sergileyen Türkiye, kendi ulusal çıkarlarını yakından ilgilendiren önemli bir davada müttefiki ABD ile çıkarları örtüşmediği için yalnız bırakılmıştır.

Tüm bunlar yaşanırken Türk-ABD ilişkilerinde fiilen bir değişiklik yaşanmamış, Türkiye'nin NATO üyeliği devam etmiş, ülkede bulunan Amerikan üsleri kapatılmamış, yapılan anlaşmalar geçerliliğini korumuştur. Değişen durum Türkiye'nin dünyadaki konumunu değerlendirerek Türk dış politikasını yönlendirmiş olmasıdır. Bu bağlamda mektup neticesinde geline nokta uluslararası alanda ABD'nin politikaları Türk dış politikası ilkelerine uygunluğu kapsamında değerlendirilerek sorgulanmıştır.

Sovyetler Birliği ve üçüncü dünya ülkeleriyle ilişkilerin geliştirilmesine önem verilmiş, bu iyi ilişkilerin önlerinde bulunan engeller kaldırılmak istenmiştir. Bu bağlamda Kıbrıs Bunalımı'nda NATO üyelerinden beklediği desteği göremeyen Türkiye, ABD'nin ortaya attığı MLF (Çok Taraflı Nükleer Vurucu Güç) projesine katılmaktan vazgeçmiş; ABD Kıbrıs bunalımında Türkiye'nin Silahlı Kuvvetlerinin kullanımını baskı ve denetim altında tutarak, müdahale etme hakkını kendinde görerek gözler önüne sermiştir. Türkiye, güvenliğini tehlikeye düşürecek bir durumda NATO'ya bağlı olmanın tehlikeli boyutlarını fark ederek NATO dışında tedbirler alma yoluna gitmiştir.

Küba Krizi sonucunda Jüpiter Füzelelerinin kaldırılmasıyla çatırdamaya başlayan Türk-ABD ilişkileri Johnson'un mektubu ile ağır bir darbe almıştır. Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana yürütmüş olduğu Batı eksenindeki Türk dış politikasının değişmesine sebep olan bu gelişmeler çok yönlülüğe geçişi başlatmıştır.

KAYNAKLAR

Arşiv Belgeleri

CIA Reading Room, 1962: 1-3.

FRUS (1958-1960), Vol. VI; American Republics; Multilateral; Mexico; Caribbean

FRUS (1961-1963). Vol. VI; Kennedy-Khrushchev Exchanges

FRUS (1961-1963). Vol. VIII; National Security Policy

FRUS (1961-1963). Vol. X; Cuba, January 1961-September 1962

FRUS (1961-1963). Vol. XI; Cuban Missile Crisis and Aftermath

FRUS (1961-1963). Vol. XVI; Eastern Europe; Cyprus; Greece; Turkey

Kitap ve Makaleler

Akalın, Cüneyt, ABD ve Türkiye-2 -Yumuşama Yılları- (1961-1989), İstanbul, 2011.

Akdan, Tolgahan, Soğuk Savaş ve Türkiye'nin Batı'ya Yönelişi, İstanbul, 2020.

Allyn B. & Blight J. & Welch D. Essence of revision: Moscow, Havana and the Cuban Missile Crisis. *International Security*, 14(3), 1989/1990.

Angın, Ahmet, Küba İhtilali, İstanbul, 1967.

Anthony, Crowe, Fidel Castro & Che: Küba'da İki Devrimci (Çev. Füsün Dikmen) Ankara, 2016.

Arcayürek, Cüneyt, Yeni Demokrasi Yeni Arayışlar 1960-1965, İstanbul, Ankara, 1985.

Armaoğlu, Fahir, "Amerikan Belgelerinde Kıbrıs Sorunu 1958-1959", *Belleten*, C. 60, Armaoğlu, Fahir, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1980, Ankara, 1984.

Armaoğlu, Fahir, Türk Amerikan İlişkileri 1919-1997, İstanbul, 2017.

Bağcı, Hüseyin, Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar, Ankara, 2007.

Balcı, Ali, Türkiye Dış Politikası: İlkeler, Aktörler ve Uygulamalar, İstanbul, 2018.

Bilge, A. Suat, "Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Türkiye- Sovyetler Birliği Münasebetleri", *Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1965*, Ankara, 1987.

Bilge, A. Suat, Türkiye Sovyetler Birliği İlişkileri 1920-1964, Güç Komşuluk, Ankara, 1992.

Bozkurt, İbrahim, "Soğuk Savaş Döneminde Amerika Birleşik Devletleri Türkiye İlişkilerinde Bir Kırılma Noktası: Küba Bunalımı", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 5, S: 57, 2017.

Criss, Nur Bilge, "Strategic Nuclear Missiles in Turkey: The Jupiter Affair 1959-1963", *The Journal of Strategic Studies*, Vol. 20, No.3, 1997.

Çakmak, Haydar, Türkiye Dış Politikası 1919-2008, Ankara, 2008

Dobbs, Michael Gece Yarısına Bir Kala -Nükleer Savaşın Beşiğinde Kennedy, Kruşçev ve Castro-(çev. Erhun Yücesoy), İstanbul, 2010.

Ekincikli, Mustafa, Türk Dış Siyaseti (İnönü-Bayar Dönemleri), Ankara, 2017.

Ekmen, Bahadır, "Zorlayıcı Diplomasi Bağlamında Küba Füze Krizi'nin Analizi" *Journal of Diplomatic Research*, C. 3, 2021.

- Erhan, Çağrı, “ABD ve NATO ile İlişkiler”, Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt I: 1919-1980, (ed. Baskın Oran) İstanbul, 2018.
- Etherington, Sue, Christopher Columbus: Explorer of the New World, 2001.
- Ferro, Marc, Sömürgecilik Tarihi Fetihlerden Bağımsızlık Hareketlerine Kadar 13.-20. Yüzyıl, 2002.
- Gönlübol Mehmet – Ülman, Haluk, Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1965, Ankara, 1987.
- Gözen, Ramazan, “ABD ile İlişkiler”, Türk Dış Politikası (1919-2008), ed. Haydar Çakmak, Ankara, 2008.
- Gülmez, Nurettin, “Soğuk Savaş Dönemi Çekişmelerinden Bir Örnek: U-2 Uçak Krizi” Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi , C.14 (28) , 2017.
- Huberman L. & Sweezy P., Küba: Bir devrimin anatomisi, (Çev. Celal Özkızan), İstanbul,2019.
- Kennedy, Paul, Yirmi Birinci Yüzyıla Hazırlanırken, Ankara, 1996.
- Kissinger, Henry , Diplomasi, (Çev:İbrahim H. Kurt), İstanbul, 2004.
- May, Ernest R. ve Philip D. Zelikow, Kennedy Tutanakları ve Türkiye Üzerine Gizli Pazarlıklar, (Çev. Mehmet Harmancı), İstanbul, 1998.
- McMahon, Robert (2013). Soğuk Savaş. (Çev. Sinem Gül). Dost Yayınları, Ankara. (Özgün çalışma: 2003)
- Oran, Baskın, Türkiye’nin Dış Politikası, İstanbul, 2018.
- Pehlivanoglu, A.Öner, Küba Krizi ve Nükleer Savaş Eşiğinde Türkiye, İstanbul, 2003.
- Roberts, J. M., Avrupa Tarihi, 2015.
- Sander, Oral, Siyasi Tarih 1918-1994, Ankara, 2018.
- Sander, Oral, Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964, Ankara,2016.
- Sander, Oral, Türkiye’nin Dış Politikası, Ankara,2020.
- Sever, Ayşegül, “Yeni Bulgular Işığında 1962 Küba Krizi ve Türkiye”, AÜSBFD, C. 52, No.1, Ankara, 1997.
- Şahin, Haluk, Gece Gelen Mektup, İstanbul, 1987.
- Şahin, Haluk, Johnson Mektubu, İstanbul, 2002.
- Tellal, Erel, “SSCB ile İlişkiler”, Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, C. I: 1919-1980, (ed. Baskın Oran) İstanbul, 2018.
- Toker, Metin, Demokrasimizin İsmet Paşa’lı Yılları: İnönü’nün Son Başbakanlığı, Ankara, 1992.
- Uslu, Nasuh, “1947’den Günümüze Türk-Amerikan İlişkilerinin Genel Portresi”, Avrasya Dosyası, C. 6, S. 2, 2000.
- Uslu, Nasuh, Turkey’s relationship with The United States 1960-1975, Durham University, 1994, Doktora Tezi.
- Uslu, Nasuh, Türk- Amerikan İlişkileri, Ankara, 2000.
- Uslu, Nasuh, Türk-Amerikan İlişkilerinde Kıbrıs, Ankara, 2000.
- Uyanık, Özgür, Latin Amerika’nın Devrimci Tarihi, İstanbul, 2014.
- Ülman, Haluk; “Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler, I,” Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C.XXIII, S. 4, Ankara, 1968.
- Yavuz, Turan, Satılık Müttefik Gizli Belgeler Işığında 1962 Küba Füze Krizi ve Türkiye, İstanbul, 1999.

Gazeteler

Cumhuriyet, 10 Ocak 1963.

Cumhuriyet, 13 Mayıs 1963.

Cumhuriyet, 22 Ocak 1963.

Cumhuriyet, 24 Ekim 1962.

Cumhuriyet, 24 Mayıs 1963.

Cumhuriyet, 25 Ekim 1962.

Cumhuriyet, 29 Temmuz 1962.

Cumhuriyet, 30 Temmuz 1962.

Cumhuriyet, 5 Eylül 1964.

Hürriyet, 10 Kasım 1962.

Hürriyet, 26 Ocak 1963.

Milliyet, 30 Nisan 1963.

Ulus, 30 Mayıs 1963

TEZ

KÖSE, Ahmet, *Türk Dış Politikasında 1962 Küba Krizinin Önemi Üzerine Bir İnceleme*, Trakya üniversitesi Uluslararası ilişkiler Bölümü Yüksek Lisans Tezi, Edirne, 2015.

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı :KÖRPE İŞLER Merve
Uyruğu : Türkiye Cumhuriyeti

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet tarihi
Yüksek lisans	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	Devam Ediyor
Lisans	Niğde Üniversitesi	04/06/2014
Lise	Nefise Andıçen Lisesi	18/06/2010

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2017-2020	Arfen Koleji	Tarih Öğretmeni
2016-2017	Murat Yıldırım Okulları	Tarih Öğretmeni
2015-2016	MEB	Zihinsel Engelliler Öğretmeni

Yabancı Dil

İngilizce

